

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АККАЯ КАТЕРИНА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 159.923.2-057.875:331]:17.023.34(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПОЗИТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

Спеціальність 053 Психологія

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К.О.Аккая

Науковий керівник – Олефір Валерій Олександрович, доктор психологічних наук, доцент.

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Аккая К.О. Професійна ідентичність як фактор позитивного функціонування особистості студентів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія (Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню зв'язку між професійною ідентичністю та позитивним функціонуванням студентів, а також виявленню механізмів, що опосередковують цей зв'язок. Метою роботи є визначення структури становлення професійної ідентичності та механізмів її впливу на позитивне функціонування особистості студентів.

В ході роботи над дослідженням було проаналізовано вітчизняну та закордонну наукову літературу для концептуалізації явищ професійної ідентичності, позитивного функціонування особистості та їх зв'язку.

Аналіз наукових джерел показав, що професійна ідентичність може бути визначена як окремий випадок (сфера) загальної ідентичності з позицій декілька підходів, зокрема, класичного, некласичного, постнекласичного, структурно-динамічного та об'єктивістичного. Сучасний класичний підхід, що спирається на статусну теорію Дж. Марсія (1966), репрезентований моделлю стилів ідентичності (Berzonsky, 1989), трифакторною (Crocetti et al., 2008a) та інтегративною моделлю (Luysckx et al., 2006).

Наше дослідження спирається на інтегративну модель, скоректовану для сфери професійної ідентичності (Porfeli et al., 2011), де структура її становлення аналізується за вираженістю шістьох процесів ідентичності: 1) Формування прихильності – твердий професійний вибір та намір йому слідувати; 2) Ідентифікація з прихильністю – впевненість в тому, що зроблений вибір є найкращим та відповідає власним життєвим цілям, планам та особистісним

особливостям; 3) Розширене дослідження – активне вивчення альтернативних професійних шляхів, що супроводжується почуттям невизначеності; 4) Поглиблене дослідження – дослідження особливостей обраного професійного шляху та себе у відношенні до нього; 5) Професійні сумніви – сумніви та стурбованість щодо зробленого професійного вибору та його правильності; 6) Гнучкість прихильності – постійний розгляд альтернативних професій та прийняття того, що власні кар’єрні цілі та інтереси можуть змінюватися в майбутньому. Професійна ідентичність визначається як провідна сфера загальної ідентичності особистості, що формується через свідомо чи несвідомо зроблений професійний вибір та відображає пов’язаний з ним набір цінностей, цілей, переконань і ролей, а також намірів дотримуватися здійснених виборів.

Становлення професійної ідентичності вважається різнобічно взаємопов’язаним з позитивним функціонуванням студентської молоді. Виступаючи чинником та корелятом, професійна ідентичність показує численні зв’язки з показниками благополуччя, адаптації та особистісних ресурсів. Наприклад, як фактор психологічного благополуччя та його компонентів (особистісне зростання, позитивні стосунки, цілі в житті) розглядається стиль побудови ідентичності (Vleioras & Bosma, 2005). Процеси ідентичності в різних сферах, такі як формування прихильності, поглиблене дослідження та переосмислення зобов’язань, є значущими предикторами благополуччя (Karaś & Cieciuch, 2018). Почуття напруженості та сенсу життя, задоволеність життям і відсутність дистресу асоціюється з набуттям професійної ідентичності (Skorikov & Vondracek, 2011). Всі ефекти професійної ідентичності можна розглядати через концепцію функцій ідентичності (Serafini & Adams, 2002), що виражаються через цілеспрямованість, осмисленість, самоприйняття, автентичність та суб’єктивний контроль.

Позитивне функціонування особистості зазвичай розглядається в двох вимірах: становий компонент як певний стан благополуччя (задоволеності, щастя, емоційного благополуччя, психічного здоров’я) та процесуальний компонент як

позитивні характеристики особистості та її життєдіяльності, що сприяють стану благополуччя (зрілі, позитивні, адаптивні риси характеру та особистісні ресурси). Згідно з попередніми дослідженнями, суб'єктивне благополуччя, як інтегральний показник стану позитивного функціонування, передбачається такими особистісними характеристиками, як висока самооцінка та саморозуміння, наявність цілей та осмисленості життя, відчуття контролю над собою та власним оточенням тощо.

Беручи до уваги взаємозв'язок між професійною ідентичністю та позитивним функціонуванням, ми висунули припущення, що різні процеси професійної ідентичності підвищують вираженість функцій ідентичності (процесуальний компонент позитивного функціонування) та впливають на суб'єктивне благополуччя (стан позитивного функціонування) через них, а саме що зв'язок між професійною ідентичністю та суб'єктивним благополуччям пояснюється осмисленістю та цілями в житті, самоприйняттям та автентичністю і суб'єктивним контролем.

Емпіричне дослідження проводилося в два етапи. На першому етапі було проведено адаптацію опитувальника для виміру процесів професійної ідентичності VISA-19, застосовуючи конфірматорний факторний аналіз. У дослідженні взяли участь 458 студентів різної статі, віку та фаху. В ході роботи над адаптацією, оригінальний опитувальник було скорочено. Скорочений варіант показав гарні психометричні властивості та вимірювальну інваріантність за статтю.

Завдяки отриманим даним вдалося встановити, що структура професійної ідентичності українських студентів загалом відповідає структурі, знайдений в інших дослідженнях, репрезентуючи шість взаємопов'язаних процесів професійної ідентичності. Позитивна професійна ідентичність характеризується чітким вибором кар'єрного шляху, впевненістю, що він відповідає особистісним особливостям і життєвим планам студента, глибоким вивченням його

особливостей, мінімальними сумнівами у власному виборі та можливостях, а також переконаністю у сталості своїх професійних інтересів, цінностей і рішень.

На другому етапі для виявлення наявності та механізмів зв'язку між процесами профідентичності та позитивним функціонуванням особистості студентів було залучено медіаторний аналіз. На даному етапі взяли участь 213 студентів 17-24 років різних спеціальностей.

Для перевірки гіпотези дослідження було побудовано та емпірично підтверджено медіаторні моделі, що відображають взаємозв'язок між процесами професійної ідентичності та вираженістю суб'єктивного благополуччя особистості студентів.

Тестування цих моделей дозволило виокремити специфічні ролі процесів профідентичності в процесуальному компоненті позитивного функціонування особистості. Зокрема, було виявлено, що: високі показники формування прихильності і поглибленого дослідження та низькі показники професійних сумнівів підвищують осмисленість життя; розширене та поглиблене дослідження підвищують пошук сенсу, а тільки розширене дослідження – ще й автентичний самовираз; ідентифікація з прихильністю та зменшення професійних сумнівів підвищують суб'єктивний контроль, а збільшення професійних сумнівів підвищує самовідчуження та залежність від думок оточення.

Було показано, що з-поміж залучених до дослідження показників процесуального компоненту позитивного функціонування лише осмисленість життя та самовідчуження виявилися унікальними предикторами суб'єктивного благополуччя.

Перевірка медіаторних моделей дозволила виявити специфічні механізми, через які процеси професійної ідентичності впливають на суб'єктивне благополуччя студентів, та визначити унікальний внесок кожного з процесів у його вираженість. Було встановлено, що формування прихильності позитивно впливає на суб'єктивне благополуччя опосередковано – через підвищення осмисленості життя. Поглиблене дослідження має подвійний ефект: прямий

негативний та опосередкований позитивний, зумовлений зростанням осмисленості життя. Професійні сумніви чинять негативний опосередкований вплив на суб'єктивне благополуччя, сприяючи зниженню осмисленості життя та підвищенню самовідчуження.

Також виявлено, що ідентифікація з прихильністю та розширене дослідження мають власні, більш складні механізми зв'язку із суб'єктивним благополуччям. Ідентифікація з прихильністю сприяє його підвищенню, посилюючи суб'єктивний контроль, що, своєю чергою, збільшує осмисленість життя або знижує рівень самовідчуження. Розширене дослідження може позитивно впливати на суб'єктивне благополуччя двома шляхами: через стимулювання пошуку сенсу, що веде до підвищення осмисленості життя або зниження самовідчуження, а також через зміцнення автентичного життя, що зменшує самовідчуження.

Додатково виявлено, що професійна ідентичність та позитивне функціонування особистості можуть мати свої особливості в залежності від статі, досвіду роботи та спеціальності навчання студентів. Зокрема, зі статтю пов'язані ідентифікація із прихильністю, гнучкість прихильності та задоволеність життя. Студенти, що мали досвід роботи за фахом, не за фахом та ті, що не мали жодного досвіду роботи, різняться між собою за вираженістю розширеного і поглибленого дослідження, професійних сумнівів, гнучкості прихильності, а також показників осмисленості життя. Також вирізняються між собою студенти-психологи та студенти точних наук за ідентифікацією з прихильністю, поглибленим дослідженням та показниками суб'єктивного контролю.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичній розробці та емпіричному підтвердженні моделей взаємозв'язку професійної ідентичності та суб'єктивного благополуччя студентів, виявленні механізмів цього зв'язку через осмисленість життя, самовідчуження, суб'єктивний контроль, пошук сенсу й автентичне життя, а також адаптації опитувальника професійної ідентичності українською мовою. Визначено унікальну роль процесів профідентичності у

позитивному функціонуванні особистості студентів. Встановлено унікальну роль процесів профідентичності у прояві досліджених позитивних особистісних характеристик та унікальні і найсильніші предиктори суб'єктивного благополуччя.

Практична цінність отриманих результатів полягає в українській адаптації сучасного україномовного опитувальника для діагностики професійної ідентичності згідно з інтегративною моделлю ідентичності. Поza тим, отримані результати можна використовувати для розробки програм психологічного супроводу, спрямованих на зміцнення їхньої профідентичності та підвищення психологічного благополуччя.

Ключові слова: професійна ідентичність, психологічне благополуччя, психічне здоров'я, суб'єктивне благополуччя, позитивне функціонування особистості, автентичність, самовідчуження, осмисленість життя, суб'єктивний контроль, конфірмаційний факторний аналіз, медіаторний аналіз.

ABSTRACT

Akkaya K.O. Vocational Identity as a Factor of Students' Positive Psychological Functioning. Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Social and Behavioral Sciences, Speciality 053 – Psychology. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2025

The dissertation research is dedicated to studying the relationship between vocational identity and students' positive psychological functioning, as well as identifying the mechanisms that mediate this relationship. The aim of the study is to determine the structure of vocational identity formation and the mechanisms of its influence on students' positive psychological functioning.

In the course of the study, domestic and foreign scientific literature was analyzed to conceptualize the phenomena of vocational identity, positive psychological functioning, and their interrelation.

The analysis of scientific sources showed that vocational identity can be defined as a specific domain of overall identity from the perspective of several approaches, including classical, non-classical, post-non-classical, structural-dynamic, and objectivist approaches. The modern classical approach, based on J. Marcia's status theory (1966), is represented by the identity styles model (Berzonsky, 1989), the three-factor model (Crocetti et al., 2008a), and the integrative model (Luyckx et al., 2006).

Our research based on the integrative model adjusted for the vocational identity domain (Porfeli et al., 2011), where the structure of its formation is analyzed through the expression of six identity processes: 1) Career commitment making— making a firm career choice and intending to follow it; 2) Identification with career commitment – confidence that the chosen career path is the best fit and aligns with one's life goals, plans, and personal characteristics; 3) In-breadth career exploration— actively exploring alternative career paths accompanied by a sense of uncertainty; 4) In-depth career exploration— examining the characteristics of the chosen career path and one's own place within it; 5) Career self-doubt – doubts and concerns about the professional choice made and its correctness; 6) Career commitment flexibility – continuously considering alternative careers and accepting that one's career goals and interests may change in the future. Vocational identity is defined as a leading domain of overall identity, which is formed through a consciously or unconsciously made career choices and reflects a set of values, goals, beliefs and roles, as well as intentions to adhere to the choices made.

The formation of vocational identity is considered to be diversely interrelated with the positive functioning of student youth. Acting as a factor and correlate, vocational identity shows multiple connections with indicators of well-being, adaptation, and personal resources. For example, identity style is considered a factor in psychological well-being and its components (personal growth, positive relationships, life goals) (Vleioras & Bosma, 2005). Identity processes in different domains, such as

commitment formation, exploration in depth, and reconsideration of commitments, are significant predictors of well-being (Karaś & Cieciuch, 2018). A sense of direction and life meaning, life satisfaction, and the absence of distress are associated with the developed vocational identity (Skorikov & Vondracek, 2011). All the effects of vocational identity can be viewed through the concept of identity functions (Serafini & Adams, 2002), which are expressed in purposefulness, meaningfulness, self-acceptance, authenticity, and sense of agency.

Positive psychological functioning is usually considered in two dimensions: the state component as a certain state of well-being (satisfaction, happiness, emotional well-being, mental health) and the processual component as positive characteristics of the personality and his/her life activity that lead to the state of well-being (mature, positive, adaptive personality traits and personal resources). According to previous research, subjective well-being, as an integral indicator of positive functioning, is predicted by personality traits such as high self-esteem and self-understanding, the presence of life goals and meaning, a sense of control over oneself and the environment, etc.

Considering the relationship between vocational identity and positive functioning, we proposed that different vocational identity processes enhance the expression of identity functions (the processual component of positive functioning) and influence subjective well-being (the state of positive functioning) through them. Specifically, we proposed that the relationship between vocational identity and subjective well-being is explained by meaning and life goals, self-acceptance and authenticity, and sense of agency.

The empirical study was conducted in two stages. In the first stage, we adapted the VISA-19 questionnaire for measuring vocational identity processes, using confirmatory factor analysis. A total of 458 students of different genders, ages, and fields of study participated. During the adaptation process, the original questionnaire was shortened. The shortened version demonstrated good psychometric properties and measurement invariance by gender.

The obtained data confirmed that the structure of vocational identity among Ukrainian students largely corresponds to the structure found in other studies, representing six interrelated vocational identity processes. A positive vocational identity is characterized by a firm career choice, confidence that it aligns with personal traits and life plans, its in-depth exploration, minimal doubts about one's career choice and abilities, and conviction in the sustainability of career interests, values, and decisions.

In the second stage, a mediation analysis was conducted to examine the presence and mechanisms of the relationship between vocational identity processes and students' positive psychological functioning. This stage involved 213 students aged 17-24 from various specialties.

To test the research hypothesis, mediation models were developed and empirically confirmed, reflecting the relationship between vocational identity processes and students' subjective well-being.

Testing these models allowed us to identify the specific roles of vocational identity processes in the processual component of positive psychological functioning. Specifically, it was found that: high levels of commitment making and exploration in depth, along with low career doubts, increase meaning in life; in-breadth and in-depth exploration increase search for meaning, while only exploration in breadth also increase authentic living; identification with commitment and reduced career doubts increase sense of agency, while increased career doubts contribute to self-alienation and dependence on others' opinions.

It was shown that among the studied indicators of processual component of positive psychological functioning, only meaning in life and self-alienation were unique predictors of subjective well-being.

Testing the mediator models allowed us to identify specific mechanisms through which vocational identity processes affect students' subjective well-being and to determine the unique contribution of each process to its expression. It was established that commitment positively affects subjective well-being indirectly – by increasing meaning in life. Exploration in depth has a dual effect: a direct negative effect and an

indirect positive effect mediated by increased meaning in life. Career doubts have a negative indirect impact on subjective well-being, reducing meaning in life and increasing self-alienation.

Furthermore, identification with commitment and exploration in breadth were found to have more complex mechanisms of association with subjective well-being. Identification with commitment promotes well-being by strengthening sense of agency, which, in turn, increases meaning in life or decreases self-alienation. Exploration in breadth can positively influence subjective well-being through two pathways: by stimulating the search for meaning, leading to greater meaning in life or reduced self-alienation, and by enhancing authentic living, which decreases self-alienation.

Additionally, it was found that vocational identity and positive psychological functioning may differ depending on gender, work experience, and students' field of study. Specifically, gender is associated with identification with commitment, commitment flexibility, and life satisfaction. Students with professional work experience, non-professional work experience, and those without any work experience differ in the expression of exploration in breadth and depth, career doubts, commitment flexibility, and meaning in life. Psychology students and students of exact sciences also differ in identification with commitment, exploration in depth, and sense of agency.

The scientific novelty of the research lies in the theoretical development and empirical validation of models linking vocational identity and students' subjective well-being, the identification of mechanisms of this relationship through meaning in life, self-alienation, sense of agency, search for meaning, and authentic living, as well as the adaptation of the vocational identity questionnaire into Ukrainian. The unique role of vocational identity processes in students' positive psychological functioning was determined. The study established the unique contribution of vocational identity processes to the manifestation of positive personality traits and the strongest predictors of subjective well-being.

The practical value of the obtained results lies in the adaptation of a modern Ukrainian-language questionnaire for diagnosing vocational identity according to the

integrative identity model. Additionally, the findings can be used to develop psychological support programs aimed at strengthening vocational identity and enhancing psychological well-being.

Key words: vocational identity, psychological well-being, mental health, subjective well-being, positive psychological functioning, authenticity, self-alienation, meaning in life, sense of agency, confirmatory factor analysis, mediation analysis.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації (публікації у фахових виданнях України):

1. Олефір, В., Боснюк, В., & Малофейкіна, К. (2021). Валідизація і вимірювальна інваріантність української версії шкали позитивних і негативних переживань (SPANE). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 71, 34-42. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-71-04>
(Особистий внесок здобувачки: написання чернетки вступу, оформлення анотацій та висновків; особистий внесок Олефіра В.: збір даних, математико-статистичний аналіз, чернетка статті; особистий внесок Боснюка В.: збір даних, перегляд та редагування тексту статті).
2. Малофейкіна, К. О. (2022). Діагностика статусів професійної ідентичності в Україні: порівняння результатів двох опитувальників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 73, 17-25. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-02>
3. Аккая, К.О. (2023). Перегляд професійної ідентичності та позитивне функціонування особистості студентів: медіаторний аналіз. *Наука і освіта*, 4, 36-46. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-4-6>
4. Аккая К.О., Олефір В.О. (2023). Психометричні властивості української версії опитувальника "Оцінка статусів професійної ідентичності"(VISA-19). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(18), 15-24. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2\(18\).3](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2(18).3)
(Особистий внесок здобувачки: аналіз літератури, формулювання методології, збір даних (частина), аналіз результатів, написання оригінальної чернетки статті; особистий внесок Олефіра В.: концептуалізація, збір даних (частина), перегляд і редагування чернетки статті).

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Malofeikina, K. O. (2021, March). On defining the concept of positive psychological functioning. In *Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century: Materials of the 10th All-Ukrainian student scientific conference with international participation* (pp. 92–100). Kharkiv National University V. N. Karazin.
6. Малофейкіна, К. О. (2021, May). Професійна і особистісна ідентичність та психосоціальне функціонування в зарубіжних дослідженнях. У *Проблеми особистісних ресурсів у навчальній та професійній діяльності: матеріали наук.-практ. конф.* (с. 133–137). ФОП Бровін О. В..
7. Olefir, V., Bosniuk, V., & Malofeikina, K. (2021, December). Psychometric properties of the Ukrainian version of the Scale of Positive and Negative Experiences (SPANES). In *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 100-106). Atlantis Press.
<https://doi.org/10.2991/assehr.k.211218.017>.
 (Особистий внесок здобувачки: написання чернетки вступу, оформлення анотацій та висновків; особистий внесок Олефіра В.: збір даних, математико-статистичний аналіз, чернетка статті; особистий внесок Боснюка В.: збір даних, перегляд та редагування тексту статті).
8. Akkaya, K. (2024, May). Vocational identity processes as factors of student's subjective well-being. In *XIV International Scientific and Practical Conference «Time of Challenges and Opportunities: Challenges, Solutions, Perspectives»* (pp. 128-131). Baltijas Starptautiskā akadēmija.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОЗИТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ..	28
1.1. Поняття ідентичності та підходи до її дослідження.....	28
1.2. Класичний підхід до вивчення ідентичності.....	32
1.3. Професійна ідентичність як домен загальної ідентичності.....	43
1.4. Поняття позитивного функціонування особистості.....	46
1.5. Професійна ідентичність як фактор позитивного функціонування особистості.....	55
1.5.1. Професійна ідентичність як корелят та як наслідок ПФО.....	56
1.5.2. Ефекти професійної ідентичності: професійна ідентичність як чинник/ресурс ПФО.....	59
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	67
2.1. Мета та завдання дослідження.....	67
2.2. Характеристика вибірки.....	68
2.3. Характеристика методів дослідження.....	70
2.3.1. Психодіагностичні методи та їх психометричні властивості.....	70
2.3.2. Математико-статистичні методи.....	77
2.4. Етапи дослідження.....	78
Висновки до розділу 2.....	79
РОЗДІЛ 3. АДАПТАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА «ОЦІНКА СТАТУСІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ», ОЦІНКА ЇЇ ПСИХОМЕТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ІНВАРІАНТНОСТІ.....	81
Висновки до розділу 3.....	92

РОЗДІЛ 4. РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОЗИТИВНОМУ ФУНКЦІОНУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	94
4.1. Описова статистика. Середні, відхилення, ексцес, асиметрія.....	94
4.1.1. Описова статистика для змінних профідентичності.....	95
4.1.2. Описова статистика для змінних позитивного функціонування особистості.....	99
4.2. Аналіз розбіжностей у змінних ПІ та ПФО в залежності від соціально- демографічних показників.....	108
4.3. Аналіз кореляційних зв'язків.....	117
4.3.1. Кореляції між процесами професійної ідентичності.....	117
4.3.2. Кореляції між індикаторами позитивного функціонування особистості.....	120
4.3.3. Кореляції між процесами ПІ та індикаторами ПФО.....	129
4.4. Регресійний та медіаторний аналіз основних моделей.....	136
4.4.1. Процеси ПІ як предиктори «функцій ідентичності»: шляхи «а».....	139
4.4.2. «Функції ідентичності» як предиктори суб'єктивного благополуччя: шляхи «b».....	143
4.4.3. Аналіз загальних, прямих та непрямих ефектів процесів професійної ідентичності на суб'єктивне благополуччя.....	144
4.4.3.1. Модель 1: Формування прихильності до професії → Суб'єктивне благополуччя.....	145
4.4.3.2. Модель 2: Ідентифікація з прихильністю → Суб'єктивне благополуччя.....	148
4.4.3.3. Модель 3: Розширене дослідження → Суб'єктивне благополуччя.....	150
4.4.3.4. Модель 4: Поглиблене дослідження → Суб'єктивне благополуччя.....	152

	17
4.4.3.5. Модель 5: Професійні сумніви → Суб'єктивне благополуччя.....	155
4.4.3.6. Модель 6: Гнучкість прихильності → Суб'єктивне благополуччя.....	157
4.5. Альтернативні моделі медіації зв'язку процесів ПІ та СБ.....	160
4.5.1. Послідовні медіаторні моделі: ідентифікація з прихильністю як предиктор СБ.....	161
4.5.2. Послідовні медіаторні моделі: розширене дослідження як предиктор СБ.....	172
4.6. Обговорення результатів емпіричного дослідження.....	182
Висновки до розділу 4.....	193
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ПІ – професійна ідентичність
- ПФО – позитивне функціонування особистості
- ФП – формування прихильності
- ІП – ідентифікація з прихильністю
- РД – розширене дослідження
- ПД – поглиблене дослідження
- ПС – професійні сумніви
- ГП – гнучкість прихильності
- СБ – суб’єктивне благополуччя
- ОЖ – осмисленість життя
- СВ – самовідчуження
- ПВ – прийняття зовнішніх впливів
- АЖ – автентичність життя
- ПСб – почуття позитивної суб’єктності
- НСб – почуття негативної суб’єктності
- СК – суб’єктивний контроль

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Психосоціальна теорія Е. Еріксона стверджує, що центральним завданням юнацького віку є формування ідентичності. Від успішності вирішення цього завдання залежить проходження подальших вікових криз та, як наслідок, психосоціальне функціонування особистості. Вважається, що у юному та на межі молодого віків провідною сферою ідентичності є професійна ідентичність: про це говорить як сам Е. Еріксон, так і деякі дослідження, які вказують на провідну роль профіідентичності в становленні загальної ідентичності (Skorikov & Vondracek, 2011). У сучасному суспільстві молодь стикається з дедалі більшою варіативністю професійних шляхів та зменшенням чітких орієнтирів у виборі кар'єри. Це ускладнює формування міцної та зрілої професійної ідентичності, роблячи цю проблему надзвичайно актуальною.

Існує декілька підходів до вивчення ідентичності, зокрема, класичний (до якого відносяться дослідження ідентичності в традиції Е. Еріксона та його послідовників), некласичний (символічний інтеракціонізм та теорія соціальної ідентичності), постнекласичний (соціальний конструктивізм тощо), структурно-динамічний (притаманний здебільшого вітчизняній психології пошук рівнів, видів, компонентів ідентичності) тощо.

Класичний підхід серед українських досліджень представлений здебільшого статусною теорією Дж. Марсії. Наприклад, І. Ющенко та Т. Панченко (2024) досліджують зв'язок професійної ідентичності з життєстійкістю, вимірюючи вираженість статусів ідентичності; Я. Овсяннікова та А. Чабань (2022) вимірюють вираженість статусів професійної ідентичності майбутніх офіцерів ДСНС; В. Ховайло та О. Ховайло (2021) вивчають сформованість професійної ідентичності майбутніх ветеринарів, встановлюючи статус – сформований чи мораторій.

Однак, попри широке використання статусної парадигми, вона має низку суттєвих обмежень, один з основних – неможливість однозначно віднести індивіда до того чи іншого статусу. Це може призводити до спрощення чи навіть викривлення висновків про розвиток ідентичності індивіда. У зв'язку з цим сучасні дослідження дедалі частіше звертаються до аналізу процесів ідентичності. Такий підхід дозволяє більш гнучко оцінювати становлення професійної ідентичності через три основні процеси: 1) здійснення вибору та формування прихильності, 2) пошук (дослідження середі та себе, відшукування найбільш підходящого для себе), 3) перегляд прихильності (Luuskx et al., 2006). Поєднання цих трьох процесів дозволяє не тільки більш детально оцінити становлення ідентичності, але і на основі їх перетину встановити статус ідентичності. На жаль, вітчизняній психології бракує і досліджень, які були б на хвилі сучасної європейської психології, і інструментів для їх проведення.

Відомо, що ідентичність сприяє психологічному та суб'єктивному благополуччю, підвищує соціальну адаптацію тощо. Дослідження позитивних наслідків чіткої та сформованої ідентичності показують різноманітні ефекти. Так, попередні дослідження показують, що досягнута, встановлена ідентичність (як взагалі, так і власне професійна) асоціюється з позитивними змінними – благополуччям, позитивним самостваренням, інтернальним локусом контролю, високим розвитком емоцій, підвищенням стресостійкості, а специфічно – більшим задоволенням роботою, збільшенням залученості тощо (Fitzgerald, 2020; Hirschi, 2011; Skorikov & Vondracek, 2011). Також відомо, що дифузна (несформована та невідрефлексована) ідентичність має обернені до цих кореляції. Проміжні її стани, такі як сформована, але без дослідження себе та світу навколо (тобто, передчасно), або ще не сформована, але вже в процесі вищезгаданого дослідження (так званий мораторій ідентичності), часто мають суперечливі ефекти. Наприклад, мораторій ідентичності іноді показує зв'язок з негативним станом (Crocetti et al., 2008b), а іноді – не показує зв'язку (Sharma & Chandiramani, 2021).

Оскільки поширеним способом встановлення статусу ідентичності є отримання його на перетині двох (нині більш розповсюджено – трьох) вимірів, автори роблять загалом два висновки: або формування прихильності взагалі, або тільки на основі пошуку (рефлексивного вибору) найважливіше для психологічного благополуччя. І та, й інша гіпотези знаходять підтримку в емпіричних дослідженнях.

Отже, дослідження ідентичності загалом показують, що вона тісно пов'язана з позитивним функціонуванням особистості, і більш сформована та зріла ідентичність сприяє вищому психологічному благополуччю. Професійна ідентичність виявляє схожі патерни зв'язку з психосоціальним функціонуванням, якщо порівнювати із загальною ідентичністю (Hirschi, 2012). Оскільки більшість висновків про зв'язок професійної ідентичності та позитивного функціонування зроблено на основі дослідження загальної ідентичності, можна припускати, що в професійному контексті виявлені закономірності повторяться.

Таким чином, основна проблема дослідження окреслюється в декількох площинах. По-перше, нестача більш інформативних та точних досліджень вимірів або процесів ідентичності у вітчизняній психології на противагу переважанню досліджень статусів профідентичності. По-друге, відсутність однозначної відповіді щодо того, який саме фактор (прихильність, дослідження, перегляд чи їх поєднання) становлення профідентичності сприяє позитивному функціонуванню особистості. По-третє, недостатня вивченість механізмів позитивного впливу сформованої та зрілої профідентичності на психологічне благополуччя на фоні широкого тла досліджень, що встановлюють наявність цього впливу.

Отже, актуальність дослідження полягає у вивченні механізмів та посередників зв'язку професійної ідентичності та позитивного функціонування особистості студентів, а також у деталізації ролі окремих процесів ідентичності у цьому зв'язку. Практична значущість полягає в адаптації сучасного широко відомого за кордоном інструменту діагностики професійної ідентичності. Крім того, отримані результати можуть слугувати основою для розробки програм

психологічного супроводу студентів, спрямованих на підтримку їхньої професійної ідентичності та психологічного благополуччя. Дослідницькі матеріали були інтегровані в освітній процес підготовки професійних психологів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах навчальних дисциплін «Психологія кар'єри», «Психологія праці та організаційна психологія», «Психологія особистості» (Додаток Е).

Об'єкт – професійна ідентичність студента.

Предмет – зв'язок процесів професійної ідентичності (ПІ) та позитивного функціонування особистості (ПФО) студентів та його механізми.

Метою нашого дослідження є виявлення структури становлення ПІ та механізмів її впливу на ПФО студента.

Для досягнення визначеної мети було поставлено такі **завдання**:

- 1) Здійснити теоретичний аналіз проблеми професійної ідентичності як чинника позитивного функціонування особистості;
- 2) Здійснити адаптацію англомовного опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності» (Porfeli et al., 2011);
- 3) Встановити та проаналізувати зв'язки між процесами професійної ідентичності та різними вимірами ПФО студентів;
- 4) Побудувати, обґрунтувати та протестувати медіаторну модель професійної ідентичності як чинника позитивного функціонування особистості студентів;
- 5) Встановити наявність специфічності механізмів опосередкування зв'язку різних процесів професійної ідентичності з суб'єктивним благополуччям.

Гіпотеза нашого дослідження полягає в припущенні, що процеси становлення професійної ідентичності опосередковано пов'язані із суб'єктивним благополуччям через зв'язок з осмисленістю, самоприйняттям, автентичністю та суб'єктивним контролем. Зокрема, що процеси прихильності будуть підвищувати, а процеси перегляду ідентичності будуть знижувати суб'єктивне благополуччя.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети було залучено комплекс методів дослідження:

1. Теоретичні методи – аналіз наукової літератури вітчизняних і закордонних дослідників, що дозволив систематизувати та узагальнити різні аспекти досліджуваної проблеми.

2. Психодіагностичні методи у вигляді психологічного тестування. Для вивчення професійної ідентичності було адаптовано опитувальник Оцінка статусів професійної ідентичності (VISA-19) (Porfeli et al., 2011; адаптація Аккая & Олефір, 2023).

Для вивчення позитивного функціонування особистості студентів було створено комплекс опитувальників: Шкала задоволеності життям Е. Дінера (Зливков та ін., 2016). Шкала позитивних і негативних переживань SPANE (Diener et al., 2010; адаптація Олефір та ін., 2021). Опитувальник сенсу життя MLQ (Steger et al., 2006; в редакції Зливков та ін., 2016). Субшкали «Цілі в житті» і «Самоприйняття» опитувальника психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптація Карсканова, 2011). Шкала автентичності особистості (Wood et al., 2008; українська адаптація у Зливков та ін., 2017). Шкала почуття суб'єктності (Tapal et al., 2017; адаптація Кавун, 2022).

3. Математико-статистичні методи. Описова статистика використовувалася для опису вибірки та первинного аналізу даних; критерії нормальності (Шاپіро-Вілка та Колмогорова-Смірнова) для тесту на нормальність розподілу; кореляційний аналіз (критерій Спірмана) для встановлення взаємозв'язків між змінними; тест Крускала-Уоліса з подальшим попарним порівнянням для непараметричного аналізу розбіжностей; конфірматорний факторний аналіз, α Кронбаха, ω МакДональда, середня кореляція між пунктами для оцінки придатності психодіагностичних інструментів; медіаторний аналіз – для встановлення опосередкованих ефектів профіидентичності на суб'єктивне благополуччя.

Організація дослідження. Дослідження було здійснено у два етапи. На першому етапі було проведено адаптацію англomовної методики «Оцінка статусів професійної ідентичності» (VISA-19). На другому етапі було зібрано емпіричні дані для вирішення поставленої проблеми. Всього в дослідженні взяли участь 671 особи: на першому етапі – 458 студентів (віком від 17 до 22 років), на другому – 213 студентів (віком 17-24 роки).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

уперше:

- теоретично розроблено та емпірично підтверджено моделі, що відображають взаємозв'язок між процесами професійної ідентичності та вираженістю суб'єктивного благополуччя особистості студентів. Встановлено, що цей зв'язок опосередковується такими складовими позитивного функціонування, як осмисленість життя, самовідчуження, суб'єктивний контроль, пошук сенсу та автентичність життя;

- українською мовою адаптовано опитувальник для діагностики процесів професійної ідентичності, встановлено його валідність, надійність та вимірювальну інваріантність за статтю;

- виявлено унікальний внесок кожного процесу професійної ідентичності до суб'єктивного благополуччя студентів та специфічні механізми їх зв'язку, зокрема: провідний негативний вплив сумнівів щодо свого професійного вибору, опосередкований зниженням осмисленості життя та підвищенням самовідчуження; прямий негативний вплив поглибленого дослідження на суб'єктивне благополуччя та позитивний опосередкований через збільшення осмисленості життя; позитивна роль формування прихильності через підвищення осмисленості життя; здебільшого позитивна роль ідентифікації з прихильністю завдяки підвищенню суб'єктивного контролю з наступним підвищенням осмисленості життя або зниженням самовідчуження; позитивний вплив розширеного дослідження різними шляхами – через підвищення пошуку сенсу та

подальше підвищення осмисленості життя і зниження самовідчуження, а також через підвищення автентичності життя з подальшим зниженням самовідчуження;

дістало подальшого розвитку:

– установлено, що відсутність сумнівів щодо власного професійного вибору та майбутнього є найсильнішим предиктором позитивного функціонування особистості студентів з-поміж інших процесів профідентичності;

– виявлено, що серед низки позитивних характеристик особистості лише осмисленість життя та самовідчуження виявляються унікальними предикторами суб'єктивного благополуччя;

– зафіксовано унікальну роль процесів професійної ідентичності у прояві позитивних характеристик особистості: збільшення осмисленості життя завдяки формуванню прихильності до професійного вибору, поглибленого дослідження професії та відсутності професійних сумнівів; позитивний вплив розширеного та поглибленого дослідження професійного світу на пошук сенсу; збільшення почуття контролю через ідентифікацію з прихильністю та зменшення професійних сумнівів; збільшення самовідчуження та залежності від думок оточення зі збільшенням професійних сумнівів; позитивна роль розширеного дослідження у вираженні автентичності через поведінку;

доповнено й уточнено:

– класифікацію підходів до вивчення ідентичності особистості; зокрема, виділено об'єктивістичний підхід, який визначає ідентичність особистості на основі сукупності об'єктивних характеристик, що визначають, сприяють або обмежують розвиток професіоналізму та слугують маркерами належності індивіда до певної професійної групи;

– теоретичні уявлення про професійну ідентичність як окремий випадок загальної ідентичності, що переважно підпорядковується її закономірностям та відіграє ключову роль у її розвитку в юнацькому та на межі молодого віку. Формування професійної ідентичності відбувається через утвердження свідомого або неусвідомленого професійного вибору та характеризується твердістю намірів

у дотриманні цього вибору. Зміст профідентичності охоплює сукупність цілей, цінностей, ролей і переконань, пов'язаних із ним;

- теоретичні уявлення про позитивне функціонування особистості як парасолькове поняття, зміст якого охоплює позитивні характеристики особистості та її життєдіяльності (позитивні риси, особистісні ресурси тощо) з одного боку, а з іншого – позитивні стани, такі як щастя та суб'єктивне благополуччя, що виникають як наслідок цих характеристик;

- структуру становлення професійної ідентичності студентів, а саме важливу роль шести процесів профідентичності – формування прихильності, ідентифікації з нею (виміри прихильності), розширеного та поглибленого дослідження (виміри дослідження), професійних сумнівів та гнучкості прихильності (виміри перегляду ідентичності). Позитивна професійна ідентичність проявляється у високому рівні обох вимірів прихильності та поглибленого дослідження, а також у мінімальному вираженні обох вимірів перегляду ідентичності;

- наукові дані щодо статевих відмінностей за показниками профідентичності та позитивного функціонування студентів;

- наукові дані щодо зв'язку досвіду роботи та спеціальності навчання студентів з особливостями їхньої профідентичності та позитивного функціонування особистості.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та практичні результати дослідження було презентовано та обговорено на X Всеукраїнській студентській науковій конференції «Academic and Scientific Challenges of Diverse Fields of Knowledge in the 21st Century» (м. Харків, березень 2021 р.), науково-практичній конференції з міжнародною участю «Проблеми особистісних ресурсів у навчальній та професійній діяльності» (м. Харків, травень 2021 р.), міжнародній конференції «International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation» (м. Київ, грудень 2021 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання психології в сучасному

інноваційному просторі» (м. Одеса, травень 2023 р.), XIV міжнародній науково-практичній конференції «Time of challenges and opportunities: challenges, solutions, perspectives» (м. Рига, Латвія, травень 2024), а також на факультетських аспірантських симпозіумах.

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в восьми наукових працях, з них чотири статті опубліковано в наукових фахових виданнях України, решта відображена в працях, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та шести додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 227 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок. Робота ілюстрована 33 таблицями та 14 рисунками. Список використаних джерел містить 159 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ПОЗИТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття ідентичності та підходи до її дослідження

Ідентичність – одне з найбільш невизначених понять у психології. Недивлячись на те, що існувало безліч спроб дати йому визначення (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман, В. Зливков, І. Іванків, Н. Харатова, І. Петровська тощо), цей феномен розуміють дуже по-різному.

Американська психологічна асоціація так тлумачить ідентичність: «почуття «Я» індивіда, яке визначається через а) набір фізичних, психологічних та міжособистісних характеристик, які ні з ким не поділяються повністю та б) діапазоном приналежностей (таких як етнічна) та соціальних ролей. Ідентичність включає почуття безперервності, або почуття, що особа є тою ж, що і вчора чи рік тому (виключаючи фізичні чи інші зміни). Це почуття виникає завдяки тілесним відчуттям, образу тіла, а також відчуттю, що спогади, цілі, цінності, очікування та переконання належать до свого Я» (VandenBos, 2015, с.519).

Деякою мірою це визначення дійсно є спільним місцем для більшості дослідників ідентичності в психології. Але при цьому воно є досить контурним, та відкриває простір для індивідуальних тлумачень.

У «Сучасному тлумачному психологічному словнику» (2007, с.169-170) поняття ідентичність окреслюється за Е. Еріксоном: «почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, співпричетності до світу та інших людей». Саме в такому розуміння ідентичність увійшла в широкий науковий обіг, але це значення також не є єдиним.

Наведемо декілька визначень ідентичності. В. Зливков визначає ідентичність як «динамічна система, що розвивається не лінійно протягом всього життя людини і має складну ієрархічну структуру. Під ідентичністю розуміється приналежність до певної соціальної групи» а також «...почуття володіння власним «Я» по відношенню до соціуму» (Зливков, 2007, с.78).

Загалом, існує декілька психологічних традицій вивчення ідентичності.

І. Іванків (2014) ділить їх на три підходи: класичний (психоаналітичний та його послідовники), некласичний (символічний інтеракціонізм, когнітивний підхід Г. Теджфела, Дж. Тернера), постнекласичний (конструкціоністичні розробки Ф. Барта, П. Бергера, Т. Лукмана, Т. Стефаненко).

Н. Хазратова та І. Петровська (2021) виділяють 4 підходи: психоаналітичний (З. Фройд, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман), символічний інтеракціонізм (Ч. Кулі, Г. Мід, І. Гофман, Г. Фогельсон, Ш. Струкер, Ю. Габермас), когнітивний (Г. Теджфел, Дж. Тернер, Г. Брейкуелл, О. Чріст, Р. ван Дік, У. Вагнер, Дж. Стеллмачер), когнітивний та соціальний конструктивізм (Дж. Келлі, Л. Виготський, П. Бергер, Т. Лукман, Ф. Барт, К. Джерджен, Р. Харре, С. Хантингтон, Т. Стефаненко).

І. Дружиніна (2009) виділила психоаналітичний (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман, З. Фройд), біхевіористичний (Д. Кемпбелл, М. Шеріф), інтеракціоністський (Е. Гоффман, Р. Дженкінс, Дж. Мід, Р. Фогельсон, Ю. Хабермас, Б. Шефер, Б. Шледер), когнітивний (Г. Брейкуелл, Г. Теджфел, Дж. Тернер, М. Яромовіц), екзистенційно-гуманістичний (Д. Бьюдженталь, А. Маслоу, А. Мінделл, Е. Мінделл), структурно-динамічний підхід (В. Агеев, Н. Антонова, П. Гнатенко, В. Зливков, Н. Іванова, О. Ічанська, І. Кон, К. Коростеліна, С. Максименко, Т. Румянцева, В. Павленко, В. Столін, Т. Титаренко, Л. Шнейдер, В. Ядов і ін.)

В. Зливков (2007) виділяв психоаналітичний підхід (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман), біхевіористичний (Е. Гоффман, Дж. Мід, Дж. Хабермас тощо), когнітивний (Дж. Тернер, Г. Теджфел, Н. Іванова тощо), екзистенційно-

гуманістичний (Д. Б'юдженталь, А. Міндел, Е. Міндел тощо), структурно-динамічний (В. Агєєв, Н. Антонова, М. Боришевський, В. Павленко, Л. Шнейдер тощо).

Зазначені приклади показують різноманіття класифікацій, елементи яких, однак, значно повторюються. Тим не менше, на нашу думку, існує ще один підхід, що не був презентований вище та який ми би назвали «об'єктивістичним». Так, А. Bilgrami (2006) визначає «об'єктивну» ідентичність як те, як оточувані визначають нас в світлі біологічних чи соціальних фактів про нас. При цьому, індивід навіть не зобов'язаний усвідомлювати цю свою ідентичність, достатньо, що оточувані так його ідентифікують.

Нам близька класифікація І. Іванків (як найбільш парсимонічна та послідовна), але вона включає не всі варіанти, тому в доповненому вигляді вона виглядатиме так: класичний, некласичний, постнекласичний, структурно-динамічний та об'єктивістичний.

Коротко розглянемо розуміння ідентичності в усіх підходах, особливо зосередивши увагу на класичному (психоаналітичному та його послідовникам) як варіанті, що, за нашою думкою, має найбільший потенціал для розгляду професійної ідентичності як особистісного утворення.

Некласичні підходи частіше застосовують для дослідження ідентичності як предмету соціальної та когнітивної психології. Наприклад, символічний інтеракціонізм та когнітивний підхід Г. Теджфела і Дж. Тернера зосереджений на взаємодії людини та соціуму. В руслі цього підходу особлива увага приділяється тій частині ідентичності, яку назвали соціальною та яка відповідає за зв'язок людини з певною соціальною групою. Так, питання співвідношення особистісної та соціальної ідентичності є основним для робіт Дж. Тернера та його послідовників.

Представники символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, І. Гофман, Ч. Кулі) ототожнювали ідентичність та «Я» індивіда, та стверджували, що ідентичність має соціальне походження та виникає внаслідок взаємодії з іншими. Дж. Мід

розумів під ідентичністю певне уявлення про себе та очікування, які виробляються в процесі інтеракції: приймаючи роль іншого, людина починає оцінювати себе з позиції цього іншого, формуючи певне уявлення, норми, звички, прийняті цією людиною (Mead & Strauss, 1934). Для нього ідентичність – це також здатність людини сприймати своє життя і поведінку як єдине ціле (цит. за Голоденко, 2013). Дж. Мід особливо відзначав роль рефлексії, яка дозволяє «приймати роль іншого» (Іванків, 2014). І.Гофман розглядав ідентичність у сенсі деякого образу Я, реального та ідеального, між якими є певні перепони – «стигма». Він також зазначає, що ідентичність (особистісна та соціальна) формується через соціальні очікування та взаємодію, через розкриття інформації про себе партнерові по взаємодії (Голоденко, 2013). Таким чином, фокус у цьому підході зміщується на пізнавальні процеси (як я категоризую себе) та на дослідження відносин та малих соціальних груп.

Постнекласичні підходи, такі як конструкціоністичні розробки Ф. Барта, П. Бергера, Т. Лукмана, Т. Стефаненко тощо, є ще більш близькими до соціології, ніж некласичні підходи, та розглядають ідентичність як сферу соціального пізнання та конструювання реальності (Іванків, 2014). Цей підхід тяжіє до герменевтики та якісних, інтерпретаційних методів досліджень. Як правило, дослідження зосереджуються на мові та мовленнєвих способах «створювати» власне «Я», а також на тому, як різні ідентичності (за рахунок приналежності до багатьох груп одразу) взаємодіють між собою; тож ідентичність розглядається як щось максимально суб'єктивне та плинне. Ми би віднесли до цього підходу дослідження, в яких відбувається аналіз трансформації ідентичності та проблеми множинної ідентичності. Наприклад, в одному з досліджень розглядається як гармонія між різними ідентичностями одного індивіда впливає на психологічне благополуччя (Brook et al., 2008).

Некласичні та постнекласичні теорії в розумінні ідентичності наближаються одна до одної за рахунок наближення понять соціальна роль та ідентичність. Часто ці поняття навіть не розводяться, в кращому випадку,

ідентичність розглядається як певне сприйняття своєї соціальної ролі чи Я-концепція.

Структурно-динамічний підхід, який виділяють не всі дослідники, є дещо специфічним. Він характеризує ідентичність як динамічну структуру, що розвивається (Краєва, 2019). Це надає схожості з класичним підходом, оскільки акцент на динаміці становлення ідентичності є центральним для нього. Однак, структурно-динамічний підхід характеризується спробами чіткого окреслення рівнів, видів, компонентів ідентичності (наприклад, традиційний поділ на когнітивний, емоційний та поведінковий) тощо. Ймовірно, не буде помилковим зробити висновок, що структурно-динамічний підхід, це підхід, головним чином притаманний вітчизняним авторам (Ічанська, 2002; Гога, 2012; Радзімовська, 2017; Дружиніна, 2009; Кривоконь, 2002; Борисюк, 2013 тощо).

Наостанок хотілося б торкнутися того, що ми назвали об'єктивістичним підходом до визначення ідентичності. Ми виділили цю категорію в класифікації для того, щоб вказати на те, що ми вважаємо термінологічною плутаниною. Представники цього напрямку розуміють ідентичність як відповідність деяким об'єктивно фіксованим критеріям. Ідентичність тут розглядається не як категорія самосвідомості, а як набір певних характеристик, що дозволяють віднести індивіда до тієї чи іншої групи. Частіше за все ми зустрічали цей підхід саме у дослідженнях професійної ідентичності, а тому детально схарактеризуємо його у відповідному розділі.

1.2. Класичний підхід до вивчення ідентичності

Психоаналітичну традицію вивчення ідентичності заклав ще З. Фройд, досліджуючи ідентифікацію спочатку як симптом істерії, а потім – як один з важливих елементів едіпового комплексу (Конов, 2013). Проте ідентичність в його працях не була проблемою дослідження, та не мала точного наукового визначення.

Згодом проблемою ідентичності задалися цілеспрямовано в его-психологій, в руслі якої над нею працював найвідоміший дослідник ідентичності – Е. Еріксон.

Як предмет психологічних досліджень поняття ідентичності було запропоновано Е. Еріксоном. Будучи скоріше психоаналітиком, ніж науковцем, Е. Еріксон залишив в своїх працях дуже туманне визначення ідентичності: ідентичність є внутрішньою безперервністю, тотожністю людини самій собі, а також усвідомлення своєї унікальності незалежно від соціальних ролей та деяка солідарність із установками, цінностями групи (Erikson, 1968). Проте, в його трудах ми можемо знайти, що не менш важливим є усвідомлення того, що певний спосіб оволодіння досвідом (его-синтез) є у відповідності з певною груповою ідентичністю та груповими очікуваннями. Також він наголошує, що ідентичність – це не тільки інтеграція всіх ідентифікацій між собою, але і їх інтеграція з потребами, задатками, здібностями, соціальними ролями, а також з певними сприйняттями іншими індивіда, «виявленого в реальній перспективі кар'єри» (Erikson, 1993, с.228).

Таким чином, по-перше, ідентичність – це форма інтеграції досвіду людини з її внутрішніми характеристиками та очікуваннями суспільства. По-друге, що витікає звідси, ідентичність не може бути встановлена лише за зовнішніми характеристиками. Це багатогранне явище, яке ґрунтується на інтерпретації людиною соціальних очікувань, я-концепції та, що найважливіше, конгруентності, яка виражається в тому «почутті тотожності», яким оперує Е. Еріксон. Процес формування ідентичності він бачив через протистояння синтезу Его – його дифузії. І, по-третє, можна побачити, що найважливішим аспектом встановлення ідентичності він бачив саме встановлення професійної визначеності.

Він поділяв ідентичність на его-ідентичність та особистісну ідентичність, а також визнавав соціальну ідентичність: его-ідентичність вважалася неусвідомленою та відповідала за саме це почуття цілісності, а особистісна та соціальна ідентичність вже буда більш чи менш усвідомленою, особистісна ідентичність відповідала за почуття власної унікальності, неповторності, а

соціальна – за відповідність (приналежність чи почуття приналежності) до якоїсь групи людей та поділ з ними норм, цінностей, переконань тощо (цит. за Іванків, 2014).

Звернемо увагу на те, що для Е. Еріксона ідентичність ґрунтовно пов'язана з психосоціальним функціонуванням: так, побудова ідентичності – справа всього життя, але сенситивний період для цього – підлітковий/юнацький вік. В цьому віці постає питання формування власних ідеалів, позицій, цінностей, переконань, і криза, що виникає в цьому віковому періоді, має два вирішення: досягнення ідентичності чи сплутаність ідентичності. Багато в чому від того, як молода людина пройде цю стадію, залежить майбутній життєвий успіх – успіх вирішення подальших криз та самопочуття наприкінці життя. Отже, Е. Еріксон розпочав традицію вивчення ідентичності як категорії самосвідомості.

Однак, проблема в тому, що ввівши поняття ідентичності та вказавши на два її варіанти (досягнення чи сплутаність), Е. Еріксон не операціоналізував цей конструкт, пояснюючи його дуже туманно. А тому і подальші дослідження при такому стані справ були неможливі. Першою і, ймовірно, найбільш впливовою розробкою еріксонівської ідентичності стала статусна парадигма Дж. Марсія (1966).

Дж. Марсія, працюючи над операціоналізацією теорії Е. Еріксона, спробував описати її як динамічну організацію внутрішніх структур, таких як потреби, здібності, переконання, персональні історії тощо, спостережувану через вибори, які роблять люди (Kroger & Marcia, 2011).

Дж. Марсія погоджувався з Е. Еріксоном, що підлітковий (юнацький) вік – це період кризи, в руслі якої мають бути зроблені важливі життєві вибори. Також, як і Еріксон, він мав клінічну практику, яка спонукала його до ідеї, що два полюси, (досягнення чи сплутаність ідентичності), є не всією картиною становлення ідентичності. Так, Дж. Марсія ввів ідею двох вимірів ідентичності – розвідки, або дослідження варіантів (*exploration*), та прихильності, тобто вибору одного з варіантів з наміром його притримуватися (*commitment*). Розвідка стосується

активного пошуку та зважування різних варіантів ідентичностей перед тим, як зробити вибір про цінності, цілі, переконання, яких індивід планує триматися. Прихильність включає прийняття більш чи менш твердого рішення щодо бажаної ідентичності з наступним включенням в релевантні цьому вибору активності задля досягнення обраної мети (Crocetti et al., 2013).

На перетині цих двох вимірів утворювалося чотири статуси ідентичності – певні стани і форми на шляху становлення ідентичності. Так, відсутність розвідки та відсутність будь-якої прихильності Дж. Марсія назвав дифузною ідентичністю – стан, при якому нема більш чи менш чітких життєвих цінностей, цілей, переконань та спроб їх сформувати. Наявність прихильності, певних намірів притримуватися ідентичності при відсутності розвідки – передчасною ідентичністю. Це стан запозичених та не відрефлексованих поглядів, цілей, цінностей, переконань. Відсутність прихильності при наявній розвідці – криза або мораторій ідентичності. Для нього характерні активний пошук та зважування альтернатив, але поки що – відсутність рішення щодо того, яку з альтернатив прийняти. А досягнута ідентичність описує стан, коли орієнтири сформовані та є намір їх притримуватися (прихильність), але тільки після розвідки, ретельного дослідження варіантів ідентичностей (Marcia, 1966).

Цікаво, що хоча на перший погляд сплутана (confused) ідентичність за Е. Еріксоном та дифузна (diffused) за Дж. Марсією – це один й той самий стан, для Е. Еріксона сплутана ідентичність – це результат помилки у формуванні ідентичності, а для Дж. Марсії – результат відсутності будь-яких спроб.

Значним обмеженням статусної парадигми Дж. Марсії стало те, що 1) вона не відображала стадії розвитку сама по собі: наступним науковцям довелось провести немало робіт для встановлення порядку статусів протягом розвитку (Al-Owaidha et al., 2009; Kroger et al., 2010); 2) неможливо однозначно віднести людину до певного статусу (Bosma, 1992): оскільки результати є категоріальною змінною, вони представлені як відсоткове співвідношення між чотирма (або більше) статусами (наприклад, 20% відповідей можуть стосуватися дифузного

статусу, ще 20% мораторію тощо). Часто виникає ситуація, яка не дозволяє віднести досліджуваного до того чи іншого статусу – коли відсоткове співвідношення приблизно рівне. Крім того, деякі дослідники вказували, що статусний підхід є надто вузьким і недостатньо придатним для дослідження динаміки ідентичності (Meeus et al., 2010).

Тому дослідники повернулися до аналізу та розвитку парадигми процесів ідентичності. Три найбільш впливові моделі на цей час було розроблено у цьому руслі: інтегративна модель (Luysckx et al., 2006), трифакторна модель (Crocetti et al., 2008a), та модель стилю набуття ідентичності (Berzonsky, 1989).

Статусна парадигма Дж. Марсія надихала дослідників на нові розробки. Так, його процеси формування ідентичності у 80-90-х роках розширив Х. А. Босма (Bosma, 1992). Він звернув увагу на те, що саме віддання прихильності до якоїсь ідентичності не є тим же самим, що і ідентифікація з цією прихильністю. Таким чином, взяття зобов'язання дотримуватися певної ідентичності зовсім не означає, що людина почувається впевненою щодо віддання прихильності цій ідентичності. Тож чіткою ідентичність стає тільки тоді, коли людина не просто зупиняє свій вибір на якійсь ідентичності, не просто бере зобов'язання дотримуватися цієї ідентичності, але коли вона почувається впевненою щодо цього та усвідомлює ці зобов'язання як важливу та бажану частину особистості (Luysckx et al., 2006).

Іншим розширенням процесів за Дж. Марсія є розділення процесу дослідження на два: дослідження різних варіантів («розширене дослідження») та «поглиблене дослідження» – поглиблення знань про вже обраний вибір. Це розділення почало складатися з робіт про цикли мораторію-досягнення – ідеї про те, що дослідження та прихильність організуються у повторювані цикли (Stephen et al., 1992), однак чітке розділення та назви отримало у дослідженні інших авторів (цит. за Luysckx et al., 2006). Зокрема, було відмічено, що дослідження Дж. Марсія – це дослідження різних альтернатив, але дослідження перед обранням одного з варіантів не включає те, що після вибору прихильності до конкретної ідентичності, людина продовжує досліджувати «поглиблено» –

рефлексувати та збирати більше інформації про ці зобов'язання (Meeus, 1996). Тоді ми отримуємо процес такого плану: розширене дослідження → вибір прихильності → поглиблене дослідження → ідентифікація з прихильністю. Зі змінами (внутрішніми чи зовнішніми) у людини, що вже ідентифікувалася із прихильністю до ідентичності, може виникнути потреба переглянути зроблені зобов'язання, що може «відкидати» її на поглиблене дослідження або на розширене дослідження – якщо поглиблене дослідження не дало бажаних результатів.

Проаналізувавши ці ідеї, колектив авторів висунув інтегративну (чотири-процесну) модель ідентичності: формування прихильності (commitment making), ідентифікація з прихильністю (identification with commitment), розширене дослідження (in-breadth exploration) та поглиблене дослідження (in-depth exploration) є тими вісями (вимірами, процесами), на основі яких треба визначати статуси ідентичності (Luysckx et al., 2006).

В процесі валідизації опитувальника та наступних досліджень вони виявили невідповідність: дослідження ідентичності було пов'язано як з допитливістю та відкритістю, так і з тривогою та депресією. Подальші дослідження (Luysckx et al., 2008) дозволили додати п'ятий процес до моделі – нав'язливе дослідження (ruminative exploration). Це дисфункційна, неадаптивна форма дослідження ідентичності, яка характеризується постійними роздумами та сумнівами щодо можливих варіантів ідентичності та відмовою виражати прихильність та приймати зобов'язання щодо якоїсь однієї.

Що стосується визначення статусів, то порівняно з Дж. Марсія, змінюється підхід: оскільки є вже не два виміри, а три, то розрахунок статусів відбувається не «логічним» способом, а за допомогою кластерного аналізу. Так, п'ять процесів добре кластеризуються у традиційні досягнуту та передчасну ідентичності. Однак, класичний мораторій не було виявлено, натомість – румінативний мораторій, який характеризується високими балами за нав'язливим дослідженням. Дифузний статус поділився на змішану дифузію (confused diffusion) та

безтурботну дифузію (*carefree diffusion*) – вони розрізняються тим, що в змішаній дифузії відбувається нав'язливе дослідження при низьких показниках всіх інших процесів, а в безтурботній румінація також відсутня. Також дана кластеризація відрізняється від традиційної статусної моделі виділенням недиференційованого статусу – коли усі процеси мають середні оцінки. В даному дослідженні таких випадків виявилось аж чверть (Luuskx et al., 2005). Загалом, ця модель виявилася уточненням Марсієвських вимірів дослідження та прихильності та набула популярності серед науковців, зокрема, через ідею досліджувати не статуси, а самі процеси ідентичності.

Інша модель, що також заснована на цих процесах дослідження, формування прихильності та нав'язливого дослідження – трифакторна модель формування ідентичності (Crocetti et al., 2008a; Meeus et al., 2010). Автори висунули ідею про три процеси: 1) прихильність до ідентичності (*commitment*): прийняття твердого вибору та впевненість, яка виходить з цього вибору; 2) поглиблене дослідження (*in-depth exploration*): міра, в якій підлітки активно досліджують прийняті зобов'язання, думаючи про ці вибори, шукаючи про них інформацію чи розмовляючи з іншими людьми про них; 3) перегляд прихильності (*reconsideration of commitment*): бажання «відмінити» попередні зобов'язання та шукати нові, порівняння наявної прихильності з новими можливими, коли вони вже не задовольняють підлітка. В цілому, трифакторна модель розглядає розвиток ідентичності як нескінченний процес, всередині якого вибори не робляться назавжди, а час від час переглядаються, співвідносяться з реальністю, іншими можливостями тощо (Crocetti et al., 2018).

Отже, модель включає три основні процеси ідентичності: прихильність (*commitments*), дослідження (*explotarion*) та перегляд прихильностей (*reconsideration of commitments*) (Crocetti et al., 2008a; Meeus et al., 2010). Не дивлячись на те, що ці процеси висунуті і в інтегративній моделі, вони розуміються дещо інакше. Так, прихильність автори розуміють не просто, як вибір, який зробив індивід, але і як вибір, який він зробив з впевненістю в його

правильності та власних силах його втілити; дослідження – це вже не розгляд доступних варіантів вибору, а розглядання того варіанту, який індивід хоче прийняти, його рефлексія, пошук інформації, обговорення з оточенням; перегляд прихильності же – це нова змінна, яка репрезентує форму дослідження, коли індивід порівнює поточну ідентичність з альтернативами через те, що поточна перестає влаштовувати (Crocetti et al., 2018).

Всі ці процеси складають цикл формування, підтримки та зміни ідентичностей (для яких нормально постійно трансформуватися). Таким чином, побудова ідентичності в цій моделі починається з оцінки наявних прихильностей, і якщо вони індивіда не задовольняють, то починається перегляд прихильності. Коли деякі прийнятні варіанти знайдено, індивід формує нову прихильність та третім етапом (хоча у підлітків ці процеси відбувається більш чи менш одночасно) – проводить «поглиблене» дослідження, тобто вивчає ту прихильність, яку сформував. По ходу дослідження прихильності індивід може почати бути невдоволеним своїм вибором, що запускає перегляд прихильності, і цикл знову повторюється.

Дана модель також передбачає визначення статусів на основі трьох вимірів (процесів) ідентичності за допомогою кластерного аналізу. Так, було виявлено 5 статусів ідентичності: досягнутий, передчасний, дифузний, мораторій та новий статус «пошуковий мораторій» (searching moratorium). Як і для класичних статусів за Дж. Марсією, досягнутий статус характеризувався високими балами за прихильністю та дослідженням та низькими за перегляд прихильності; передчасний статус – середньо вираженими прихильністю та дослідженням та дещо заниженим переглядом прихильності; дифузний статус визначався заниженими балами за всіма трьома процесами (Crocetti et al., 2008b).

Однак, два статуси мораторію автори виділили на основі помічених ними розбіжностей в описі мораторію: так, деякі автори описували мораторій як період, в якому підліток активно приміряє на собі різні варіанти ідентичності, що є позитивною характеристикою та дає підлітку можливість перейти з дифузного

статусу до досягнутої ідентичності; інші автори описують мораторій як кризу ідентичності з всіма присутніми характеристиками кризи, такими як дискомфорт, тривога, самодеструктивна поведінка тощо (Crocetti et al., 2008b). Колектив зробив висновок, що мораторій представлений двома варіантами. Проводячи кластерний аналіз, вони дійсно виявили два варіанти мораторію – класичний та «пошуковий». Перший характеризується низькою прихильністю, помірним дослідженням та високим переглядом прихильності, тобто є варіантом «кризового» мораторію, описаного в літературі. Другий характеризується високими показниками по всіх трьох процесам, тобто є варіантом «позитивного» мораторію, коли підлітки шукають себе та приміряють різні ролі.

Таким чином, інтегративна та трифакторна моделі є дуже близькими. Від інтегративної моделі трифакторна відрізняється, по-перше, кількістю процесів, про які йде мова, а по-друге, порядком цих процесів: якщо в інтегративній моделі формуванню прихильності передують поверхове ознайомлення із варіантами ідентичностей, то в трифакторній моделі вважається, що підліток вже має якісь більш чи менш сформовані прихильності до початку формування ідентичності.

Інтегративна модель більш активно використовується для визначення статусів ідентичності, а трифакторна модель – для дослідження саме циклу формування ідентичності, а особливо – її зміни. Дійсно, трифакторна модель успішно пояснює, як відбуваються трансформації в уже побудованій ідентичності: людина формує прихильність до певної ідентичності, починає її глибинне дослідження, знаходить щось, що не задовольняє її, тож переходить до етапу перегляду прихильності, після чого цикл завершується формуванням нової прихильності.

По-третє, дві моделі відрізняються між собою та від Марсієвської статусної кількістю та описом статусів ідентичності. Так, досягнута та передчасна ідентичність залишилися концептуально тими ж в усіх трьох моделях, а от дифузний статус та мораторій зазнали змін. В інтегративній моделі класичного мораторію не знайшли, замість нього – нав'язливий (румінативний), в

трифакторній знайшли і класичний, і новий – «пошуковий». Також в інтегративній моделі знайшли два види дифузного статусу – відповідно до окресленої різниці розуміння «змішаності» ідентичності за Е. Еріксоном та Дж. Марсією: змішана дифузія, яка має профіль з низькими оцінками по всіх параметрам, окрім нав'язливого дослідження, відповідає Еріксонівському розумінню, коли індивід намагається сформувати прихильність, але застрягає в нескінченному циклі сумнівів, а безтурботна дифузія, яка має низькі оцінки по всіх без виключення процесам, відповідає погляду Дж. Марсія, коли індивід ніколи не намагався сформувати ідентичність, не розглядав ніяких варіантів.

Загалом, можна припустити, що різна кластеризація утворює нові статуси по-різному, що не виключає ймовірності появи й інших нових статусів на інших вибірках. Зокрема, нам не відомо жодних робіт, які б тестували ці моделі ідентичності на українській вибірці.

Цікаво порівняти нав'язливе дослідження з інтегративної моделі та перегляд прихильності з трифакторної. Так, нав'язливе дослідження, як і перегляд ідентичності, означає певне дослідження альтернатив (або намір розпочати це дослідження), коли присутні деякі сформовані прихильності. Однак, нав'язливе дослідження має негативну, дисфункційну конотацію та описує процес, коли індивід не може зупинитися на жодному з варіантів, тоді як перегляд ідентичності вважається позитивним процесом, що уможливорює зміну ідентичності, коли вона перестає задовольняти. Не зважаючи на цю важливу теоретичну відмінність, часто обидва процеси значно пов'язані один з одним та негативно – з психологічним благополуччям (Becht et al., 2019).

Модель стилю набуття ідентичності (Berzonsky, 1989) взяла за основу також Еріксонівський підхід. Згідно з нею, люди різняться у способі набуття ідентичності, а саме у соціально-когнітивних стратегіях вирішення чи уникання завдань, пов'язаних з набуттям ідентичності, які названі стилями ідентичності. Цих стилів три – інформаційна орієнтація (характеризується саморефлексією, збором та оцінкою Я-релевантної інформації), нормативна (характеризується

автоматичним прийняттям установок, цінностей, очікувань інших) та дифузною (характеризується відмовою поринати у вирішення проблем ідентичності). Ця модель, скоріше, тяжіє до когнітивного підходу (некласичного), проте розглядає ті ж процеси, що і вищеописані моделі, однак, частково може бути віднесена і до психоаналітичного (класичного) підходу. Ми приділили увагу цій моделі, оскільки при дослідженні зв'язку ідентичності і благополуччя, нерідко ідентичність репрезентують саме стилі ідентичності та додатково вимір сили прихильності.

Таким чином, з класичного підходу до дослідження ідентичності наразі у широкому вжитку при дослідженні зв'язку ідентичності та благополуччя (оптимального функціонування) є трифакторна, інтегративна моделі та модель стилю набуття ідентичності. Всі вони засновані на ідеях Е. Еріксона щодо становлення ідентичності як важливого завдання юнацтва.

Розглянутий вище (класичний) підхід, особливо, у його сучасному виконанні, зосереджується на формальних та динамічних аспектах ідентичності та намагається відповісти на питання – яким чином формується ідентичність, які умови та механізми її формування існують, які наслідки має сформована та несформована ідентичність. Однак він майже не відповідає на питання змістовних характеристик ідентичності, її компонентів та впливу всіх цих характеристик на розвиток та функціонування особистості. Втім, даний підхід вирізняється своєю емпіричністю (Waterman, 1999), в якому частіше за все досліджуються кореляції (або в більш сучасному варіанті – медіаторно-модераторні моделі зв'язку) між ідентичністю та різними рисами, установками, поведінкою тощо.

А. Ватерман розглядає ідентичність як «відкритий» конструкт, підкреслюючи, що її внутрішню сутність неможливо точно окреслити, а визначення базується на переліку певних індикаторів, який залишається гнучким і змінним (Waterman, 1999). Водночас, на нашу думку, він відзначає ключовий аспект ідентичності: її зміст полягає в цілях, цінностях і переконаннях, що формуються в процесі кризи ідентичності та слугують основою для усвідомлення

життєвого сенсу й вибору напрямку розвитку. Саме визначеність, чіткість, незалежність усіх цих формацій, абстраговано від їх змісту, і вивчається класичним підходом. Схоже, це найбільш продуктивний спосіб досліджувати становлення ідентичності як певний етап особистісного розвитку.

Узагальнюючи аналіз літератури, можна стверджувати, що в межах психоаналітичного підходу, особливо в його сучасних моделях розвитку ідентичності, ідентичність розглядається як сукупність цінностей, цілей, переконань і ролей, що формується внаслідок свідомого або несвідомого прийняття рішень, а також зобов'язань їх дотримуватися.

1.3. Професійна ідентичність як домен загальної ідентичності

Що до власне терміну професійної ідентичності, то в англomовній літературі існує два різні терміни, що перекладаються українською як «професійна ідентичність». Один із них – professional identity – визначає професійну ідентичність як певну поведінку «як професіонала», знання та навички професіонала, цінності професіонала – тобто те, що у вітчизняній психологічній літературі зазвичай визначається як професіоналізм – об'єктивна якість, відповідність особистості професії, набуття певного рівня професійної майстерності, що впливає на формування (або деформацію) особистості (Fitzgerald, 2020). В такому значенні ми можемо знайти дослідження професійної ідентичності доволі часто і саме такий підхід до її вивчення ми назвали об'єктивістичним.

A. Fitzgerald (2020) провела концептуальний аналіз поняття професійної ідентичності. За результатами її дослідження, публікації з професійної ідентичності часто не приводять визначення цього поняття, а коли приводять, то розглядають її і як професіоналізм, і як професійну я-концепцію, і як професійну соціалізацію. Сама авторка виділила декілька підґрунть для визначення професійної ідентичності: 1) поведінка та дії; 2) знання та навички; 3) цінності,

переконання та етика; 4) контекст та соціалізація; 5) членство в певній групі чи віднесення себе до певної групи.

Взагалі, типовим є випадок, коли науковці визначають її, просто описуючи, хто такий професіонал. S. Wackerhausen (2009) описує ПІ як «дії, мовлення та вчинки такі ж, як і в групі»; M. Worthington та інші (2013) – знання, переконання та навички, спільні для професійної групи тощо.

Наприклад, А. Лукіяничук (2010) розуміє професійну ідентичність як здатність до сприйняття та оволодіння загальноприйнятими суспільством професійними якостями особистості та деякими психологічними технологіями педагогічної діяльності. Проте в кращому випадку під дане визначення підпадають певні когнітивні здібності, а в гіршому – просто професійно важливі якості. В будь-якому разі, ні те, ні інше не можна віднести до категорії самосвідомості, яка домінує в психологічній літературі та якою вона є оригінально.

Таким чином, ця група досліджень зводить поняття ідентичності до інших, краще чи гірше вивчених понять, що, власне, відкидає необхідність у понятті ідентичності.

Другий, як правило, виділяє, скоріше, професійний вимір ідентичності, наряду з іншими – гендерним, ідеологічним тощо (vocational/occupational identity). В такому значенні більшість вчених вбачають ідентичність як цілісний феномен, але для зручності дослідження виділяють «домени» – тобто, контекст, в якому виявляється певна частина ідентичності. В такому контексті гендерна, професійна ідентичності тощо виступають як частина «загальної» ідентичності та виділені лише за змістом. Тому частіше за все розвиток доменів ідентичності, зокрема, професійної, не досліджується окремо. Взагалі, дослідження ідентичності, її передумов та наслідків формування, взаємозв'язків, в психоаналітичній традиції нерідко відбувається без виділення конкретного домену або дослідження всіх доменів цілісно.

Зміст цих двох понять, традиція використання та дослідження – різні. Якщо під «vocational identity» розуміють саме еріксонівське почуття тотожності свого досвіду з суспільством через професійний вияв, то «professional identity» пов'язано з об'єктивними конотаціями. Показовими є наведене вище дослідження А. Fitzgerald, де професійна ідентичність – це поведінка як професіонала, знання та навички професіонала, цінності професіонала – тобто те, що у вітчизняній психологічній літературі зазвичай визначається як професіоналізм – об'єктивна якість, відповідність особистості професії, набуття певного рівня професійної майстерності, що впливає на формування (або деформацію) особистості.

А. Bilgrami (2006) вносить примирливу ідею, поділяючи ідентичність на суб'єктивну та об'єктивну. Суб'єктивна ідентичність є те, як особа сама себе ідентифікує, а об'єктивна – як її ідентифікує суспільство у світлі біологічних та соціальних фактів. Для об'єктивної ідентичності індивід не зобов'язаний усвідомлювати свою ідентичність, достатньо, що оточувані так його ідентифікують. Слідуючи за автором, ми б могли сказати, що суб'єктивну ідентичність вивчають психоаналітичний, когнітивний та інші підходи, а об'єктивну ідентичність описують вчені, які визначають ідентичність через набір якостей та відповідність образу професіонала.

Однак, такий підхід не є загальноприйнятим, тому ми будемо спиратися на поняття ідентичності та, власне, професійної ідентичності, яким оперує класичний підхід, де ідентичність – це категорія суб'єктивна та тісно пов'язана з розвитком особистості, а професійна ідентичність – одна зі сфер (доменів) загальної ідентичності.

Говорячи про професійну ідентичність як домен загальної ідентичності, слід згадати, що Е. Еріксон вказував на вибір кар'єрного шляху як основного для розвитку ідентичності. Також існують свідчення, що саме професійна ідентичність з усіх інших доменів є провідною в розвитку (Skorikov & Vondracek, 2011). Також схоже, що порівняння зв'язків загальної та професійної ідентичності з психосоціальним функціонуванням виявляє схожі патерни (Hirschi, 2012).

Таким чином, ми операціоналізували професійну ідентичність як провідну сферу (домен) ідентичності індивіда, зміст якої відображається у наборі певних, пов'язаних з професійним виміром цінностей, цілей, переконань, ролей, які формуються в результаті свідомо чи несвідомо зробленого професійного вибору, та намірів цим виборам слідувати.

Ми спираємося на інтегральну модель ідентичності, яка була уточнена в подальших дослідженнях саме для професійного аспекту ідентичності (Porfeli et al., 2011). У цій моделі перегляд професійної ідентичності було модифіковано та поділено на два взаємопов'язані, але відмінні компоненти: професійні сумніви та гнучкість прихильності. Професійні сумніви відображають переживання, невпевненість та тривожність щодо обраного професійного напрямку і значною мірою відповідають концепції нав'язливого дослідження. Натомість гнучкість прихильності проявляється у відкритості до інших кар'єрних можливостей, усвідомленні та прийнятті того, що професійні інтереси, цінності чи навіть сама професія можуть змінюватися з часом. Цей процес більше відповідає ідеї перегляду прихильності. Професійні сумніви, як правило, розглядаються як негативний фактор, що ускладнює формування прихильності, тоді як гнучкість прихильності сприяє оновленню ідентичності в разі, якщо вона перестає відповідати потребам людини (Porfeli et al., 2011; Vecht et al., 2019). Водночас усі інші процеси – формування прихильності, ідентифікація з нею, розширене та поглиблене дослідження – зберігають те ж значення, що й у загальній моделі ідентичності, проте застосовуються до професійного самовизначення.

1.4. Поняття позитивного функціонування особистості

Наприкінці минулого сторіччя ідея того, що психологія як наука зосередилася на недоліках, проблемах та негативних сторонах особистості, дала початок напрямку позитивної психології (Gillham & Seligman, 1999). Так звана «негативна психологія» критикувалася науковцями, зокрема, за фокус на

негативних переживаннях, який може призводити до певної упередженості теорії та досліджень. Наприклад, довго вважалося, що позитивні переживання – це протилежність (відсутність) негативних, хоча наразі є свідчення щодо відносної незалежності цих двох явищ (Ganzach et al., 2020).

Однак, не дивлячись на те, що з моменту зародження психоаналізу висувалися різноманітні вади та аномалії розвитку, завжди, хоча і не в фокусі, було представлено їх протилежності – риси зрілої особистості. Так, З. Фройд вважав зрілими, позитивними рисами здатність любити та працювати, А. Адлер називав соціальний інтерес, Е. Фромм – здатність діяти незалежно від зовнішнього контролю, мати неупереджений погляд на людей та речі, екзистенційні потреби та здатність до «продуктивної» любові (цит. за Штепа, 2008).

Ідея позитивного функціонування особистості (ПФО) з'явилася досить рано, з виникненням понять «повноцінно функціонуючої особистості» К. Роджерса та «самоактуалізації» А. Маслоу, однак, і досі не вироблено єдиного розуміння ПФО.

К. Роджерс висловлював ідею, що певні умови, створені в нашому оточенні в ранньому дитинстві, можуть направляти наш розвиток в бік того, що схвалювали б наші батьки, а не відповідно до нашого відчуття організмичної цінності – внутрішніх потреб у рості і розвитку. Тим самим ці умови можуть обмежити природне прагнення до повноцінного розвитку і функціонування. Проте три ключові умови – безумовне прийняття, емпатія і конгруентність – визначають внутрішній розвиток особистості. Цей процес дозволяє особистості бути відкритим до досвіду, переживати життя у контакті з навколишнім світом, довіряти власним почуттям, бути креативною і в цілому відчувати задоволення від життя та його повноту (Rogers, 1961).

А. Маслоу описав особливості особистості, що самоактуалізується – людини, яка реалізує свій потенціал найповніше. Ці риси включають:

- більш ефективне сприйняття реальності та комфортніші відносини з нею;
- прийняття себе, інших і природи;

- спонтанність, простота, природність;
- центрування на проблемі;
- комфорт у відчуженості, потреба в особистому просторі;
- автономія (незалежність від культури і оточення);
- постійна свіжість оцінки;
- містичні досвіди (пікові досвіди);
- почуття спорідненості з людством, соціальний інтерес;
- глибокі міжособистісні відносини, вузький круг друзів;
- демократична структура характеру;
- розрізнення між добром і злом, стійкі моральні норми;
- філософський, неагресивний гумор;
- креативність;
- трансценденція культури, стійкість до акультурації (Maslow, 1970).

Таким чином, цей список включає багато характеристик, що описують позитивні аспекти розвитку людини, і не лише набір «соціально бажаних» характеристик, але такі, які, за спостереженнями А. Маслоу, є ознаками самоактуалізації як вияву найбільш людського, духовного в індивіді.

У 80-х роках, у спробі узагальнити та систематизувати різні дослідження позитивної сторони функціонування особистості, К. Ріфф висунула концепцію психологічного благополуччя. Ця концепція визначала ряд факторів, які сприяють стану благополуччя людини, такі як автономія, ціль в житті, самоприйняття, особистісний ріст, управління навколишнім середовищем та позитивні міжособистісні відносини (Ryff, 2014).

Приблизно тоді ж, Е. Дінер, на основі робіт Н. Бредберна, представив поняття суб'єктивного благополуччя, що на той час було чимось значущо новим.

Н. Бредберн запропонував розуміння психологічного благополуччя на основі двох компонентів: позитивних та негативних емоцій. Він вважав ці компоненти відносно незалежними один від одного: відсутність негативних

емоцій не гарантує присутність позитивних, і навпаки. Переважання переживання позитивних чи негативних емоцій в повсякденні він назвав балансом афекту і запропонував критерієм психологічного благополуччя (Bradburn, 1969).

Взявши цю концепцію за основу, Е. Дінер поєднав оцінку індивідом свого життя в цілому (задоволеність життям – когнітивний компонент) з тим, переважає в ньому переживання позитивних чи негативних емоцій (баланс афекту – афективний компонент) (Diener et al., 1999).

Два підходи до визначення психологічного благополуччя К. Ріфф та Е. Дінера набули всесвітнього визнання та стали найбільш популярними концепціями психологічного благополуччя. При цьому концептуальна різниця цих двох підходів викликала довгу дискусію щодо їх співвідношення.

Е. Дінер вбачав суб'єктивне благополуччя як гедоністичний компонент загального благополуччя людини: так, індивід вважається суб'єктивно благополучним, якщо в нього переважає задоволення, приємні відчуття тощо; сам він вживав поняття «суб'єктивне благополуччя» та «гедоністичне благополуччя» синонімічно (Олефір та ін., 2021; Olefir et al., 2021).

К. Ріфф, з іншої сторони, мала дещо інші уявлення щодо місця гедоністичного благополуччя в структурі психологічного благополуччя. Вона наполягала, що суб'єктивне благополуччя та такі його складові, як баланс ефекту та задоволеність життям, надто мінливі та ненадійні, та не відображають концепту щастя в його давньогрецькому розумінні – евдемонія (Ryff, 1989). Свою шестикомпонентну теорію вона розвивала з огляду на концепцію психічного здоров'я та перспективу розвитку особистості на протязі життя, вважала її більш точним відображенням «евдемонічного благополуччя», а самі компоненти позиціонувала як «множинні збіжні аспекти позитивного функціонування особистості», значення яких концептуально відрізняється від балансу афекту та задоволеності життям (Ryff, 1989, с. 1071).

Дві перспективи на психологічне благополуччя критикувалися обома сторонами: суб'єктивне благополуччя вважалося обмеженим розуміння

позитивного функціонування та часто помилковим показником здорового способу життя (Ryff & Singer, 2008), а психологічне благополуччя в трактуванні К. Ріфф піддавалося критиці через те, що визначені експертами критерії благополуччя не дозволяють самому індивіду вирішувати, чи є їхнє життя хорошим (Diener et al., 1998).

Не дивлячись на те, що психологічне благополуччя К. Ріфф мало бути чимось цілком відмінним від суб'єктивного благополуччя, виявилось, що ці поняття є міцно взаємопов'язаними (Ryan & Deci, 2001). Більш того, наразі вважається, що евдемонічне благополуччя К. Ріфф та суб'єктивне благополуччя Е. Дінера є сторонами або аспектами одного загального феномена психологічного благополуччя.

Так, наприклад, факторний аналіз показує, що такі фактори психологічного благополуччя, як самоприйняття, управління середовищем та позитивні стосунки навантажують як фактор психологічного благополуччя, так і фактор суб'єктивного благополуччя (Keyes et al., 2002). Інше дослідження, однак, виявило, що психологічне та суб'єктивне благополуччя є двома окремими (без перехресних факторних навантажень), але сильно пов'язаними факторами (на рівні $r = 0,76$) (Linley et al., 2009).

Завдяки тому, що евдемонічне благополуччя може бути сильно пов'язано з особистістю, дослідники провели регресійний аналіз, контролюючи змінні особистісних рис (Burns & Machin, 2010). Виявилось, що навіть з врахуванням зв'язку евдемонічного благополуччя з особистістю, воно виявилось пов'язаним з суб'єктивним благополуччям.

Щоб відповісти на питання, чи психологічне (евдемонічне) та суб'єктивне благополуччя є двома окремими конструктами, чи лише двома підходами на визначення благополуччя, було залучено конфірматорний факторний аналіз та порівняно дві моделі: ієрархічну та біфакторну (Chen et al., 2013). Було показано, що біфакторна структура краще описує дані: пункти мають більші факторні навантаження на загальний фактор психологічного благополуччя, ніж на

специфічні фактори евдемонічного та суб'єктивного благополуччя. Втім, модель, що описує ці два конструкти як два пов'язаних, але незалежних, також має головним чином задовільні показники відповідності, внаслідок чого автори роблять висновок, що, схоже, обидві перспективи валідні, в залежності від рівня аналізу. Так, специфічні фактори евдемонічного та суб'єктивного благополуччя також формуються, і мають дещо відмінні один від одного зв'язки з різними психологічними змінними (релігійність, особистісні риси, локус контролю тощо).

Наостанок, найновіше (лонгітюдне) дослідження співвідношення двох концептів психологічного благополуччя показало, що тоді як евдемонічне благополуччя прогнозує зміни у суб'єктивному, суб'єктивне погано прогнозує зміни в евдемонічному (Joshani, 2019). Також було показано, що загалом евдемонічне благополуччя більш стабільне в часі, ніж суб'єктивне. Автор робить висновок, що евдемонічне благополуччя є більш вигідно в довгостроковій перспективі, ніж суб'єктивне, оскільки воно сприяє подальшому підвищенню благополуччя. Однак, враховуючи думку К. Ріфф про те, що суб'єктивне благополуччя характеризує стан людини, тоді як евдемонічне – динаміку, можна запропонувати і інше пояснення: можливо, суб'єктивне благополуччя є станом благополуччя, яке зумовлюється «роботою» евдемонічного благополуччя.

Наступною значною для розвитку концепції ПФО теорією виявилася теорія психологічних (або особистісних) ресурсів та психологічного капіталу. Термін «психологічні ресурси» відбиває певні особистісні властивості і здібності, що є цінними для соціально-психологічної адаптації та стресостійкості, а також мають певну соціальну значущість; знані людиною способи поведінки, що сприяють подоланню кризи та підвищенню психологічного благополуччя; «сили характеру» – цінності, які допомагають досягати чеснот; екзистенційні прояви як засоби досягнення мети життя та саморегуляцію тощо (Штепа, 2022). Психологічний капітал (Luthans et al., 2004; Luthans et al., 2015) вважається інтегральним показником особистісного ресурсу, та відображає позитивний психологічний стан людини, який характеризується самоефективністю, оптимізмом, наполегливістю у

пошуку способів досягнення цілей та здатністю долати труднощі та підтримувати сталий розвиток (резильєнтність). Загалом, поняття психологічних ресурсів є парасольковим поняттям, під яке потрапляє дуже багато психічних феноменів: від особистісних диспозицій до певного емоційного стану.

Описуючи суб'єктивне та евдемонічне благополуччя, особистісні ресурси тощо, ми наголошуємо, що в літературі є тенденція ототожнювати ці феномени з ПФО. Поняття оптимального функціонування особистості також є доволі розповсюдженим і вживається синонімічно (Baer & Lykins, 2011).

Взагалі, ПФО часто є парасольковим поняттям. Ним означають майже будь-який психічний феномен, що так чи інакше пов'язаний з психологічним/суб'єктивним благополуччям, особистісною зрілістю та адаптивністю. Наприклад, О. Поліванова та О. Гуляєва (2015) пов'язували ПФО з психологічним і суб'єктивним благополуччям, рисами повноцінно функціонуючої особистості, зрілою особистістю, психологічним здоров'ям, щастям. Однак все ж спроби концептуалізувати ПФО були.

Так, в дослідженні зв'язку самоспівчуття та ПФО було взято такі змінні, як щастя, позитивний і негативний афект, ініціатива в розвитку особистості, оптимізм, мудрість, допитливість та позитивні полюси факторів великої п'ятірки (Neff et al., 2007).

T. Kashdan (2002) визначає ПФО через «високу частоту позитивних суб'єктивних переживань, таких як прийняття виклику, переживання автономії, відчуття себе добре, та прояв людських сильних сторін, таких як мужність, мудрість та почуття гумору» (с.791). Варто сказати, що в самому дослідженні ПФО було виміряно за допомогою суб'єктивного благополуччя, позитивного афекту, допитливості, надії, оптимізму та чутливості до винагороди.

В інтегративній оглядовій статті було розглянуто різні способи вимірювати ПФО у пацієнток з раком молочних залоз (Casellas-Grau et al., 2016). Так, серед індикаторів ПФО було згадано: психологічне благополуччя, духовне благополуччя, позитивний і негативний афект, оптимізм, осмисленість життя,

настрій, посттравматичний зріст, емоційна експресивність, якість життя тощо. Самі автори концептуалізують ПФО через стан благополуччя/щастя як результат таких умов і процесів, що приводять до «процвітання» (flourish) – життя в рамках оптимального людського функціонування, пов'язаного з позитивними диспозиціями, такими як оптимізм, надія, резильєнтність, здатність до посттравматичного зросту, пошуку сенсу в негативних подіях тощо.

В своєму дослідженні вони групують показники ПФО у позитивні суб'єктивні стани (благополуччя та щастя), позитивні диспозиційні характеристики та позитивні зміни в житті.

Деякі дослідники взагалі ототожнюють ПФО та психологічне (евдемонічне та суб'єктивне) благополуччя (Уліцька, 2019). А деякі, навпроти, протиставляють благополуччя як тимчасовий стан та позитивне (оптимальне) функціонування як «процес життєдіяльності, в ході якого особистість продовжує реалізовувати власний потенціал та зберігати автономність дій та мислення в наявних оточуючих умовах, незалежно від того, наскільки вони є сприятливими» (Гранкіна-Сазонова, 2018, с. 20). Варто зазначити, однак, що визначення оптимального функціонування, все ж таки, задається евдемонічним благополуччям та життєстійкістю.

Іспанськими дослідниками було розроблено шкалу ПФО, концептуалізація якої базувалася на теоріях евдемонічного благополуччя К. Ріфф та психологічних ресурсів С. Гобфолла (Merino & Privado, 2015). Вони не дають визначення ПФО, але фактично базують його вимірювання на психологічних ресурсах, серед яких автономія, резильєнтність, позитивна самооцінка, ціль в житті, задоволення, оптимізм, допитливість, креативність, почуття гумору, управління середовищем та вітальність. Їх було обрано за двома критеріями: ці змінні є широко дослідженими та вони відображають різні явища (варіюються). Всі ці змінні виявили високі факторні навантаження на загальний фактор ПФО в першому дослідженні (0,73-0,96) та помірно-високі в другому (0,48-0,87). Таким чином, автори роблять висновок, що в терміні «позитивне психологічне функціонування» «позитивне»

означає, що психологічні ресурси пов'язані з благополуччям, «психологічне» – що ресурси є психологічними, а «функціонування» – що більшість ресурсів пов'язані з управлінням життям та здатністю з ним справлятися.

Таким чином, можна побачити, що поняття позитивного функціонування особистості (оптимального функціонування, позитивного психологічного функціонування) наразі не є визначеним остаточно. Деякі концепції спираються на зрілі, позитивні та адаптивні ресурси і риси характеру (тобто на певні процедурні характеристики функціонування, ПФО як «процес життєдіяльності»), деякі - на стани, такі як щастя, задоволеність, позитивні емоції і т.д. (ПФО як стан). Більшість з них так чи інакше включають психологічне благополуччя – його евдемонічний та гедоністичний виміри, які поряд із психологічними ресурсами (парасольковим поняттям) частіше за все є основою визначення ПФО.

Зважаючи на описані вище дослідження взаємовідношень евдемонічного та суб'єктивного благополуччя, ми схильні визначати ПФО як поняття, що складається з двох різних за своїми властивостями факторів: 1) фактор, що описує ПФО як процес, певні характеристики особистості, що сприяють психологічному благополуччю як стану (евдемонічне благополуччя, психологічні ресурси, позитивні риси характеру, риси зрілої особистості тощо) та 2) фактор, що описує психологічне благополуччя як стан, що суб'єктивно переживається (позитивний афект, задоволеність життям тощо). Отже, можна виділити два виміри вивчення цього явища: позитивне функціонування як позитивні характеристики особистості та її життєдіяльності – процесуальний компонент ПФО, та як наслідок їх роботи (суб'єктивне благополуччя) – становий компонент ПФО.

Суб'єктивне благополуччя розглядається як один із вимірів психологічного благополуччя та його найбільш узагальнений показник (Коробка, 2022). Засновник цього поняття, Е. Дінер, виділяє два ключові структурні компоненти: когнітивний, що відображається у задоволеності життям, та афективний, який характеризується переважанням позитивних емоцій над негативними (Diener et al., 1999). До предикторів суб'єктивного благополуччя належить широкий спектр

змінних, зокрема особистісні риси, соціально-демографічний статус, міжособистісні стосунки та життєві обставини.

До предикторів суб'єктивного благополуччя належить широкий спектр змінних, зокрема особистісні риси, соціально-демографічний статус, міжособистісні стосунки та життєві обставини. Серед внутрішніх чинників, що сприяють суб'єктивному благополуччю, виявлено екстраверсію, низький рівень нейротизму, відкритість до нового досвіду, впевненість у собі, внутрішній локус контролю, високу самооцінку, оптимізм, довірливість, саморозуміння, залученість, відповідальність, а також почуття когерентності, зокрема його компонент – зрозумілість (за Коробка, 2022). Також серед важливих предикторів виділяють суб'єктивний контроль, автономію та наявність життєвих цілей тощо (за Харитинський, 2022).

1.5. Професійна ідентичність як фактор позитивного функціонування особистості

Зв'язок між формуванням професійної ідентичності як ключового компонента загальної ідентичності та різними аспектами позитивного функціонування людини давно встановлений і не викликає сумнівів. Е. Еріксон, запровадивши поняття ідентичності в психологію, розглядав її у зв'язку з успішним виконанням психосоціальних завдань, що не лише впливало на самопочуття людини, а й визначало її подальшу здатність долати вікові кризи.

Цю лінію зв'язку підхопили багато дослідників. З часом змінювалося як розуміння ідентичності, так і розуміння його асоціацій з соціально-психологічною адаптацією, психологічним благополуччям, побудовою життєвого шляху тощо. Прогрес знання про ідентичність, виокремлення її видів, процесів, стилів, статусів тощо породив значну кількість емпіричних досліджень її зв'язку з психосоціальним функціонуванням, особливо серед закордонних науковців, та значно ускладнив розуміння цієї проблеми.

В цьому підрозділі ми розглянемо місце професійної ідентичності у зв'язку з ПФО. В силу того, що:

а) закономірності розвитку та зв'язків професійної ідентичності з психосоціальним функціонуванням вважаються близькими до тих, що утворює загальна ідентичність,

б) професійний вимір ідентичності вважається провідним у загальній ідентичності, і

в) існує брак досліджень професійної ідентичності (в її особистісному вимірі – як «vocational») у зв'язку з психосоціальним функціонуванням

ми включили до розгляду і зв'язки між ПФО та загальною ідентичністю, припускаючи, що закономірності виявляться подібними.

Професійна ідентичність водночас виступає предиктором, наслідком і просто корелятом позитивного функціонування особистості. Ми спробуємо категоризувати знахідки попередніх вчених відповідно до двох критеріїв:

1) яка роль приписується професійній ідентичності у зв'язку з ПФО (чинник/ресурс ПФО, наслідок ПФО чи корелят ПФО (дослідження не конкретизує каузальну роль));

2) як концептуалізується ПФО – процес життєдіяльності (диспозиції, фактори евдемонічного благополуччя, особистісні ресурси чи риси) чи певний стан або результат роботи ПФО як процесів (суб'єктивне благополуччя, загальний показник евдемонічного благополуччя, інші оцінки психологічного благополуччя, показники соціально-психологічної адаптації, психічного здоров'я тощо).

1.5.1. Професійна ідентичність як корелят та як наслідок ПФО

Почнемо з розгляду досліджень, які вивчають, які психологічні особливості уможливають сприятливе формування ідентичності. Так, приймаючи психосоціальну теорію Е. Еріксона за методологічну основу, ми погоджуємося, що ідентичність вважається одним з ключових надбань особистісного розвитку, а

успішне подолання кризи ідентичності – заснованим на успішності проходження попередніх вікових криз і надбанням певних особистісних властивостей, таких як довіра, автономія, ініціативність тощо. Однак, дослідження з цієї тематики не є поширеними, ймовірно, через певні методологічні складності встановлення істинності впливу однієї змінної на іншу. Крім того, як ми побачимо далі, такі психологічні змінні, як, наприклад, автономія чи позитивні переживання, насправді мають дуже складні причинно-наслідкові зв'язки з ідентичністю загалом та професійною зокрема.

Попри все, існують публікації, що стверджують каузальний вплив ПФО на професійну/загальну ідентичність, і більшість з них виставляє процесуальні компоненти ПФО як ресурси розвитку ідентичності. Так, позитивний гіпотетичний вплив на становлення професійної ідентичності показано для таких змінних як самооцінка, проактивність, цілеспрямованість, саморегуляція, внутрішній локус контролю, орієнтація на особистісний зріст, раціональність прийняття рішень і негативний – для нерішучості, тривожності, депресивності та нестабільності цілей (див. Skorikov & Vondracek, 2011; Hirschi, 2011). В усіх цих дослідженнях вплив встановлюється на основі кореляційного/регресійного, а не лонгitudного плану дослідження, але всюди зазначено напрямок впливу, ґрунтуючись на теорії ідентичності.

В оглядовій статті було узагальнено такі антецеденти (ймовірно, чинники) професійної ідентичності, як автономія, відповідальність, впевненість (Fitzgerald, 2020).

В оригінальному дослідженні з використанням множинного регресійного аналізу, теоретизований вплив цілей в житті та особистісного зростання було підтверджено статистично (Strauser et al., 2008).

Інше дослідження показало медіаторну роль ідентичності між «наполегливістю та рішучістю» («grit») та психологічним благополуччям, виміряним через щастя та депресивні симптоми (Weisskirch, 2019). Таким чином, імпліцитно було показано позитивний вплив наполегливості та рішучості на

формування прихильності, поглиблене і розширене дослідження та негативний – на нав'язливе дослідження.

Також було знайдено, що нейротизм та свідомість підвищують процеси дослідження та формування прихильності і досягнення професійної ідентичності відповідно (Hirschi, 2012)

Як предиктор професійної ідентичності в термінах кар'єрної прихильності було встановлено загальну самоефективність, автономію, позитивні стосунки з іншими, ціль в житті, самоприйняття (Green, 2020).

Що стосується ПФО як стану/переживання (задоволеність життям, позитивний афект, депресивні симптоми тощо), то такі змінні рідше досліджуються як предиктори (чинники) професійної ідентичності. Однак деякі дослідження кореляційного плану стверджують, що задоволеність життям, позитивний та негативний афект, менша вираженість депресивних симптомів є предикторами розвитку професійної ідентичності (Green, 2020; Skorikov & Vondracek, 2011).

Лонгітюдними дослідженнями також показано роль делінквентності в формуванні прихильності та перегляді зобов'язань (Mercer et al., 2017), роль суб'єктивного благополуччя у формуванні прихильності та психологічного благополуччя – у формуванні прихильності та поглибленому дослідженні (De Lise et al., 2023).

Що стосується досліджень, які констатують зв'язок між професійною ідентичністю та ПФО без вказання причинної залежності, то їх група є найчисельнішою. Ймовірно, це пов'язано зі складністю встановлення каузальної направленості. Професійна та загальна ідентичність встановлена корелятом: евдемонічного благополуччя (Berzonsky & Cieciuch, 2016), задоволення базових потреб у автономії, зв'язку та компетентності (Crocetti et al., 2011), задоволеності життям (Lannegrand-Willems et al., 2016), самооцінки (Crocetti et al., 2011, Hirschi, 2011; Ryeng et al., 2013), зменшення депресивних симптомів (Crocetti et al., 2011, Lannegrand-Willems et al., 2016), самоефективності (Hirschi, 2011), зниження

тривожності (Crocetti et al., 2011, Lillevoll et al., 2013), підвищення кар'єрної мотивації (Baňasová et al., 2016), копінг-стратегій (Luuyckx et al., 2012), локусу контролю, моральних суджень, розвитку емо (Jespersen et al., 2013a; Jespersen et al., 2013b).

1.5.2. Ефекти професійної ідентичності: професійна ідентичність як чинник/ресурс ПФО

Нас, однак, цікавить, чи є професійна ідентичність чинником ПФО та які саме ефекти вона має. Свідчень на користь впливу процесів та досягнення ідентичності на ПФО існує достатньо багато.

Так, говорячи про ПФО як процеси, стилі побудови ідентичності загалом (інформативний, нормативний та дифузний/унікаючий) є предикторами ряду шкал психологічного благополуччя за К. Ріфф: інформаційний стиль передбачає збільшення Особистісного зростання, нормативний – зменшення Особистісного зростання, дифузний/унікаючий – зменшення Позитивних стосунків з іншими, Цілі в житті, Особистісного зростання (Vleioras & Bosma, 2005).

Також було знайдено, що в багатьох доменах ідентичності, формування прихильності та поглиблене дослідження були значущими позитивними предикторами багатьох змінних евідемонічного благополуччя, а переосмислення зобов'язань – негативним, при цьому ефект був більшим для особистісної, ніж соціальної ідентичності (Karaś & Cieciuch, 2018). Подібні результати показують й інші дослідження (наприклад, Weisskirch, 2019).

Формування стійкої та чіткої професійної ідентичності сприяє зміцненню життєвої спрямованості та усвідомленню сенсу життя, здатності ухвалювати обґрунтовані й систематичні кар'єрні рішення, а також підвищенню самеєфективності, пов'язаної з прийняттям рішень (Skorikov & Vondracek, 2011). Крім того, воно сприяє зростанню стресостійкості, впевненості в собі,

задоволеності роботою, відчуттю досягнень і здатності приймати рішення (за Fitzgerald, 2020).

Що стосується ПФО як стану, до його наслідків у результаті становлення професійної ідентичності відносять покращення психосоціальної адаптації, зростання рівня задоволеності життям, відчуття щастя та психологічного благополуччя (Hirschi & Herrmann, 2012; Skorikov & Vondracek, 2011).

Так, ряд досліджень вказує на підвищення задоволеності життям з підвищенням професійної ідентичності (Hirschi, 2011, 2012; Hirschi & Herrmann, 2012). Одне з них показує досягнення професійної ідентичності як медіатор між покликанням та задоволенням життям, та при цьому не просто регулює цей зв'язок, але і робить значущий вклад в задоволеність життям (Hirschi, 2011). Інше доводить, що задоволеність життям збільшується з прогресом статусів ідентичності від таких, що мають низький рівень прихильності, до таких, що мають високий, і з таких, що мають низький рівень дослідження до таких, що мають високий (Hirschi, 2012). Також є свідчення того, що професійна ідентичність виступає медіатором між базовими особистісними диспозиціями (такими як нейротизм та відкритість) і задоволеністю життям та роботою, та, звідси, значно впливає на задоволеність (Hirschi & Herrmann, 2012).

Також показано ефект формування прихильності і поглибленого дослідження (позитивний) та перегляду ідентичності (негативний) на щастя.

Вплив статусів ідентичності на психологічне благополуччя (загальний показник) в дослідженні кореляційного плану було показано на різних вибірках підлітків (різного віку, юнаків та дівчат) (Sharma & Chandiramani, 2021). Так, серед різних вікових та гендерних груп, стабільно досягнута ідентичність була пов'язана з психологічним благополуччям та адаптованістю, а дифузна – з дезадаптацією та неблагополуччям. Однак, щодо мораторію та передчасної ідентичності, то результати не були послідовними: у підлітків 13-16 років мораторій мав негативний вплив на психологічне благополуччя, а 17-18 річних підлітків такого впливу знайдено не було; у групі юнаків мораторій мав зворотній вплив на

благополуччя, і передчасна ідентичність не була пов'язана з ним, а у групі дівчат мораторій виявився незначущим для психологічного благополуччя, тоді як передчасна ідентичність мала позитивний вплив на неї.

Лонгітюдні дослідження показують не тільки вплив евдемонічного та суб'єктивного благополуччя на деякі виміри ідентичності (як вже зазначалося), але і зворотні тенденції. Так, встановлено, що сформована прихильність до ідентичності та поглиблене дослідження значущо підвищують суб'єктивне та евдемонічне (загальний показник) благополуччя (De Lise et al., 2023).

Інше лонгітюдне дослідження досліджує взаємовідношення депресивних симптомів як виміру психологічного благополуччя та різних процесів ідентичності (відповідно до інтегративної моделі) (Becht et al., 2019). Цікаво, що тільки перегляд ідентичності був значуще пов'язаний з підвищенням симптомів депресії у майбутньому, причому зв'язку у зворотному порядку (депресивні симптоми підвищують перегляд ідентичності у майбутньому) знайдено не було. Впливу депресивних симптомів на інші процеси ідентичності чи інших процесів ідентичності на депресивні симптоми знайдено також не було. Це може свідчити про важливу роль процесів перегляду ідентичності у формуванні негативного афекту.

Не можливо не помітити складні взаємовпливи ідентичності та ПФО, знайдені у різних дослідженнях. Так, ПФО як процес і як стан, вважається, впливає на процеси становлення ідентичності; з іншої сторони, показано і зворотні впливи професійної ідентичності та ПФО як процес та стан. Часто одні й ті ж змінні вважаються і чинником, і наслідком ідентичності, наприклад, почуття цілеспрямованості та осмисленості життя. Причин такій запутаності може бути декілька. По-перше, недосконалий дизайн досліджень. Більшість з них спирається на теорію для статистичної перевірки впливу, використовуючи кореляційний чи регресійний аналіз. По-друге, природа ідентичності та ПФО: і те, і інше, є багатогранним особистісним утворенням, що розвивається на протязі життя людини; тож на даному етапі розвитку цієї тематики дослідження ідея взаємності

впливів професійної ідентичності та ПФО є теоретично та, частково, емпірично обґрунтованою.

Для того, щоб узагальнити та трохи прояснити власне ефекти професійної ідентичності на процесуальну ПФО, звернемося до теорії функцій ідентичності. З огляду на теоретичні розробки Е. Еріксона, було виділено найбільш згадувані функції ідентичності:

- «(а) надання структури для розуміння того, хто такий;
- (b) надання сенсу та напрямку через зобов'язання, цінності та цілі;
- (с) надання відчуття особистого контролю та вільної волі;
- (d) прагнення до послідовності, узгодженості та гармонії між цінностями, переконаннями та зобов'язаннями;
- (е) можливість визнати потенціал через почуття майбутнього, можливостей та альтернативного вибору» (Adams & Marshall, 1996, с.433).

Перша функція (структурна) проявляється через знижений рівень тривожності щодо власного «Я», що, своєю чергою, відображається у показниках самооцінки, самоприйняття та самосвідомості. Друга функція (цільова) сприяє підвищенню цілеспрямованості та самомотивації. Третя функція (самоконтролююча) пов'язана з локусом контролю, конформністю та сумлінністю, оскільки її основна роль – забезпечення відчуття контролю над собою та навколишнім середовищем. Четверта функція (гармонійна) асоціюється з автентичністю та конгруентністю й розглядається у літературі у зв'язку з більш зрілими захисними механізмами, внутрішньою мотивацією (на відміну від зовнішньої) та загальною адаптивністю. Нарешті, п'ята функція (орієнтовна) пов'язана зі здатністю орієнтуватися на майбутнє, бачити перспективи, що воно відкриває, покращеними навичками планування кар'єри та рішучістю у прийнятті професійних рішень (Serafini & Adams, 2002).

Показано, що функції ідентичності частково пояснюються процесами ідентичності. Так, було показано, що процеси прихильності, поглибленого дослідження та перегляду ідентичності та всі функції ідентичності значущо

пов'язані між собою, а множинний регресійний аналіз показав значущий вклад прихильності у структурну, цільову, орієнтаційну та самоконтролюючу функцію, а перегляду ідентичності – в гармонійну (Crocetti et al., 2013). Варто, однак, зазначити, що поряд з процесами ідентичності серед незалежних змінних також були присутні стилі ідентичності (які, фактично, виміряють спосіб розширеного дослідження), які також були значущими предикторами всіх функцій ідентичності.

Функції ідентичності в описаній концептуалізації майже не було досліджено на українській популяції. Нам відомо тільки про одне дослідження, що вимірювало вираженість функцій ідентичності у студентів (Джаббарова, 2020). За результатами дослідження показано, що найчастіше високий рівень вираженості спостерігається для самоконтролюючої, цільової і гармонійної функцій. Додатково, авторкою було виявлено, що всі функції ідентичності мають значущі та позитивні кореляції з показником психологічного благополуччя.

Аналіз функцій ідентичності дозволяє об'єднати їх у три групи: цілеспрямованість та осмисленість (цілі та орієнтація на майбутнє), самоприйняття та автентичність (структура та гармонія) та суб'єктивний контроль або суб'єктність (самоконтроль). Таке об'єднання є не тільки логічно обґрунтованим, але і підтверджується в літературі. Так, вважається, що членство в групах слугує підвищенню самооцінки, зменшенню невизначеності (суб'єктивний контроль) та наданню певних організуючих життя принципів (осмисленість і цілі в житті) (Yar et al., 2011). Професійна ідентичність, з іншої сторони, частково ґрунтується саме на членстві (об'єктивному чи суб'єктивному) у професійно спрямованих групах.

Ми припускаємо, що:

- 1) процеси професійної ідентичності підвищують задоволеність життям та частоту позитивних переживань і знижують частоту негативних переживань;
- 2) процеси професійної ідентичності підвищують вираженість функцій ідентичності;

3) різні процеси професійної ідентичності впливають на суб'єктивне благополуччя через процесуальні компоненти ПФО, що відповідають функціями ідентичності, окресленими Т. Серафіні та Дж. Адамс.

Таким чином, ми вважаємо, що зв'язок між професійною ідентичністю та суб'єктивним благополуччям пояснюється осмисленістю та цілям в житті, самоприйняттям та автентичністю і суб'єктивним контролем.

Висновки до розділу 1

1. Ідентичність як проблема дослідження психології була започаткована Е. Еріксоном та продовжується в працях закордонних та вітчизняних сучасників (А. Ватерман, В. Зливков, А. Лукіянчук, Дж. Марсія, В. Павленко, Е. Crocetti, A. Fitzgerald, K. Luysckx, E. Porfeli тощо). Виділяють декілька підходів до дослідження ідентичності: класичний, в якому розглядають розвиток ідентичності як важливого чинника психосоціального функціонування та особистісного розвитку (Е. Еріксон, А. Ватерман, Е. Crocetti, K. Luysckx тощо); некласичний, який досліджує соціальну ідентичність та засоби її побудови (Ч. Кулі, Г. Мід, І. Гофман, Г. Теджфел, Дж. Тернер тощо); постнекласичний, зосереджений на аналізі зв'язку мови та ідентичності і проблемах множинної ідентичності (Ф. Барт, П. Бергер, Т. Лукман, Т. Стефаненко тощо); структурно-динамічний, представлений вітчизняними дослідженнями ідентичності, спрямованими на дослідження ідентичності як системи та виділення компонентів, видів, структури ідентичності, її рівнів та етапів розвитку (О. Ічанська, Н. Гога, О. Радзімовська, В. Павленко, Н. Сазонова-Гранкіна, І. Дружиніна, Н. Кривоконь, А. Борисюк тощо); та об'єктивістичний, в якому поняття ідентичності досліджується як набір таких об'єктивних характеристик особистості, що уможливають, сприяють чи перешкоджають розвитку професіоналізму або ідентифікують індивіда як представника певної професійної групи (А. Лукіянчук, A. Bilgrami, S. Wackerhausen, M. Worthington тощо).

2. Сучасний класичний підхід до дослідження ідентичності спирається на статусну теорію Дж. Марсія та представлений трифакторною, інтегративною моделями та моделлю стилів ідентичності. Дане дослідження спирається на інтегративну модель, яка виділяє 5 процесів становлення ідентичності: формування прихильності, ідентифікація з прихильністю, розширене дослідження, поглиблене дослідження та нав'язливе дослідження.

3. Ми визначаємо професійну ідентичність на основі класичного підходу як провідний домен загальної ідентичності, зміст якого відображається в сформованому в результаті свідомо чи несвідомо зробленого професійного вибору наборі цінностей, цілей, переконань, ролей, що характеризується міцністю намірів слідувати цим виборам. Як домен загальної ідентичності, професійна ідентичність також може описуватися інтегративною моделлю ідентичності зі скоректованою кількістю та змістом процесів.

4. Поняття позитивного функціонування особистості в літературі має два трактування: 1) як певний процес життєдіяльності, властивості особистості, такі як риси зрілої особистості і особистісні ресурси, та 2) як стан або суб'єктивне переживання психологічного благополуччя.

Суб'єктивне благополуччя, як інтегральний показник стану і переживання ПФО, обумовлюється багатьма об'єктивними, міжособистісними та особистісними факторами, такими як особистісні властивості, соціально-демографічний статус, соціальні відносини, події в навколишньому світі тощо. Попередні дослідження показують, що позитивні характеристики особистості, такі як самооцінка, саморозуміння, життєві цілі, суб'єктивний контроль тощо, значущо прогнозують суб'єктивне благополуччя.

5. Професійна ідентичність різноманітно пов'язана з позитивним функціонуванням особистості. Вона виступає як ефект позитивного функціонування (зокрема, таких різноманітних змінних як самооцінка, тривожність, автономія, відповідальність, а також суб'єктивне благополуччя), як його корелят та як його чинник. Результати попередніх досліджень показують, що

різні аспекти становлення професійної ідентичності, такі як статуси ідентичності, процеси ідентичності та стилі ідентичності, позитивно впливають як на різні властивості особистості, що констатують ПФО як процес, так і на ПФО як стан (переживання), виражене через суб'єктивне благополуччя та інші загальні показники психологічного благополуччя. Корисним узагальненням ефектів ідентичності, зокрема, професійної, є концепція функцій ідентичності Т. Серафіні та Дж. Адамс. Згідно з нею, становлення ідентичності має структурну, цільову, самоконтролюючу, гармонійну та орієнтовну функції, що виражається в підвищенні самооцінки і самоприйняття, цілеспрямованості, почутті контролю, автентичності та життєвого сенсу та цілей.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора: Malofeikina, 2021a; Малофейкіна, 2021b; Олефір та ін., 2021; Olefir et al., 2021; Аккая, 2023; Аккая & Олефір, 2023.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичні та емпіричні дослідження показують вплив професійної ідентичності на психосоціальне функціонування, зокрема, на психологічне благополуччя. Однак, постає проблема пояснення механізмів цього впливу. З огляду на це, перед нами в дослідженні постають питання:

1) чи працює інтегративна модель для української вибірки та чи відрізняються взаємозв'язки процесів ідентичності для української вибірки та для закордонних;

2) чи пов'язані процеси ідентичності з позитивним функціонуванням особистості для української вибірки; зокрема, чи прогнозують процеси ідентичності підвищення суб'єктивного благополуччя;

3) якщо так, який механізм цього зв'язку; зокрема, чи відіграють медіаторну роль осмисленості та цілей в житті, самоприйняття, автентичності та суб'єктивного контролю;

4) якщо так, чи є специфіка механізму зв'язку для кожного процесу окремо;
та 5) що саме в становленні професійної ідентичності відіграє вирішальну роль у позитивному функціонуванні особистості студента.

2.1. Мета та завдання дослідження

Таким чином, **метою** нашого дослідження є виявлення структури становлення ПІ та механізмів її впливу на ПФО студента.

Завданнями дослідження було:

1) Здійснити теоретичний аналіз проблеми професійної ідентичності як чинника позитивного функціонування особистості;

2) Здійснити адаптацію англомовного опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності»;

3) Встановити та проаналізувати зв'язки між процесами професійної ідентичності та різними вимірами ПФО студентів;

4) Побудувати, обґрунтувати та протестувати медіаторну модель професійної ідентичності як чинника позитивного функціонування особистості студентів;

5) Встановити наявність специфічності механізмів опосередкування зв'язку різних процесів професійної ідентичності з суб'єктивним благополуччям.

Гіпотеза нашого припущає, що виміри прихильності профіідентичності опосередковано підвищують, а виміри перегляду – опосередковано знижують суб'єктивне благополуччя через осмисленість, автентичність, самоприйняття та суб'єктивний контроль.

2.2. Характеристика вибірки

На першому етапі для оцінки психометричних характеристик перекладеного українською опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності» було протестовано 458 студентів харківських ЗВО 1-5 курсів віком 17-22 років ($M=18,7$) різних спеціальностей, з них 36% чоловіків, 62% жінок та 2% позначили стать як «Інше/не хочу говорити». Що стосується розподілу студентів за спеціальностями, то 43,6% з них навчалися за спеціальностями соціальних та поведінкових наук (психологи, робота з персоналом тощо), 35,1% – комп'ютерні науки, 13,4% – за різними спеціальностями цивільного захисту (охорона праці, пожежна безпека та рятувальна справа, техногенно-екологічна безпека), 4,6% – спеціалісти з природничої, спеціальної і здоров'язбережувальної освіти та 3,3% – інші спеціальності (фізика, маркетинг, економіка, міжнародні відносини).

На другому етапі для тестування основної гіпотези вибірку склали 213 студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна різних спеціальностей, 17-24 років ($M=19,2$), 1-6 курсів, 84% жіночої статі. Загалом, 14,5% студентів мали досвід роботи лише за спеціальністю, 41,8% лише не за

спеціальністю, 1,4% мали і за спеціальністю, і не за спеціальністю та 42,3% не мали досвіду роботи. Для 90,1% це є першим і єдиним досвідом професійної освіти, а решта студентів (21 людина) мали досвід навчання за іншими спеціальностями (завершили/покинули попереднє навчання, або паралельно отримують другу спеціальність). Детальний опис другої вибірки представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика вибірки для основної частини дослідження (n=213)

	Середнє	Ст.відхилення	Діапазон
Вік	19.170	1.390	17-24
Стать	Частота	Відсоток, %	Накопичений %
жінки	179	84,04	84,04
чоловіки	34	15,96	100
Курс			
1	42	19,72	19,72
2	81	38,03	57,75
3	50	23,47	81,22
4	36	16,9	98,12
5	2	0,94	99,06
6	2	0,94	100
Чи маєте якийсь досвід роботи?			
1 - Так, за спеціальністю	31	14,55	14,55
2 - Так, не за спеціальністю	89	41,78	56,34
3 - Ні	90	42,25	98,59
4 - Так, і за спеціальністю, і не за спеціальністю	3	1,41	100
Спеціальність			
1 – психологи	146	68,55	68,55
2 – гуманітарні науки та менеджмент	27	12,68	81,22
3 – фізики, комп'ютерні науки, інженери, математики	33	15,49	96,71
4 – біологи та охорона здоров'я	7	3,29	100

2.3. Характеристика методів дослідження

2.3.1. Психодіагностичні методи та їх психометричні властивості

1. Професійна ідентичність. Для виміру процесів професійної ідентичності було використано опитувальник «Оцінка статусів професійної ідентичності» (Vocational Identity Status Assessment (VISA)) створений у 2011 р. групою північноамериканських дослідників (Porfeli et al., 2011). Він призначався для школярів старшої школи та студентів ЗВО та показував гарні психометричні якості. В основу була покладена інтегративна модель розвитку ідентичності.

Опитувальник було перекладено різними мовами, з відомих нам – китайською (Zhang et al., 2019), іспанською (Guerra García Novak, 2017), французькою (Lannegrand-Willems & Perches, 2017), словацькою (Baňasová et al., 2016), італійською (Sestito et al., 2015), корейською (Lee et al., 2014), турецькою (Öngen, 2014) мовами, і ці версії також показували гарні психометричні якості (деякі – лише за умови певних модифікацій). Нами було проведено україномовну адаптацію даного опитувальника (Аккая & Олефір, 2023).

Опитувальник діагностує 6 вимірів (процесів) професійної ідентичності:

1) ФП – формування прихильності (Career Commitment): прийняття відносно твердого вибору щодо професії; студенти з високими показниками за цією шкалою знають, яка професія їм подобається та підходить, вони знають, чого хочуть від неї, і вкладають багато енергії в досягнення своїх професійних цілей;

2) ІП – ідентифікація з прихильністю (Identification with Career Commitment): характеризується почуттям впевненості щодо зробленого вибору; студенти з високими показниками впевнені, що обрана професія відповідає їх особистості та допомагає досягати життєво важливих цілей та втілювати життєві цінності, професія сприймається як гармонійно вплетена в особисте життя;

3) РД – розширене дослідження професійного шляху (In-Breadth Career Exploration): пошук та обдумування різних можливих варіантів професійних шляхів; студенти з високими показниками активно вивчають альтернативні професії чи кар'єрні шляхи та відчують професійну невизначеність;

4) ПД – поглиблене дослідження професійного шляху (In-Depth Career Exploration): дослідження обраного професійного шляху та себе у відношенні до обраного професійного шляху; студенти з високими показниками активно досліджують свою обрану професію, вивчаючи всі її деталі, шукають людей, які поділяють їх професійні інтереси, вивчають вимоги до роботи в цій професії, щоб підвищити свої шанси на цей кар'єрний шлях;

5) ПС – професійна невпевненість у собі, або професійні сумніви (Career Self-Doubt): характеризується сумнівом, занепокоєнням і турбуванням про поточний професійний вибір та відчуттям, що інші поділяють ті ж почуття та ідеї; студенти з високими показниками не відчують впевненості в своєму професійному майбутньому, можуть сумніватися щодо того, чи правильний вибір вони зробили, чи знайдуть вони варіант кар'єри в обраній професії, чи можуть знайти роботу тощо;

6) ГП – гнучкість прихильності (Career Commitment Flexibility): активний та постійний розгляд альтернатив та визнання і прийняття того, що вибір кар'єри, інтереси та цінності можуть змінюватися в майбутньому як наслідок навчання та досвіду.

До кожної шкали відноситься по 3 пункти (до шкали Формування прихильності – 4 пункти) у вигляді тверджень, які необхідно оцінити за шкалою Лайкерта від «Повністю не згоден» (1 бал) до «Повністю згоден» (5 балів). Таким чином за кожною шкалою можна отримати від 3 до 15 балів (для шкали Формування прихильності – від 4 до 20). Загальна шкала не обчислюється (концептуально обумовлено).

Оригінальний опитувальник передбачає використання кластерного аналізу для виділення статусів професійної ідентичності (досягнута, пошуковий

мораторій, мораторій, передчасна, дифузна та недиференційована ідентичність), однак наша версія опитувальника не тестувала цю можливість.

В тестуванні основної гіпотези ($n=213$) показники факторних навантажень вище 0,4, а надійність – загалом прийнятна (див. таблицю 2.2).

Тут і далі ми використовуємо стандартні норми для інтерпретації показників:

- α Кронбаха: $\alpha > 0,9$ -чудово, $\alpha > 0,8$ -добре, $\alpha > 0,7$ -прийнятно, $\alpha > 0,6$ -сумнівно, $\alpha > 0,5$ -незадовільно і $\alpha < 0,5$ -неприйнятно (George & Mallery, 2003);

- ω МакДональда: зазвичай, використовується та ж інтерпретація, що і для α Кронбаха;

- Середня кореляція між пунктами: прийнятна узгодженість досягається при значеннях 0,15-0,50 (Clark & Watson, 2016).

Таблиця 2.2

Надійність субшкал опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності»

	α Кронбаха	ω МакДональда	Середня кореляція між пунктами
ФП	0,764	0,774	0,447
ІП	0,720	0,779	0,538
РД	0,557	0,569	0,296
ПД	0,679	0,686	0,416
ПС	0,741	0,743	0,490
ГП	0,731	0,738	0,476

З таблиці можна зазначити, що субшкала ІП має трохи завищений показник середньої кореляції між пунктами, а ПД – прийнятні, але трохи низькі показники α Кронбаха і ω МакДональда. Що до РД, то надійність цієї шкали показує сумнівну якість, однак середня кореляція між пунктами є достатньою. З огляду на малу кількість пунктів в субшкалі, що може обумовлювати невисокі значення α і ω , ми прийняли рішення, попри все, з обережністю використовувати цю субшкалу в подальшому аналізі.

2. Суб'єктивне благополуччя (СБ). Для визначення суб'єктивного благополуччя використовувалося два інструменти: Шкала задоволеності життям Е. Дінера (Зливков та ін., 2016) та Шкала позитивних і негативних переживань SPANE (Diener et al., 2010; адаптація Олефір та ін., 2021).

Шкала задоволеності життям складається з 5 тверджень, які оцінюються респондентами за 7-бальною шкалою Лайкерта. Підсумковий бал коливається в межах 5-35, де 35 це найвища задоволеність життям.

Шкала позитивних і негативних переживань включає шість позитивних і шість негативних переживань; досліджувані за 5-бальною шкалою Лайкерта оцінюють кожне переживання за частотою його виникнення за останні 4 тижні. Підсумковий бал кожної з субшкал позитивних і негативних переживань варіюється в межах 6-30 балів, де вищий бал означає вищу частоту позитивних чи негативних переживань.

Для оцінки СБ загалом було отримано суму балів за шкалою задоволеності життям, субшкалою позитивних переживань та оберненою субшкалою негативних переживань (де вищий бал означає нижчу частоту негативних переживань).

Перевірка факторної структури та надійності показала, що всі факторні навантаження вищі за 0,4, а показники надійності – прийнятні (α Кронбаха становить 0,884, ω МакДональда – 0,891, середня кореляція між пунктами — 0,347).

3. Осмисленість та цілі в житті. Для діагностики осмисленості життя було використано два інструменти: Опитувальник сенсу життя MLQ (Steger et al., 2006; в редакції Зливков та ін., 2016) та субшкалу Цілі в житті опитувальника психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптація Карсканова, 2011).

Опитувальник сенсу життя визначає наявність сенсу (чи вважає респондент, що його життя має сенс) та пошук сенсу (наскільки респондент вмотивований на пошук сенсу). Оригінально кожна з субшкал містить по 5 тверджень, які треба оцінити за 7-бальною шкалою Лайкерта, таким чином підсумковий бал за кожною з субшкал може коливатися від 5 до 35, де 35 – найвища вираженість

наявності/пошуку сенсу. Після проведення конфірматорного факторного аналізу (КФА) для підтвердження структури опитувальника, нами було вилучено пункти 3, 6 та 10 через низькі факторні навантаження (нижче 0,4), після чого підсумковий бал для обох субшкал став коливатися в межах 4-28 та 3-21 відповідно. Після модифікації показники надійності α Кронбаха та ω МакДональда для субшкали Наявність сенсу становлять 0,870 та 0,878, а для субшкали Пошук сенсу (ПоС) – 0,726 та 0,735. Середня кореляція між пунктами для субшкали Пошук сенсу становить 0,476, що є прийнятним, а для Наявність сенсу – 0,632, що є трохи вищим за рекомендоване значення і означає, що пункти привносять недостатньо унікального в субшкалу.

Субшкала Цілі в житті визначає наявність цілей і відчуття свідомості та осмисленості життя, сьогодення та минулого. Оригінально субшкала містить 14 тверджень, які треба оцінити за 6-бальною шкалою Лайкерта, підсумковий бал коливається від 14 (найменша вираженість цілей та осмисленості) до 84 (найвища вираженість цілей та осмисленості). Проведення КФА показало слабку відповідність моделі; ми покращили показники відповідності вилучивши пункти зі слабким факторним навантаженням (пп. 3 та 21), після чого підсумковий бал став коливатися в межах 12-72. Після модифікації надійність опитувальника також виявилася прийнятною: α Кронбаха становить 0,881, ω МакДональда – 0,883, середня кореляція між пунктами – 0,384.

Для оцінки загальної осмисленості життя (ОЖ) задля зменшення кількості змінних та уникнення проблеми мультиколінеарності (як буде показано пізніше в Розділі 4 субшкала Цілі в житті високо корелює з більшістю змінних) було підсумовано бали за Наявністю сенсу та Цілями в житті. Надійність загальної шкали виявилася задовільною: α Кронбаха становить 0,917, ω МакДональда – 0,921, середня кореляція між пунктами – 0,410). Таким чином, також було усунуто проблему високих значень середньої кореляції між пунктами для субшкали Пошук сенсу. Субшкала Пошук сенсу використовувалася як окрема змінна.

4. Самоприйняття та автентичність. Для діагностики самоприйняття було використано субшкалу Самоприйняття опитувальника психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптація Карсканова, 2011). Оригінально субшкала складається з 14 пунктів, які треба оцінити за 6-бальною шкалою Лайкерта. Високий підсумковий бал означає підтримку позитивного самоставлення, самоприйняття та позитивну оцінку минулого, а низькі – незадоволеність собою, неприйняття себе таким, який є тощо. Для підтвердження структури ми провели КФА, який показав також слабку відповідність моделі. Для покращення індексів відповідності було вилучено пункти 6, 14, 18, 20, які мали низьке факторне навантаження. Таким чином підсумковий бал за шкалою варіюється в межах 10-60. Модифікований варіант опитувальника показав задовільну надійність: α Кронбаха становить 0,884, ω МакДональда – 0,885, середня кореляція між пунктами – 0,437.

Автентичність оцінювалася за допомогою Шкали автентичності особистості (Wood et al., 2008; українська адаптація у Зливков та ін., 2017), концепція якого заснована на понятті повноцінного функціонування та конгруентності за К. Роджерсом. Опитувальник містить три субшкали: самовідчуження (СВ; ступінь втрати контакту зі своїм Я, неприйняття себе), прийняття зовнішніх впливів (ПВ; наскільки міжособистісні стосунки визначають поведінку людини) та автентичне життя (АЖ; ступінь відповідності поведінки індивіда його власним переживанням та досвіду). Кожна субшкала складається з 4 тверджень, які респонденти оцінюють за 7-бальною шкалою Лайкерта, таким чином за субшкалами СВ, ПВ та АЖ можна отримати від 4 до 28 балів; чим вищий бал, тим більша вираженість ознаки, що діагностується. Факторні навантаження субшкал виявилися вищими за 0,4, що є прийнятним. Надійність також є прийнятною: α Кронбаха – 0,795 для СВ, 0,815 для ПВ, 0,678 для АЖ; ω МакДональда – 0,800 для СВ, 0,828 для ПВ, 0,697 для АЖ середня кореляція між пунктами – 0,492 для СВ, 0,523 для ПВ та 0,354 для АЖ. Варто зазначити межові значення α і ω для АЖ, а також деякою мірою завищений показник кореляції між пунктами для ПВ.

Окрім окремих вимірів автентичності також було отримано загальний показник автентичності шляхом додавання підсумкових балів за оберненою шкалою СВ, оберненою шкалою ПВ та шкалою АЖ, що дає прямий показник автентичності (чим вищий бал, тим більше виражена автентичність). Загальний показник автентичності також має достатню надійність: α Кронбаха становить 0,840, ω МакДональда – 0,843, середня кореляція між пунктами — 0,308.

5. Суб'єктивний контроль. Під суб'єктивним контролем ми розуміємо не стільки здатність контролювати себе та свою поведінку, скільки усвідомлення себе суб'єктом власного життя, ініціатором своїх дій, які впливають на життєві обставини. Як міру почуття контролю було обрано Шкалу почуття суб'єктності (Taral et al., 2017; адаптація Кавун, 2022). Почуття суб'єктності («sense of agency») означає усвідомлення на певному концептуальному рівні себе ініціатором власних дій, і за суттю є близьким до інтернального локусу контролю. Шкала містить дві субшкали: почуття позитивної суб'єктності (ПСб) та негативної суб'єктності (НСб), які відображають наявність чи відсутність (відповідно) контролю над власним тілом, розумом і навколишнім середовищем. Оригінально ПСб містить 6 тверджень, а НСб – 7, які треба оцінити за 7-бальною шкалою Лайкерта. Однак, за результатами КФА ми видалили 7-й пункт шкали через низьке факторне навантаження (нижче 0,4). Таким чином, в нашому дослідженні кожна з субшкал оцінюється в межах 7-42 балів. Надійність кожної з субшкал після модифікації є задовільною: α Кронбаха – 0,783 для ПСб і 0,741 для НСб; ω МакДональда – 0,782 для ПСб і 0,741 для НСб; середня кореляція між пунктами – 0,390 для ПСб і 0,343 для НСб.

Дві субшкали показали сильну зворотну кореляцію (-0,647), тож для оцінки загального суб'єктивного контролю було отримано суму балів за позитивною та оберненою негативною суб'єктністю (де більше балів означає сильніше почуття контролю). Надійність загального суб'єктивного контролю (СК) виявилася високою: α Кронбаха становить 0,846, ω МакДональда – 0,846, середня кореляція між пунктами – 0,315.

Таким чином, всі вимірювальні інструменти було оцінено як придатні для подальшого використання.

2.3.2. Математико-статистичні методи

1. Описова статистика: вибіркове середнє, стандартне відхилення, ексцес, асимптота, частоти та накопичені частоти для первинного аналізу даних та опису вибірки.

2. Критерії Шапіро-Вілка та Колмогорова-Смірнова для дослідження нормальності розподілу та прийняття рішення щодо використання подальших методів дослідження.

3. Тест Крускала-Уоліса для виявлення відмінностей у цільових змінних в залежності від статі, курсу навчання, досвіду роботи та спеціальності (при умові порушення припущення про нормальність розподілу), а також тест попарного порівняння Двасс-Стіл-Критчлоу-Флайнер.

4. Непараметричний тест кореляції Спірмана для аналізу взаємозв'язків між змінними, оскільки дані не розподілені нормально.

5. Конфірматорний аналіз (з використанням ряду показників та тестів) для підтвердження факторної структури опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності», а також для отримання факторних навантажень для оцінки структурної валідності психодіагностичних інструментів в основній частині дослідження.

6. Показники надійності психометричних інструментів (α Кронбаха, ω МакДональда, середня кореляція між пунктами) для оцінки придатності використання психодіагностичних методик.

6. Медіаторний аналіз. Медіаторний аналіз було обрано, беручи до уваги складні взаємозв'язки між переглядом професійної ідентичності, ефектами становлення ідентичності та суб'єктивним благополуччям. Медіаторний аналіз є статистичною процедурою, яка застосовується для виявлення ефекту

опосередкування впливу незалежної змінної на залежну через третю змінну і покликана виявити механізм цього впливу. Медіатором вважається певна змінна, якщо: 1) варіації в незалежній змінній спричиняють зміни медіатора, 2) варіації в медіаторній змінній спричиняють зміни в залежній зміні, тобто незалежна змінна пояснює частину дисперсії медіатора, а медіатор – частину дисперсії залежної змінної (Zhao et al., 2010).

Осмисленість життя, самоприйняття, автентичність та суб'єктивний контроль, як вияви функцій ідентичності (і, зокрема, професійної ідентичності), згідно з теорією та представленим вище попереднім дослідженням пов'язані з ідентичністю причинно-наслідковим зв'язком, тобто остання спричиняє зміни в перших. Також осмисленість, самоприйняття, автентичність та суб'єктивний контроль, як було показано, є предикторами суб'єктивного благополуччя, тобто ці змінні здійснюють вплив на задоволеність життям та баланс афекту. І, нарешті, лонгітюдні дослідження показують, що психологічне благополуччя (зокрема, виміряне через симптоми депресії) є наслідком процесів перегляду ідентичності, а не навпаки (Becht et al., 2019). Отже, не дивлячись на те, що дане дослідження має кореляційний дизайн, теорія та попередні емпіричні дослідження дають достатньо свідчень щодо доцільності застосування медіаторного аналізу.

Медіаторний аналізи було здійснено в програмному середовищі R (R Core Team, 2023) і RStudio (Posit Team, 2024) з використанням PROCESS для R (Hayes, 2018). Конфірматорний факторний аналіз також здійснювався за допомогою RStudio, пакети lavaan та SemTools. Решта розрахунків проводилася за допомогою JASP Version 0.18 (JASP Team, 2023) та Jamovi Version 2.4 (The jamovi project, 2023).

2.4. Етапи дослідження

На першому етапі було проаналізовано літературу з обраної проблематики та побудовано концептуальну модель дослідження. На другому етапі було виконано адаптацію опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності».

Далі було проведено основне емпіричне дослідження:

- виконано перевірку придатності вимірювальних інструментів. Як вже показано, деякі методики мали індикатори з низькими факторними навантаженнями. Після їх видалення всі субшкали та загальні шкали, залучені до аналізу, мали достатній рівень структурної валідності та надійності.
- підраховано описову статистику і виявлено розбіжності у показниках в залежності від різних соціально-демографічних показників
- проведено кореляційний аналіз для виявлення структури даних та прийняття рішення щодо використання змінних в подальшому аналізі
- побудовано моделі для кожної незалежної змінної окремо та проведено медіаторний аналіз
- наостанок було побудовано альтернативні медіаторні моделі для пояснення неочікуваних результатів.

Висновки до розділу 2

1. Узагальнюючи, дослідження націлене на розуміння взаємозв'язку між професійною ідентичністю та психосоціальним функціонуванням студентів української вибірки. Поставлені завдання включають теоретичний аналіз проблеми, адаптацію опитувальника, встановлення та аналіз зв'язків, побудову медіаторної моделі та визначення специфіки механізмів впливу. Гіпотеза передбачає, що процеси професійної ідентичності опосередковано підвищують суб'єктивне благополуччя через осмисленість, автентичність, самоприйняття та суб'єктивний контроль. Значущість дослідження виявляється в можливості розвинення ефективних стратегій психологічної підтримки для студентів.

2. Вибірка для основного дослідження складалася з 213 студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна різних спеціальностей, віком від 17 до 24 років (середній вік 19 років). За статевим складом в основному переважали жінки (84%), що відображає статистичну різноманітність університетського оточення. Студенти представляли різні курси, з

більшістю на 2-3 курсах, а також різні спеціальності, з перевагою в галузі психології (68,5%). Важливо відзначити, що майже 15% студентів мали досвід роботи лише за своєю спеціальністю, що може впливати на формування їхньої професійної ідентичності. Досвід навчання та роботи студентів був різноманітним, що створює можливості для дослідження впливу цих факторів на професійну ідентичність та позитивне функціонування. Подальший аналіз цих характеристик дозволить докладніше розкрити взаємозв'язок між особистісними особливостями студентів та їхнім психосоціальним функціонуванням.

3. Дослідження професійної ідентичності студентів включало в себе широкий спектр психодіагностичних методів для вивчення різних аспектів їхнього психосоціального функціонування та благополуччя. Використання різноманітних шкал та опитувальників, зокрема VISA-19 для професійної ідентичності, шкал задоволеності життям, позитивних та негативних переживань, а також шкал для вимірювання осмисленості, цілей в житті, самоприйняття, автентичності та суб'єктивного контролю, дозволило отримати комплексний погляд на психологічний стан студентів. Використання різноманітних методів та шкал дозволяє детально розглядати внутрішні механізми та взаємозв'язки цих психологічних конструктів у контексті української студентської вибірки.

4. Дослідження включало кілька етапів. На початку була проведена перевірка придатності вимірювальних інструментів, в результаті чого деякі методики були модифіковані через низькі факторні навантаження. Подальший аналіз показав, що залишені субшкали та загальні шкали мали достатній рівень структурної валідності та надійності. Другим кроком було проведено описову статистику та кореляційний аналіз. Третім етапом було побудовано моделі для кожної незалежної змінної та проведено медіаторний аналіз за допомогою програмного середовища R та JASP. Для досягнення поставленої мети було вирішено залучити медіаторний аналіз як такий, що дозволяє виявити ефект опосередкування впливу незалежної змінної на залежну через третю змінну.

РОЗДІЛ 3

АДАПТАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА «ОЦІНКА СТАТУСІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ», ОЦІНКА ЇЇ ПСИХОМЕТРИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТА ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ІНВАРІАНТНОСТІ¹

На основі аналізу сучасного стану досліджень професійної ідентичності за кордоном та констатації браку україномовних психодіагностичних інструментів для детального вивчення становлення професійної ідентичності студентів ЗВО (Малофейкіна, 2022) було зроблено висновок про необхідність адаптації сучасної англomовної методики, щоб досягнути мети нашого дослідження. Даний розділ присвячено висвітленню процесу адаптації англomовного опитувальника «Vocational Identity Status Assessment» (Porfeli et al., 2011) та його психометричній оцінці.

Опитувальник було перекладено українською мовою (прямий та зворотній переклад) із залученням двох перекладачів, після чого опитувальник було представлено студентам харківських ЗВО.

На першому етапі за отриманими емпіричними даними (n=458) було проведено конфірмаційний факторний аналіз (КФА) для перевірки факторної структури та пошуку найліпшої моделі для української вибірки. Всі обчислення проводилися за допомогою R (R Core Team, 2023) та RStudio (Posit Team, 2024), пакети `semTools` та `lavaan`. Для обчислень придатності моделі значення за пунктами вважалися порядковими з використанням оцінювача WLSMV (зважені найменші квадрати з припасованими середніми та дисперсією), який не передбачає необхідності нормального розподілення даних та підходить для опрацювання порядкових даних.

Ми протестували 5 моделей:

– модель з 6 оригінальними корельованими факторами (Модель 1) (Porfeli et al., 2011),

¹ Матеріали даного розділу було попередньо опубліковано з метою висвітлення результатів дисертації у Аккая & Олефір, 2023.

- модель з 6 оригінальними некорельованими факторами (Модель 2),
- дві ієрархічні моделі – з 6 корельованими факторами та одним загальним фактором другого порядку (Модель 3) та з шістьма факторами і трьома корельованими факторами другого порядку – фактор дослідження, фактор прихильності та фактор переосмислення ідентичності (Модель 4),
- та модель з 3 корельованими факторами (спираючись на трифакторну модель (Crocetti et al., 2008a) – прихильність до професії (перші дві субшкали), четверта шкала «поглиблене дослідження» та дві останні шкали як фактор переосмислення) (Модель 5).

Вибір даних моделей обумовлений теоретичними засадами оригінального опитувальника: Модель 1 є оригінальною моделлю опитувальника, Модель 2 тестує гіпотезу, що оригінальні фактори є унікальними та не пов'язаними один з одним, Модель 3 та 4 має під собою ідею загального фактора розвитку ідентичності, одного чи трьох вищого порядку (орієнтуючись на попередні теорії вимірів ідентичності). Модель 5 схожа на Модель 4, але щоб повторити оригінальну теорію, нам доводиться уникати пунктів, що дають навантаження на третій фактор «Розширене дослідження», та навантажувати три загальні фактори прямо, втрачаючи певну діагностичну інформацію.

Придатними вважалися моделі, для яких індекси відповідності $CFI > 0,9$, $TLI > 0,9$, $RMSEA < 0,8$, $SRMR < 0,8$. Загалом, три з п'яти моделей виявили прийнятні індекси відповідності (табл. 3.1, виділено жирним шрифтом): оригінальна модель опитувальника (Модель 1), модель з трьома факторами другого порядку (Модель 4) та з трьома факторами першого порядку з виключенням пунктів шкали «Розширене дослідження» (Модель 5).

Ми зупинилися на Моделі 1, оскільки вона показала кращі індекси відповідності, порівняно з Моделлю 4 (шість оригінальних факторів, які утворюють три фактори другого порядку), та більш інформативна, порівняно з Моделлю 5 (три фактори першого порядку з виключенням пунктів, що навантажують шкалу «Розширене дослідження»).

**Індекси відповідності моделей опитувальника з різними факторними
структурами**

	Модель 1	Модель 2	Модель 3	Модель 4	Модель 5
CFI	0,927	0,291	0,834	0,907	0,931
TLI	0,919	0,239	0,819	0,898	0,923
RMSEA [CI]	0,059 [0,054-0,063]	0,180 [0,176-0,184]	0,088 [0,084-0,092]	0,066 [0,062-0,070]	0,066 [0,061-0,072]
SRMR (“no mean” method)	0,064	0,231	0,093	0,073	0,062

Таким чином подальша перевірка психометричних властивостей опитувальника відбувалася з використанням Моделі 1: ФП – латентний фактор «Формування прихильності», ІП – латентний фактор «Ідентифікація з прихильністю», РД – латентний фактор «Розширене дослідження», ПД – латентний фактор «Поглиблене дослідження», ПС – латентний фактор «Професійні сумніви», ГП – латентний фактор «Гнучкість прихильності».

Готова шкала містила 30 пунктів та 6 субшкал: «Формування прихильності» (ФП) – пункти 1, 5, 9, 13, 17, «Ідентифікація з прихильністю» (ІП) – пункти 2, 6, 10, 14, 18, «Розширене дослідження» (РД) – пункти 21, 23, 24, 27, 29 «Поглиблене дослідження» (ПД) – пункти 22, 25, 26, 28, 30, «Професійні сумніви» (ПС) – пункти 3, 7, 11, 15, 19, «Гнучкість прихильності» (ГП) – пункти 4, 8, 12, 16, 20. Стандартизовані факторні навантаження пунктів та коваріації між факторами наведено Додатку В та таблиці 3.2 відповідно.

Результати обчислень можна побачити в таблиці 3.2. Далі ми перевірили її валідність та надійність, відповідно до рекомендацій (Hair Jr, et al.,2021). Першим кроком рекомендується оцінити індикаторну надійність, тобто факторні навантаження. Частіше за все критерієм відсічення стає навантаження менше $r = 0,4$. Всі факторні навантаження в даному варіанті опитувальника є статистично значущими на рівні $p < 0,001$, але пункт 7 навантажує фактор «Професійні

сумніви» з навантаженням $r = 0,243$, що свідчить про низьку надійність цього індикатора.

Таблиця 3.2

**Латентні кореляції між факторами, показники валідності та надійності для
Моделі 1**

	α	CR	AVE	ФП	ІП	РД	ПД	ПС	ГП
ФП	0,788	0,779	0,445	-	0.841***	-0.096	0.624***	-0.809***	-0.743***
ІП	0,811	0,773	0,476	0,848	-	-0.063	0.674***	-0.694***	-0.631***
РД	0,700	0,680	0,330	0,115	0,118	-	0.554***	0.228**	0.453***
ПД	0,783	0,747	0,430	0,613	0,652	0,438	-	-0.442***	-0.287***
ПС	0,734	0,688	0,383	0,648	0,607	0,205	0,325	-	0.866***
ГП	0,766	0,766	0,429	0,735	0,587	0,398	0,238	0,906	-

Примітка: показники внутрішньої узгодженості α порядкова, композитної валідності CR, конвергентної валідності AVE, показник дискримінантної валідності HTMT (під діагоналлю), кореляції між факторами (над діагоналлю).

** - кореляція на рівні $p < 0,01$, *** - кореляція на рівні $p < 0,001$.

Для оцінки внутрішньої узгодженості було використано «порядковий альфа» (відповідно до стандартного α Кронбаха; Zumbo et al., 2007) та коефіцієнт композитної надійності (CR, hierarchical omega). Для оцінки конвергентної валідності було використано коефіцієнт AVE (середня вилучена дисперсія), обчислений в силу порядкового характеру пунктів на основі поліхоричних (полісерійних) кореляцій, а не кореляцій Пірсона. Для оцінки дискримінантної валідності було використано коефіцієнт HTMT-ratio (пропорція між гетеро- та монорисами, використовувався HTMT2 як тест для оцінки багатовимірного конструкту; див. Roemer et al., 2021).

Задовільними вважалися такі результати (Hair Jr. et al., 2021):

1. Для порядкового альфа: $\geq 0,6$;
2. Для CR: $\geq 0,6$;
3. Для AVE: $\geq 0,5$; якщо $CR \geq 0,6$, то $AVE \geq 0,4$ також вважається прийнятним (відповідно до Huang et al., 2013);
4. Для HTMT: $\leq 0,9$ (в силу концептуальної близькості конструктів; Hensler et al., 2015).

Відповідно до вищеназваних критеріїв, всі коефіцієнти можна вважати задовільними. Варто зауважити, що 1) субшкали «Професійні сумніви» та «Гнучкість прихильності» мають трохи завищений показник дискримінантної валідності 0,906, що свідчить про високу концептуальну близькість цих конструктів; 2) трохи заниженими відповідно до встановлених критеріїв можна вважати показники конвергентної валідності для шкал «Розширене дослідження» та «Професійні сумніви». Подальші дослідження показують, що конвергентна валідність цих шкал може бути підвищена шляхом видалення пунктів 7, 27 та 29 як такі, що мають відносно слабкі факторні навантаження та велику помилку виміру.

Наступним кроком для забезпечення швидкості та легкості проведення опитування, при збереженні владності та надійності, ми скоротили шкалу. Скорочення пунктів відбувалося відповідно до таких критеріїв (Stanton et al., 2002):

- 1) видаляються пункти, які мають найнижчі факторні навантаження відповідно до субшкали, яку вони утворюють;
- 2) не видаляти пункти, якщо їх відсутність зменшує надійність опитувальника;
- 3) не видаляти пункти, якщо при цьому зміст фактору або важливі аспекти опитувальника страждають.

Таким чином, з огляду на виділені критерії, ми скоротили опитувальник до 19 пунктів (VISA-19) (див. рис. 3.1): «Формування прихильності» (ФП) – пункти 1, 5, 9, 13, «Ідентифікація з прихильністю» (ІП) – пункти 2, 6, 14, «Розширене дослідження» (РД) – пункти 21, 23, 24, «Поглиблене дослідження» (ПД) – пункти 22, 25, 26, «Професійні сумніви» (ПС) – пункти 3, 15, 19, «Гнучкість прихильності» (ГП) – пункти 4, 8, 16.

В кожній субшкалі, окрім ФП по три пункти, які відображають суть фактору та не знижують індекси відповідності та валідність і надійність шкали. Для ФП

було знайдено компроміс у 4 пункти, які відображають суть фактору та не знижують індекси відповідності та валідність і надійність шкали.

Факторні навантаження пунктів опитувальника (представлені на рис. 3.1) всі високі (0,595-0,818) та значущі ($p < 0,001$), а коефіцієнти надійності та валідності у межах прийнятного (зокрема, вирішилася проблема дискримінантної валідності).

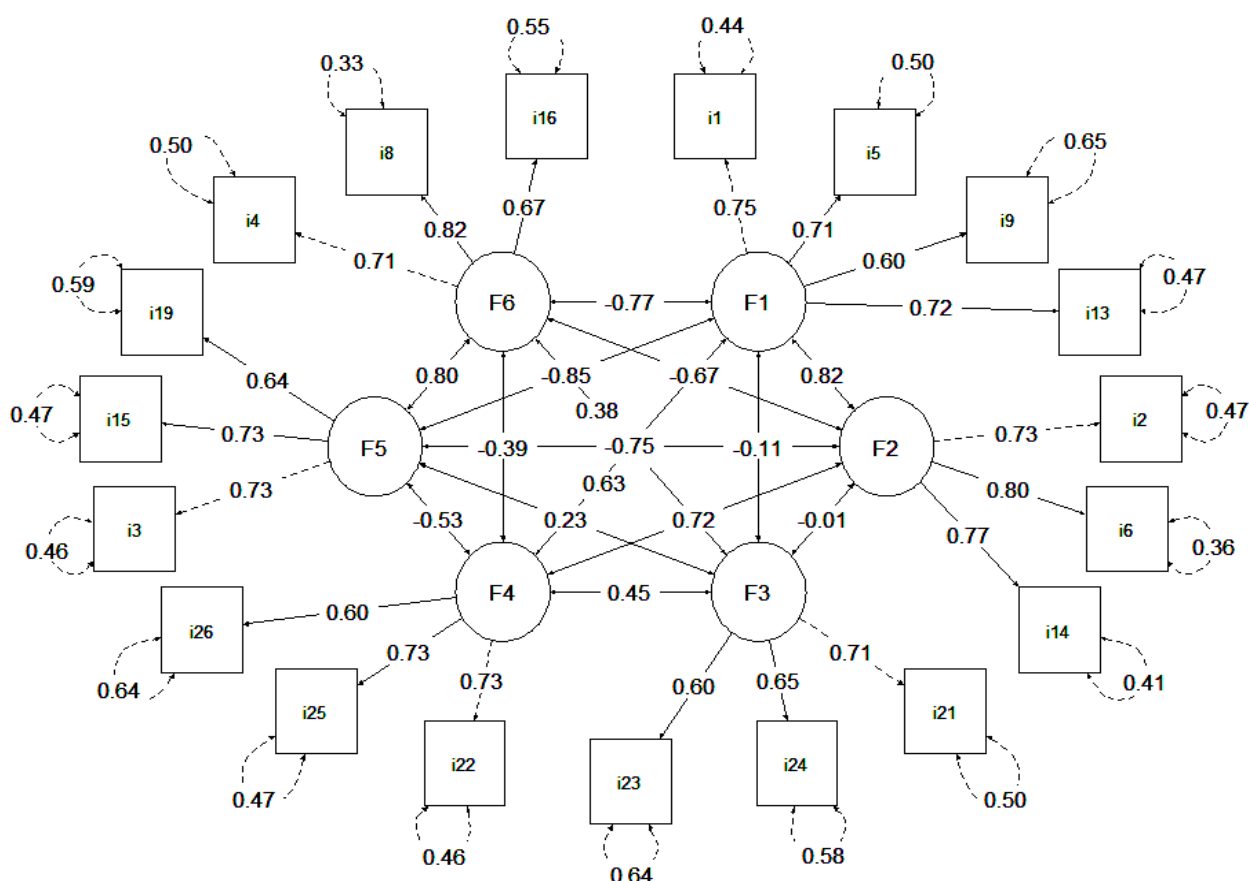

Рисунок 3.1. Оцінена модель скороченої української версії опитувальника VISA-19. F1 – ФП, F2 – ІП, F3 – РД, F4 – ПД, F5 – ПС, F6 – ГП.

Для цієї моделі індекси відповідності також є прийнятними: CFI = 0,954, TLI = 0,943, RMSEA = 0,067 [0,060-0,075], SRMR (“no mean” method) = 0,053. Кореляції між факторами та коефіцієнти надійності і валідності представлені у табл. 3.3.

Таким чином, скорочений опитувальник (19 пунктів) показує не гірші (деколи кращі) результати, ніж опитувальник у 30 пунктів, та загалом має задовільні

психометричні властивості. Оскільки він показує кращу дискримінантну валідність, то було вирішено вважати його основною версією української адаптації опитувальника VISA (Porfeli et al., 2011).

Таблиця 3.3

Латентні кореляції між факторами, показники валідності та надійності для скороченої моделі (VISA-19)

	α	CR	AVE	ФП	ІП	РД	ПД	ПС	ГП
ФП	0,779	0,765	0,486	-	0,824***	-0,108	0,628***	-0,847***	-0,770***
ІП	0,809	0,761	0,587	0,821	-	-0,010	0,724***	-0,751***	-0,673***
РД	0,689	0,653	0,428	0,119	0,057	-	0,450***	0,230***	0,380***
ПД	0,721	0,680	0,474	0,615	0,717	0,429	-	-0,528***	-0,390***
ПС	0,741	0,703	0,492	0,856	0,727	0,167	0,498	-	0,804***
ГП	0,756	0,759	0,542	0,823	0,674	0,383	0,388	0,824	-

Примітка: показники внутрішньої узгодженості α порядкова, композитної валідності CR, конвергентної валідності AVE, дискримінантної валідності HTMT (під діагоналлю), кореляції між факторами (над діагоналлю), *** - кореляція на рівні $p < 0,001$.

Готовий 19-пунктовий опитувальник VISA-19 було протестовано на іншій вибірці ($n=192$) зі схожими соціально-демографічними характеристиками для підтвердження факторної структури, валідності та надійності. Всі показники відповідності виявилися прийнятними ($CFI = 0,954$, $TLI = 0,942$, $RMSEA = 0,069$ [0,057-0,082], $SRMR$ (“no mean” method) = 0,067). Показники надійності та валідності (окрім AVE для субшкали Розширене дослідження (0,364)) також були задовільними та загалом підтвердили факторну структуру, валідність та надійність опитувальника (табл.3.4).

Останнім кроком в адаптації опитувальника була перевірка його вимірювальної інваріантності (за статтю) для оцінки можливості порівнювати результати двох груп (чоловіків та жінок). Існує кілька рівнів вимірювальної інваріантності:

1. Конфігураційна інваріантність: Цей рівень перевіряє, чи мають структурні параметри вимірювальної моделі однакові значення для всіх груп, тобто, чи однакова структура моделі для всіх груп.

2. Метрична інваріантність: Цей рівень перевіряє, чи мають факторні навантаження однаковий масштаб для всіх груп, тобто чи однакова відносна важливість пунктів для груп порівняння.

3. Скалярна інваріантність: На цьому рівні перевіряється, чи однакові для всіх груп значення інтерсептів, а також факторні навантаження, тобто, чи «нульова точка» вимірювання однакова для груп порівняння.

4. Строга інваріантність: Цей рівень перевіряє, чи однакові для всіх груп залишкові відхилення після урахування факторної структури і інтерсептів, що показує, чи має ті ж тенденції залишкова (непояснена) дисперсія серед груп порівняння.

Таблиця 3.4

Підтвердження валідності та надійності VISA-19 на додатковій вибірці

	α	CR	AVE	ФП	ІП	РД	ПД	ПС	ГП
ФП	0,794	0,789	0,516	-	0,755***	0,050	0,760***	-0,781***	-0,734***
ІП	0,806	0,766	0,590	0,782	-	0,010	0,779***	-0,683***	-0,678***
РД	0,613	0,596	0,364	0,161	0,086	-	0,461***	-0,010	0,255**
ПД	0,747	0,718	0,516	0,793	0,791	0,387	-	-0,606***	-0,560***
ПС	0,774	0,712	0,539	0,742	0,596	0,098	0,566	-	0,724***
ГП	0,778	0,785	0,582	0,722	0,619	0,189	0,587	0,707	-

Примітка: показники внутрішньої узгодженості α порядкова, композитної валідності CR, конвергентної валідності AVE, показник дискримінантної валідності HTMT (під діагоналлю), латентні кореляції між факторами (над діагоналлю)

** - кореляція на рівні $p < 0,01$, *** - кореляція на рівні $p < 0,001$.

Для перевірки кожного з припущень використовувався багатогруповий КФА (методом robust (стійкого) WLSMV) в групах за статтю (жінки та чоловіки). З аналізу було виключено дані досліджуваних, які на питання про стать відповідали «Інше/не хочу говорити», після чого загальний розмір вибірки склав 448 (283 жінки, 165 чоловіків).

Метою даного аналізу є встановлення прийнятності індексів відповідності моделей для чоловіків та жінок, а також наявності чи відсутності значущої різниці між вкладеними моделями з різним рівнем обмежень. Порівнювалися

моделі: 1) конфігураційна та вкладена в неї метрична; 2) метрична та вкладена у неї скалярна; 3) скалярна та вкладена у неї строга. В разі прийнятності індексів відповідності та відсутності значущої різниці між моделями ми можемо стверджувати, що опитувальник придатний для порівняння результатів в групах по статі. Для оцінки індексів відповідності використовувалися ті ж критерії, що і для попередніх оцінок моделей. Для оцінки різниці між моделями використовувалися такі критерії: $\Delta CFI \leq -0,02$, $\Delta RMSEA \leq 0,015$ і $\Delta SRMR \leq 0,03$ для становлення метричної інваріантності і $\Delta CFI \leq -0,01$, $RMSEA \leq 0,015$ і $SRMR \leq 0,01$ для перевірки скалярної і строгої інваріантності (Chen, 2007).

Результати перевірки щодо вимірювальної інваріантності за ознакою статі наведені в таблиці 3.5. Введення обмежень на факторні навантаження, інтерсепти та залишкові дисперсії не змінює суттєво індекси відповідності, всі параметри задовольняють зазначені критерії, а тому можна вважати конфігураційну, метричну, скалярну та строгу інваріантності встановленими для порівняння груп за ознакою статі. Таким чином, даний опитувальник є прийнятним інструментом для порівняння розвитку професійної ідентичності за статтю.

Таблиця 3.5

Показники вимірювальної інваріантності VISA-19

Модель	CFI robust	RMSEA robust	SRMR robust
Конфігураційна	0,985	0,350	0,530
Метрична	0,982	0,390	0,580
Скалярна	0,981	0,390	0,590
Строга	0,981	0,380	0,610
Різниця у моделях	ΔCFI	$\Delta RMSEA$	$\Delta SRMR$
Метрична-конфігураційна	-0,004	0,003	0,005
Скалярна-метрична	-0,001	0,000	0,001
Строга-скалярна	0,000	-0,001	0,002

Таким чином, індекси відповідності для оригінальної факторної моделі опитувальника виявилися прийнятними, як і коефіцієнт внутрішньої узгодженості, про який доповідають найчастіше, проводячи іншомовну адаптацію.

Так, для іншомовних версій CFI коливається в межах 0,890-0,920, RMSEA – в межах 0,048-0,054, SRMR – в межах 0,045-0,054, а α – в межах 0,067-0,087. Для нашої скороченої версії CFI = 0,954, TLI = 0,943, RMSEA = 0,067 [0,060-0,075], SRMR (“no mean” method) = 0,053, а α коливається в межах 0,69-0,81, що вважається цілком задовільним та відповідає результатам інших дослідників (Zhang et al., 2019; Guerra García Novak, 2017; Lannegrand-Willems & Perchec, 2017; Bañasová et al., 2016; Sestito et al., 2015; Lee et al., 2014; Öngen, 2014; Muttaqin, 2024).

Що стосується композитної надійності та конвергентної та дискримінантної валідності, то результатів такої перевірки за допомогою КФА жодної з існуючих версій опитувальника ми не знайшли, а тому не можемо порівняти. В нашому випадку, повна версія опитувальника виявила деякі проблемні моменти конвергентної та дискримінантної валідності, а ось скорочена версія показала прийнятні показники.

Говорячи про структуру, варто зазначити, що шестифакторна оригінальна структура підтвердилася як в повному, так і в скороченому варіантах. При цьому міжфакторні кореляції для української вибірки виявилися дещо відмінними від звітованих в інших версіях опитувальника. Так, наприклад, виділяються для українських студентів сильні кореляції між формуванням прихильності та ідентифікацією з нею, а також між професійними сумнівами та гнучкістю прихильності та між формуванням прихильності і професійними сумнівами. Схоже, для українських студентів впевненість у своєму професійному виборі (формування прихильності) тісніше пов’язана з почуттям, що обрана професія відповідає їх цінностям та дозволить реалізувати себе якнайкраще (ідентифікація з прихильністю), а також відсутністю невпевненості в своїх можливостях у професії (професійні сумніви), ніж для студентів інших країн.

Також варто звернути увагу на питання скорочення опитувальника. Не дивлячись на те, що повний опитувальник не є надто довгим, принцип економності потребує зберегти час та зусилля при збереженні якості –

психометричних властивостей. І скорочена версія показує не гірші психометричні властивості, ніж повна. Більше того, зі скороченням деяких питань, які несуть в собі найбільшу помилку вимірювання (слабкіше факторне навантаження) без втрати сенсу тесту, надійність та валідність опитувальника тільки поліпшується. Внаслідок цього ми вважаємо використання скороченої версії опитувальника більш доцільним.

Також варто зауважити, що опитувальник показав повну вимірювальну інваріантність для статі, що означає, що опитувальник працює однаково для чоловіків та жінок, і за його допомогою можна порівнювати ці групи. У нашій вибірці було знайдено, що дівчата мають вищі показники за «розширеним дослідженням» ($p < 0,001$, $d = 0,391$) та «професійними сумнівами» ($p < 0,05$, $d = 0,197$), а хлопці – за формуванням прихильності до професії ($p < 0,05$, $d = -0,227$). Загалом, можна зробити висновок, що дівчата менш схильні формувати сильно прихильність, та більше сумніваються у своєму професійному майбутньому, а хлопці менше розглядають альтернативні професійні шляхи та менше досліджують себе і світ професій на предмет їх збігу, відповідності. Але розмір ефекту показує, що хоча відмінності і значущі, але не сильні.

Деякі дослідники проводять аналіз вимірювальної інваріантності і за віком (наприклад, Porfeli et al., 2011), але вони порівнюють старшокласників та студентів університету. Оскільки ми не тестували студентів старшої школи, то і не обчислювали вимірювальну інваріантність за віком.

Ми свідомо не стали визначати статуси ідентичності, що дозволяє робити опитувальник завдяки кластерному аналізу, оскільки вважаємо, що аналіз вимірів (процесів) ідентичності дає більшу інформативність у порівнянні зі статусами. Однак перевагою такого підходу є те, що кожен дослідник може самостійно вирішувати, чи кластеризувати дані в статуси ідентичності, чи використовувати інформацію з наявних шкал.

Однак варто зауважити і обмеження нашого дослідження. По-перше, вибірка хоч і репрезентує стандартний розподіл студентів за статтю на курсах, які ми

опитували, все ж чоловіків виявилось пропорційно менше, ніж жінок, що означає необхідність розширення вибірки у майбутньому. Також, торкаючись проблеми вибірки, варто зауважити, що більшість студентів представляли студенти-психологи та студенти комп'ютерних наук, таким чином, перспективою подальших досліджень є урізноманітнення та розширення вибірки. Іншим обмеженням є проблема порівняння наших результатів надійності та валідності з закордонними вибірками, оскільки їх підхід до оцінки відрізняється від нашого.

Підводячи підсумок, скорочений український варіант опитувальника VISA-19 показав гарні психометричні властивості, сам собою та у порівнянні з його закордонними варіантами, а також вимірювальну інваріантність за статтю, тож може бути використаний для подальших досліджень, а також для практичних цілей.

Висновки до розділу 3

1. В ході адаптації та психометричної оцінки опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності», оригінальний текст було перекладено та протестовано на вибірці студентів українських ЗВО. З п'яти можливих структурних моделей було виявлено, що оригінальна модель з 6 корельованими факторами має прийнятні індекси відповідності та зберігає свою інформативність. Подальша перевірка цієї моделі структури опитувальника виявила задовільну індикаторну валідність, внутрішню узгодженість та композитну надійність, однак виявила проблеми з конвергентною та дискримінантною валідністю. Зокрема, субшкали Професійні сумніви та Гнучкість прихильності показали дещо знижену дискримінантну валідність, субшкали Розширене дослідження та Професійні сумніви мали знижену конвергентну валідність.

2. Скорочена версія оригінального опитувальника була розроблена з метою дотримання принципу економності та задля підвищення його психометричних властивостей. Скорочена версія складається з 19 пунктів та показує прийнятні

індекси відповідності факторної структури, показники внутрішньої узгодженості, композитної надійності, а також індикаторної, конвергентної та дискримінантної валідності. Тестування цієї форми опитувальника на додатковій вибірці підтвердило його факторну структуру та прийнятність психометричних властивостей. Скорочений варіант опитувальника показав конфігураційну, метричну, скалярну та строгу вимірювальну інваріантність за статтю. Дівчата менш схильні формувати сильно прихильність, та більше сумніваються у своєму професійному майбутньому, а хлопці менше розглядають альтернативні професійні шляхи та менше досліджують себе і світ професій на предмет їх збігу, відповідності.

Таким чином, скорочений варіант опитувальника «Оцінка статусів професійної ідентичності» (VISA-19) є прийнятним інструментом для використання в дослідницьких цілях до вибірки українських студентів.

Основні положення цього розділу викладені в публікаціях автора: Малофейкіна, 2022; Аккая & Олефір, 2023.

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОЗИТИВНОМУ ФУНКЦІОНУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Даний розділ присвячено емпіричному дослідженню ролі процесів професійної ідентичності студентів у позитивному функціонуванні їх особистості, зокрема, перевірці гіпотези про опосередкований зв'язок процесів ПІ та суб'єктивного благополуччя через процесуальні компоненти ПФО.

4.1. Описова статистика. Середні, відхилення, ексцес, асиметрія

З цього підрозділу починається основна частина нашого дослідження, яка залучає вибірку $n=213$ для тестування гіпотези про опосередкований зв'язок процесів становлення професійної ідентичності з позитивним функціонуванням особистості студента.

В даному підрозділі ми наведемо описову статистику для змінних, що репрезентують професійну ідентичність студентів та їх позитивне функціонування, а саме суб'єктивне благополуччя (з його афективним та когнітивним компонентами) та такі позитивні характеристики особистості, як осмисленість життя (зокрема, наявність цілей та сенсу життя та пошук сенсу життя), автентичність, самоприйняття, почуття суб'єктивного контролю.

Метою цього підрозділу є створити уявлення про центральну тенденцію та характер розподілу наших даних, на основі чого зробити висновок про доцільність використання параметричних чи непараметричних методів, також про можливі слабкі місця наших даних для подальших інтерпретацій.

4.1.1. Описова статистика для змінних профієдентичності

В таблиці 4.1 наведено описову статистику для всіх процесів ПІ, із зазначенням їх середнього, стандартного відхилення, ексцесу, асиметрії та показника p для тесту на нормальність розподілу.

Таблиця 4.1

Вибіркове середні, стандартне відхилення, асиметрія, ексцес та нормальність розподілу для процесів професійної ідентичності

	M	SD	Асиметрія	Ексцес	P-значення Шاپіро-Вілка
Формування прихильності	13,01	3,207	0,017	-0,675	0,003
Ідентифікація з прихильністю	11,47	2,326	-0,727	0,881	<0,001
Розширене дослідження	10,40	2,277	-0,224	0,218	<0,001
Поглиблене дослідження	10,93	2,291	-0,418	0,123	<0,001
Професійні сумніви	8,28	2,757	0,217	-0,497	0,001
Гнучкість прихильності	9,76	2,366	-0,129	-0,819	<0,001

Згідно з табл. 4.1, в середньому за шкалою ФП студенти набирають 13,01 балів (з 20 можливих) зі стандартним відхиленням 3,207. При цьому асиметрія розподілу близька до 0 (0,017), що означає, що дані розподілені симетрично відносно середнього, а також ексцес становить -0,675, що вказує на більш рівномірний розподіл, ніж нормальний (дані менше, ніж в нормальному розподілі, згуртовані навколо середнього і більший відсоток спостережень знаходиться у «хвостах»). Тест Шاپіро-Вілка підтверджує, що, не дивлячись на те, що асиметрія та ексцес незначні, все ж дані розподіл даних достовірно ($p=0,003$) відрізняється від нормального (рис. 4.1).

Ідентифікація з прихильністю в середньому сягає 11,47 зі стандартним відхиленням 2,326 при теоретично можливому діапазоні 3-15, тож для цього показника низькі балі не характерні. Асиметрія становить -0,727 та ексцес – +0,881, що вказує на те, що наші дані більше, ніж в нормальному розподілі, зосереджені навколо середнього, а також більше зсунуті до максимальних значень

відносно середнього (більше високих значень ФІ, ніж низьких). Тест Шапіро-Вілکا підтверджує значущу розбіжність даного розподілу від нормального ($p < 0,001$). Загалом, схоже, що студенти схильні скоріше відчувати, що обрана професія відповідає їх особистісним цілям, інтересами тощо (рис. 4.1).

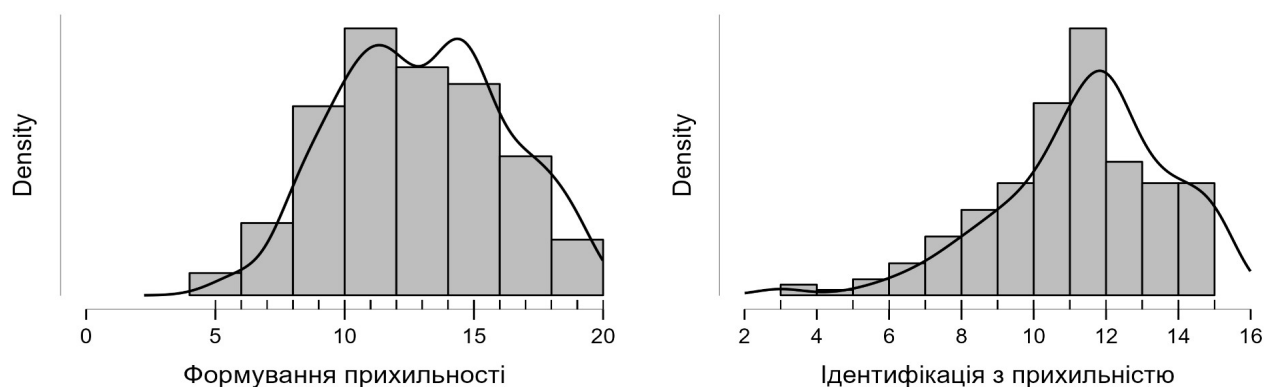

Рис. 4.1. Розподіл даних для змінних «Формування прихильності» та «Ідентифікація з прихильністю».

Шкали РД і ПД дуже близькі за характеристиками розподілу (рис. 4.2): в обох теоретичний діапазон балів сягає 3-15, вибіркове середнє дорівнює 10,40 для РД і 10,93 для ПД, стандартне відхилення становить 2,277 та 2,291 відповідно, асиметрія – -0,224 та -0,418, а ексцес – -0,218 та 0,123 відповідно.

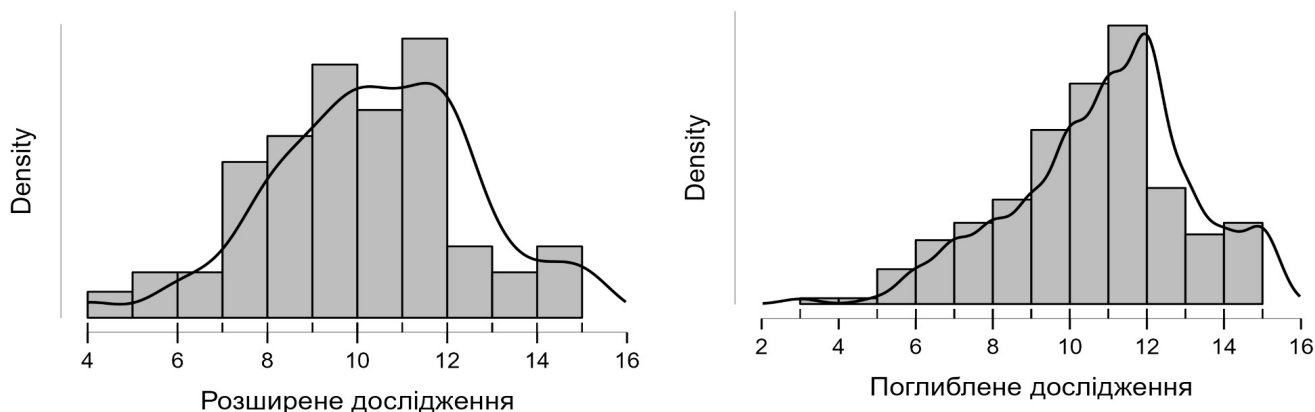

Рис. 4.2. Розподіл даних для змінних «Розширене дослідження» та «Поглиблене дослідження».

Загалом в обох випадках ймовірність отримати низькі бали за шкалами є трохи меншою, ніж високі бали, оскільки середнє та основна «маса» даних незначно зміщена в сторону високих балів по відношенню до теоретично можливого розподілу. При цьому розподіл РД є більш рівномірний, ніж розподіл ПД та нормальний розподіл (ексцес нижчий за нуль), тобто ймовірність отримати середні результати є трохи меншою, ніж при нормальному розподілі. Розподіл ПД, навпаки, має більш виражену тенденцію гуртуватися навколо середнього, ніж розподіл РД та нормальний розподіл, а також більшу асиметрію (зсув результатів до високих балів). Таким чином, порівнюючи з дослідженням альтернативних кар'єрних шляхів, поглиблене дослідження обраної кар'єри скоріше буде відбуватися більш активно.

Загалом, дивлячись на графіки розподілу та показники асиметрії та ексцесу, можна припустити, що розподіл не є нормальним в обох випадках; це підтверджує тест Шапіро-Вілکا, який показує значущу різницю між нормальним розподілом та розподілами РД і ПД ($p < 0,001$).

Розподіл даних за шкалою Професійні сумніви характеризується вибіркоvim середнім, рівним 8,28 зі стандартним відхиленням 2,757, асиметрією 0,217 та ексцесом -0,497. Такі цифри вказують на те, що в середньому більшість студентів схильна до меншого переживання сумнівів та занепокоєності щодо свого професійного вибору та можливості його втілювати (на що вказує невелика позитивна асиметрія), а негативний ексцес показує, що середні показники мають менший відсоток студентів, ніж при нормальному розподілі (хоча і не значно). На рис. 4.3 можна побачити, що розподіл в діапазоні середніх та низьких балів є набагато більш рівномірним, порівнюючи з діапазоном високих показників професійних сумнівів.

Схожі тенденції і для шкали Гнучкість прихильності: середнє дорівнює 9,76 при стандартному відхиленні 2,366 – цифри, досить близькі для всіх шкал, окрім Формування прихильності (оскільки, діапазон балів для неї ширший). Тож, в середньому досліджувані набирають від 7,39 до 12,13 балів (проміжок, що

охоплює одна одне стандартне відхилення «вправо» та «вліво» від середнього за вибіркою). Асиметрія для ГП становить $-0,129$, а ексцес – $-0,829$: трохи більше досліджуваних мають високі рівні «пошукової активності» та прийняття того, що кар'єра та інтереси можуть змінюватися (що є очікуваним результатом невизначеності, що панує в сьогоденному суспільстві), а розподіл загалом має достатньо значне «сплощення» – студентів з низькими та високими балами за шкалою є більше, ніж очікувалося би при нормальному розподілі (рис. 4.3). Таким чином, з таблиці та графіку можна припустити, що розподіл дійсно відрізняється від нормального, що і підтверджує тест Шапіро-Вілка ($p < 0,001$).

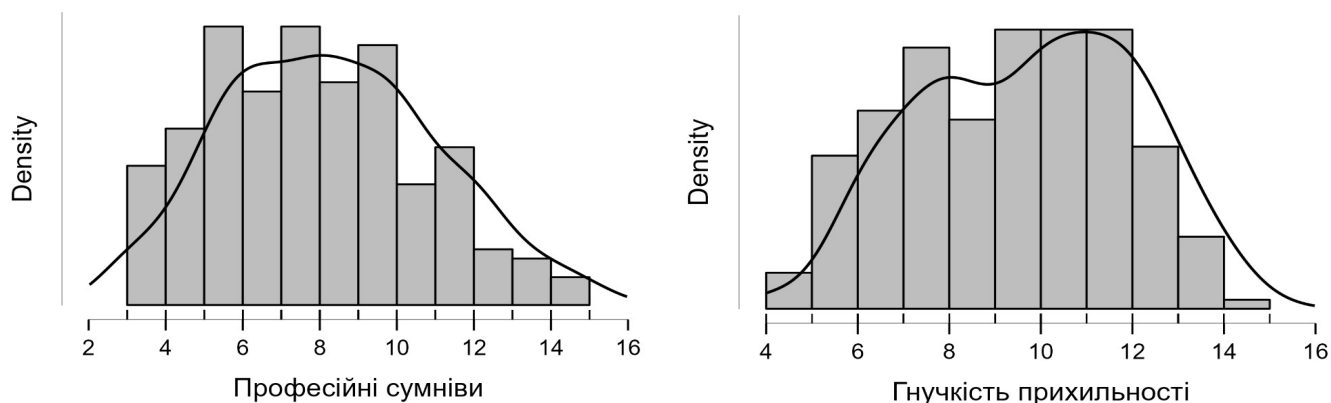

Рис. 4.3. Розподіл даних для змінних «Професійні сумніви» та «Гнучкість прихильності».

Отже, ці статистичні дані дозволили отримати уявлення про центральну тенденцію, варіабельність, форму розподілу та нормальність результатів для кожної змінної. Близькість до нормального розподілу ми визначали двома способами: через критерій ексцесу та асиметрії та за тестом Шапіро-Вілка. Розподіл вважається близьким до нормального, коли ексцес та асиметрія не перевищують ± 1 . За цим критерієм, всі наші змінні близькі до нормального розподілу. Однак, більш надійним є тест на нормальність розподілу Шапіро-Вілка. Зазначені p -значення свідчать про вірогідні відхилення від нормального розподілу, що важливо враховувати при виборі подальших методів дослідження.

Так, на основі цих обчислень можна зробити висновок щодо доцільності використання параметричних чи непараметричних методів аналізу.

Параметричні методи вимагають припущень про нормальний розподіл. При відповідності даних нормальному розподілу рекомендується використовувати такі тести, як t-тест чи аналіз дисперсії (ANOVA). У випадку, якщо дані суттєво відхиляються від нормального розподілу, або коли неможливо впевнено встановити його наявність, непараметричні методи можуть бути більш доцільними. Ці методи, такі як рангові тести (наприклад, тест Мана-Вітні), не вимагають таких строгих припущень про розподіл і можуть бути ефективними у випадках, коли нормальність не підтверджена.

У даному випадку, схоже, нормальність не є типовою для наших даних (р-значення за тестом Шапіро-Вілکا низькі, що підтверджує значущість відхилень від нормального розподілу), хоча, аналізуючи ексцес та асиметрію, можна помітити, що відхилення не занадто великі. Тож, для більш надійного аналізу ми беремо до уваги використання непараметричних методів. Проте, враховуючи, що це лише загальний підхід, в подальшому ми будемо звертати увагу і на інші контекстуальні фактори та особливості дослідження при прийнятті рішення щодо вибору методу аналізу.

4.1.2. Описова статистика для змінних позитивного функціонування особистості

В таблиці 4.2 наведено описову статистику для всіх змінних, що стосуються позитивного функціонування студентів, із зазначенням їх середнього, стандартного відхилення, ексцесу, асиметрії та показника p для тесту на нормальність розподілу Шапіро-Вілка.

Як можна бачити в табл. 4.2, середнє арифметичне для даної вибірки за показником задоволеності життям сягає 19,76 зі стандартним відхиленням 6,720 при теоретично можливому діапазоні 5-35. При цьому асиметрія мінімальна (-

0,046), а ексцес – занижений (-0,831), що вказує на симетричний розподіл високих та низьких балів відносно середнього, однак, більш рівномірний, ніж при нормальному розподілі (рис. 4.4). Таким чином, висока, середня та низька задоволеність життям стають більш рівно вірогідними.

Таблиця 4.2

Вибіркове середні, стандартне відхилення, асиметрія, ексцес та нормальність розподілу для показників позитивного функціонування особистості студентів

	М	SD	Асиметрія	Ексцес	Р-значення Шапіро-Вілکا
Задоволеність життям	19,76	6,720	-0,046	-0,831	0,004
Позитивний афект	20,55	4,216	-0,208	-0,677	0,001
Негативний афект	18,01	4,214	0,061	-0,337	0,208
Суб'єктивне благополуччя	58,30	12,406	-0,187	-0,750	0,005
Цілі в житті	47,85	11,538	-0,326	-0,569	0,001
Наявність сенсу	17,07	6,160	-0,103	-0,733	0,003
Осмисленість життя	64,91	16,642	-0,269	-0,569	0,007
Самоприйняття	39,33	10,004	-0,200	-0,530	0,077
Самовідчуження	14,39	5,566	0,350	-0,658	<0,001
Прийняття впливів	14,62	5,180	0,040	-0,792	0,006
Автентичне життя	20,80	3,718	-0,445	0,500	0,002
Автентичність	55,79	11,360	-0,268	-0,461	0,036
Пошук сенсу	16,56	3,076	-0,944	1,122	<0,001
Позитивне почуття суб'єктності	31,77	5,010	-0,480	0,339	0,004
Негативне почуття суб'єктності	15,57	5,473	0,699	0,067	<0,001
Суб'єктивний контроль	64,20	9,528	-0,577	-0,139	<0,001

Попри те, що візуально розподіл нагадує нормальний, ексцес дає можливість припустити, що даний розподіл не є нормальним, що з високою вірогідністю підтверджує тест Шапіро-Вілکا ($p=0,004$).

Наступною змінною є позитивний афект із середнім 20,55 та стандартним відхиленням. Дивлячись на графік (рис. 4.4), можна побачити, що з теоретично можливого діапазону 5-30 відрізок 5-10 балів відсутній, що показує, що нашим респондентам не властиво вказувати на дуже низький рівень щастя. Що стосується нормальності розподілу, то асиметрія становить -0,208, ексцес – -0,677,

що показує деякі відхилення від нормального розподілу, а також підтверджує візуальний висновок про тенденцію до переважання високих оцінок позитивного ефекту над низькими; при цьому, розподіл, як і в попередньому випадку, є більш «плоским», порівнюючи з нормальним (на що вказує від'ємний ексцес). Статистично значуще відхилення від нормального розподілу показує р-значення тесту Шапіро-Вілка ($p=0,001$).

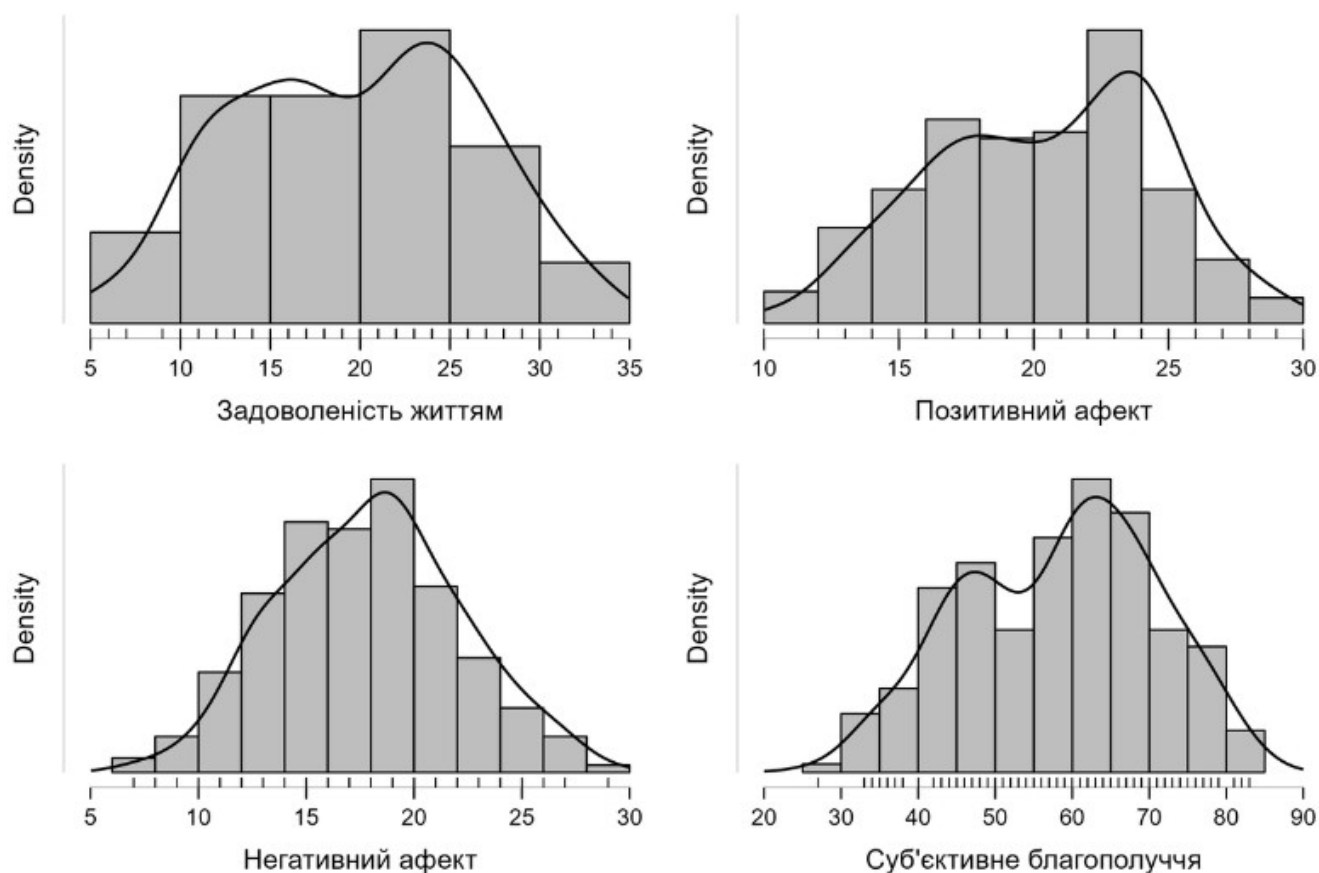

Рис. 4.4. Розподіл даних для компонентів суб'єктивного благополуччя та його загальної оцінки.

Розподіл даних для негативного афекту характеризується середнім 18,01 зі стандартним відхиленням 4,214. Асиметрія є близькою до нуля та сягає 0,061, а ексцес трохи заниженим (-0,337). При цьому на графіку (рис. 4.4) дані виглядають розподіленими близько до нормального чином, а р-значення тесту Шапіро-Вілка є

вищим за критичне (0,208), тобто, підтвердження значних відхилень від нормального розподілу знайдено не було.

Інтегральний показник суб'єктивного благополуччя було отримано шляхом додавання балів по задоволеності життям, позитивному афекту та обернених балів за негативним афектом. Отриманий розподіл характеризується середнім, що дорівнює 58,3, стандартним відхиленням 12,406, асиметрією -0,187 та ексцесом -0,750. Таким чином, отриманий показник розподіляється відносно симетрично до середнього (з незначним переважанням високих балів над низькими), та більш рівномірно, ніж того вимагає нормальний розподіл (тобто, порівняно з ним відсоткове співвідношення високих та низьких значень більше). Тест Шапіро-Вілکا не дозволяє прийняти гіпотезу про нормальний розподіл суб'єктивного благополуччя при $p=0,005$.

Наступними проаналізуємо показники осмисленості життя, такі як цілі в житті, наявність сенсу, пошук сенсу та інтегральний показник осмисленості життя. Графіки розподілу можна побачити на рис. 4.5.

Вибіркове середнє цілей в житті становить 47,85 зі стандартним відхиленням 11,538 (при теоретичному діапазоні 12-72). Асиметрія є правосторонньою, хоча і не значною (-0,326), ексцес становить -0,569, вказуючи на меншу згуртованість даних навколо середнього, ніж при нормальному розподілі. Таким чином, можна підсумувати, що досліджуваних, які оцінюють наявність цілей та осмисленості в житті високо, є більшою, ніж тих, хто має низькі оцінки, а також доволі значна кількість людей мають високі та низькі оцінки, що вказує на ймовірні порушення нормальності розподілу. Це підтверджує p -значення тесту Шапіро-Вілکا, що становить 0,001 та не перевищує критичне.

Змінна наявності сенсу має вибіркове середнє, рівне 17,07 і стандартне відхилення 6,160 при теоретично можливому діапазоні в 4-28 балів. При цьому показник асиметрії незначно відхиляється від нуля (-0,103), утворюючи правосторонню асиметрію, що показує, що спостережень з високими оцінками

незначно більше, ніж спостережень з низькими (відносно середнього вибіркового). Екссес є більш суттєвим, хоча і не перевищує ± 1 ($-0,733$), і свідчить про певне сплюснення графіку відносно графіку нормального розподілу (тобто, середніх значень менше, а крайніх – більше, ніж при нормальному розподілі). Загалом, р-значення тесту Шапіро-Вілка становить $p=0,003$, не даючи підтвердити відповідність розподілу наявності сенсу нормальному розподілу.

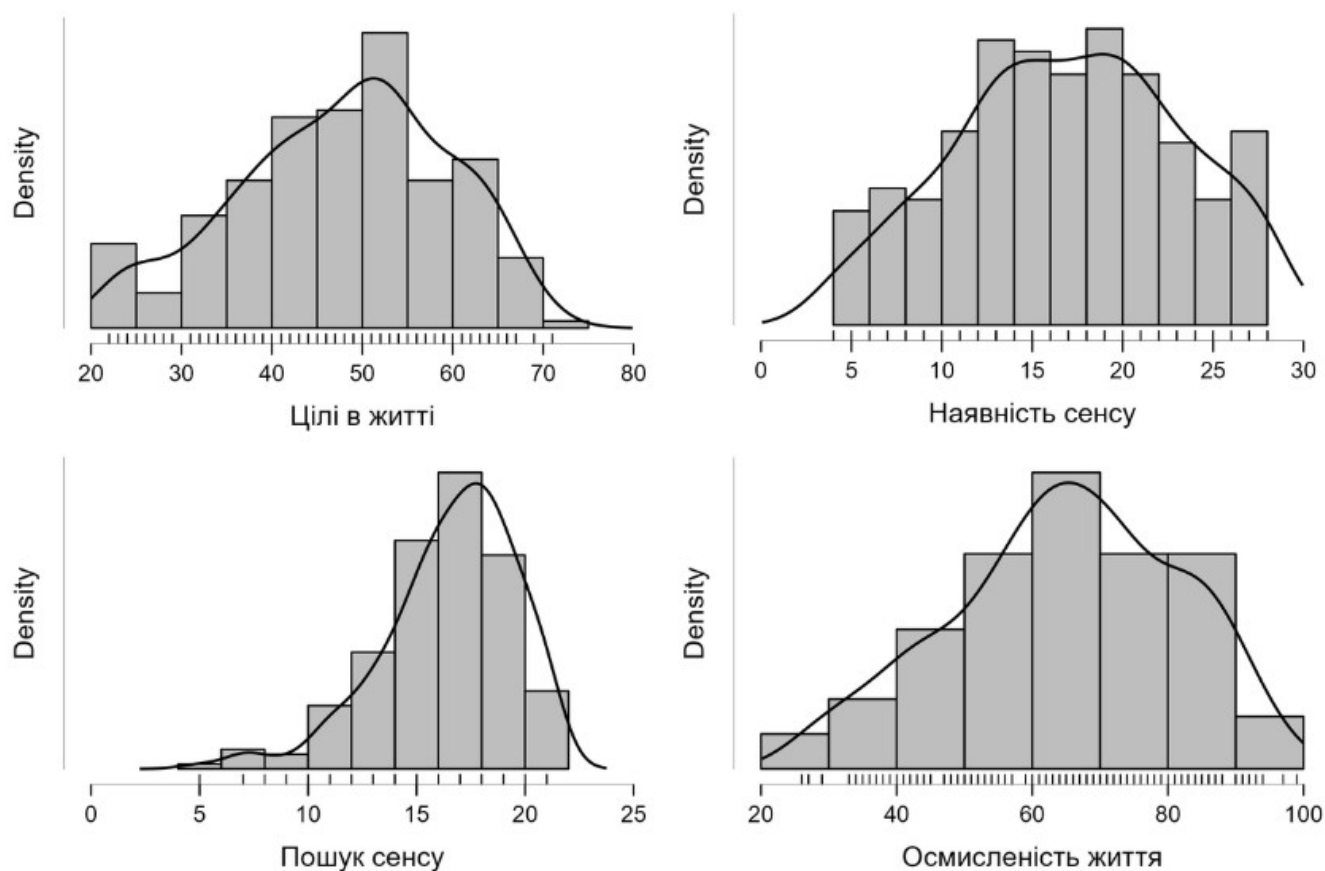

Рис. 4.5. Розподіл даних для компонентів суб'єктивного благополуччя та його загальної оцінки.

Розподіл даних для змінної Пошук сенсу характеризується середнім балом 16,56 та стандартним відхиленням 3,076, при цьому теоретично бали можуть коливатися від 3 до 21, що вказує на можливу правосторонню асиметрію. Графік підтверджує це припущення (див. рис. 4.5), а показник асиметрії, близький до -1 ($-0,944$) підтверджує порушення симетрії розподілу в сторону переважання високих

оцінок. Ексцес становить 1,122, що перевищує ± 1 , та показує значно більшу згуртованість даних навколо середнього, ніж при нормальному розподілі, а також вказує на дуже ймовірні порушення припущення про нормальність розподілу. Аналізуючи результати тесту Шапіро-Вілка, можна побачити, що гіпотеза про нормальність даного розподілу не підтверджується ($p < 0,001$).

Загальний показник осмисленості життя було отримано шляхом підрахування суми балів за шкалою Цілі в житті та Наявність сенсу. Розподіл отриманої шкали осмисленості має такі характеристики: середнє становить 64,91, стандартне відхилення складає 16,642, асиметрія та ексцес мають невеликі негативні відхилення від нуля (-0,269 та -0,569 відповідно). Все це свідчить про певну близькість до нормального розподілу, але з типовими відхиленнями правосторонньої асиметрії та сплюсненням кривої розподілу (рис. 3.2.2.2). Отримане р-значення тесту Шапіро-Вілка ($p=0,007$) не підтверджує гіпотезу про відповідність даного розподілу нормальному.

Наступним блоком ми розглянемо характеристики розподілу змінних, що відображають певну конгруентність особистості – самоприйняття та автентичність (табл. 4.2).

Для показника Самоприйняття середнє становить 39,33 за стандартним відхиленням 10,004 (рис. 4.6).

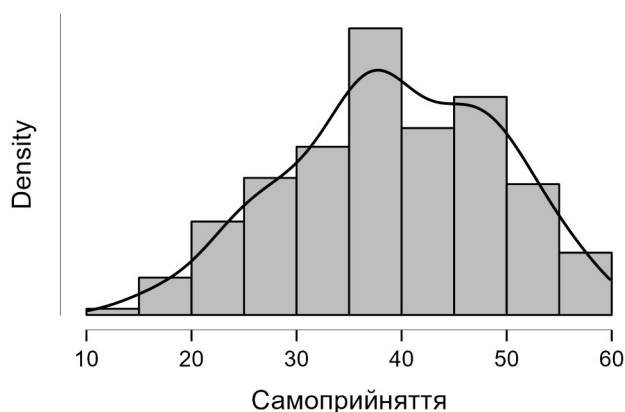

Рис. 4.6. Розподіл даних для показника самоприйняття.

Показники асиметрії та ексцесу відхиляються від нуля, але не перевищують ± 1 (-0,200 та -0,530 відповідно). Для підтвердження нормальності розподілу проведено тест Шапіро-Вілکا, що не дозволяє відхилити гіпотезу про нормальність даного розподілу ($p = 0,077$). Таким чином, ми вважаємо розподіл за цією шкалою нормальним з невеликою правосторонньою асиметрією та певним сплюсненням кривої.

Самовідчуженню характерне середнє, рівне 14,39 при стандартному відхиленні 5,566. При цьому існує незначна лівостороння асиметрія (0,350) та негативний ексцес (-0,658), які вказують на переважання низьких оцінок самовідчуження серед студентів, а також на більш рівномірний розподіл між середніми, високими та низькими балами, порівняно з нормальним розподілом (рис. 4.7). Тест Шапіро-Вілка, не зважаючи на відхилення асиметрії та ексцесу від нуля, не підтверджує гіпотезу про нормальність розподілу ($p < 0,001$).

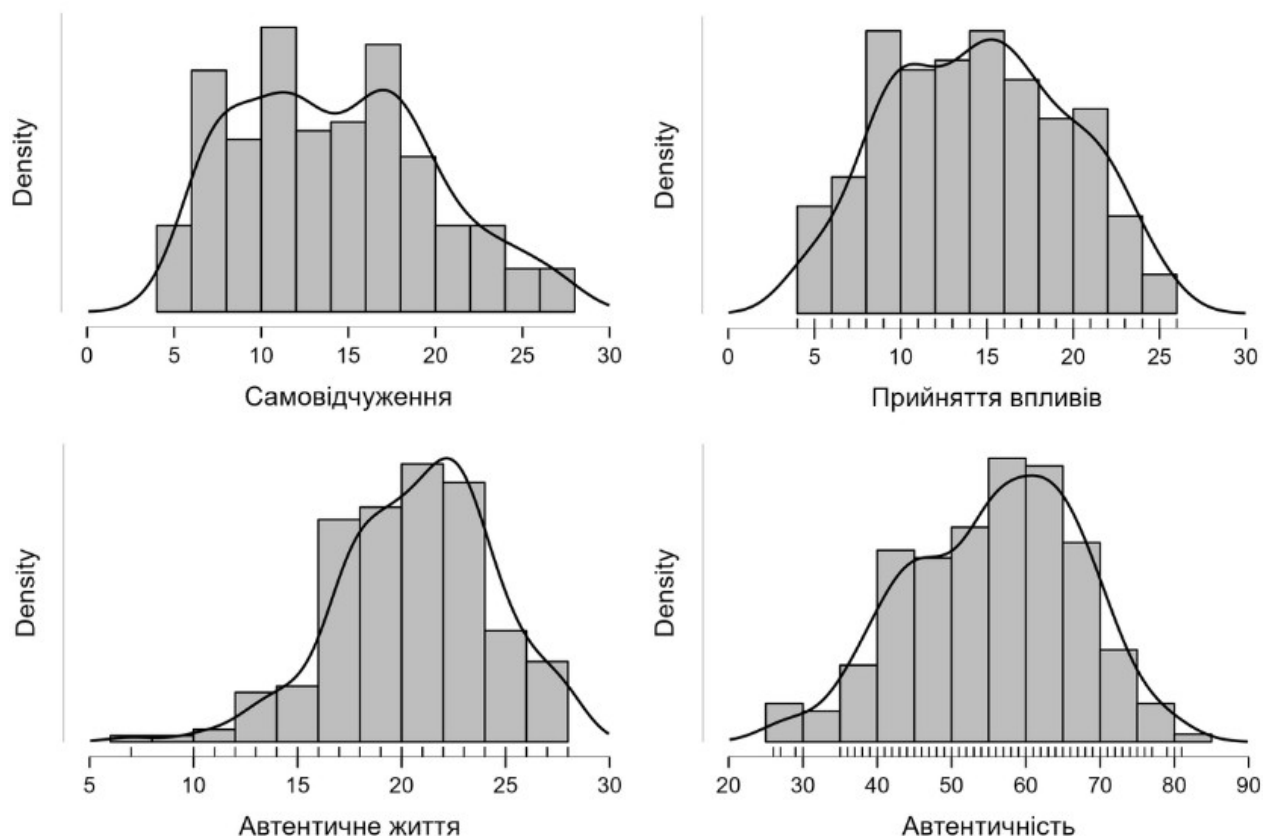

Рис. 4.7. Розподіл даних для компонентів автентичності та його загальної оцінки.

Інший компонент автентичності, такий як Прийняття впливів, що позначає ступінь, в якому індивід залежить від міжособистісних стосунків, характеризується середнім 14,62 та стандартним відхиленням 5,180. Асиметрія його розподілу близька до нуля (0,040), тобто кількість високих та низьких балів приблизно рівна, але ексцес є від'ємним і становить -0,792, що свідчить про більш рівномірний розподіл даних, ніж при нормальному розподілі. Тест Шапіро-Вілка свідчить про неможливість прийняти гіпотезу про нормальність даного розподілу ($p=0,006$).

Показник автентичного життя як ступеня відповідності поведінки людини його переживанням, має розподіл із вибіркоvim середнім, що становить 20,80, та стандартним відхиленням 3,718. На графіку можна побачити правосторонню асиметрію (рис. 4.7), коефіцієнт якої становить -0,445, крім того дані розподілені більш згуртовано навколо середнього, тобто розподіл має позитивний ексцес (0,500), що говорить про те, що більшість досліджуваних мають середні бали, і менша кількість – високі чи низькі. Тест Шапіро-Вілка вказує на значуще розходження спостережуваного розподілу від нормального ($p=0,002$).

Загальний показник автентичності було отримано шляхом підрахунку суми обернених балів з самовідчуження, обернених балів з прийняття зовнішніх впливів та прямих балів за автентичність життя. Отриманий показник автентичності має середнє 55,79 та стандартне відхилення 11,360, з незначною правосторонньою асиметрією -0,268 та від'ємним ексцесом -0,461. Це показує, що розподіл спостережень за автентичністю є доволі симетричним, але «плоскішим», ніж при нормальному розподілі. Близькість параметрів до нормального розподілу, однак, не гарантує підтвердження гіпотези про його нормальність. В нашому випадку гіпотеза про рівномірність розподілу автентичності була відхилена при $p = 0,036$.

Останнім блоком описової статистики представлено показник суб'єктивного контролю – почуття суб'єктності (суб'єктивний контроль) (рис. 4.8). Проаналізовано 3 показника: негативне почуття суб'єктності, позитивне почуття

суб'єктності та загальний показник як сума балів за позитивним почуттям суб'єктності та оберненим негативним почуттям суб'єктності.

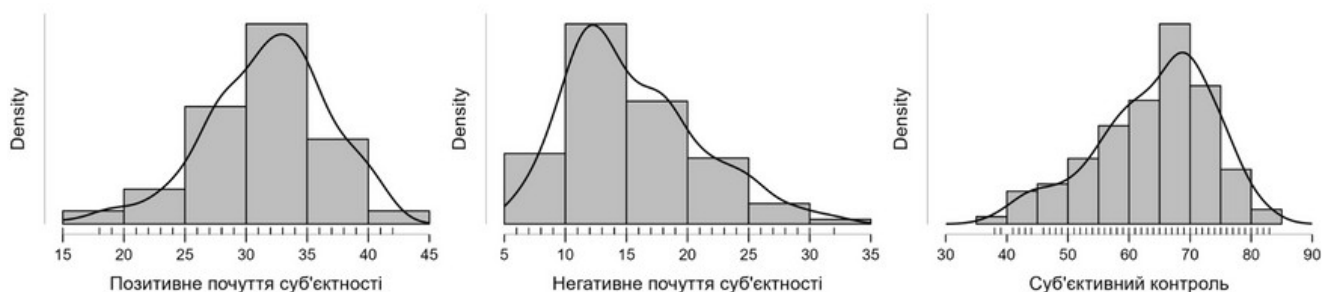

Рис. 4.8. Розподіл даних для показників суб'єктивного контролю.

Позитивне почуття суб'єктності характеризується середнім 31,7 і стандартним відхиленням 5,010. Асиметрія цього розподілу не є значною, однак присутня (правостороння) з коефіцієнтом -0,480, ексцес становить 0,339 та показує незначні відхилення від нормального розподілу в сторону більшої згуртованості спостережень навколо середнього. Тест Шапіро-Вілка не підтверджує припущення про нормальний розподіл даних при $p=0,004$.

Негативне почуття суб'єктності має вибіркове середнє, рівне 15,57, та стандартне відхилення 5,473. Ліаосторонню асиметрію можна бачити на графіку, хоча вона становить всього 0,699, що не є значною величиною відносно нормальності розподілу (менше одного), однак все ж низькі значення негативного почуття суб'єктності переважають у вибірці. Ексцес є близьким до нуля (0,067) та свідчить про близькість кривої розподілу до нормального (за цим параметром). Загалом, розподіл негативного почуття суб'єктності не можна вважати відповідним нормальному (р-значення тесту Шапіро-Вілка становить $p < 0,001$).

Загальний суб'єктивний контроль має середнє 64,20 і стандартне відхилення 9,528. Відносно незначна правостороння асиметрія з коефіцієнтом -0,577 вказує на переважання високих балів почуття суб'єктності над низькими. Ексцес також доволі близький до нуля (-0,139). Однак, при цьому тест на нормальність розподілу не підтверджує нуль-гіпотезу на рівні значущості $p < 0,001$.

Загальна картина вказує тенденцію до отримання високих (порівняно з низькими) оцінок різних аспектів позитивного функціонування, що можна інтерпретувати або як високий рівень благополуччя опитаних студентів, або як (вірогідніше) тенденцію до когнітивних викривлень.

Особливу увагу слід звернути на ті аспекти, де зафіксовано високу асиметрію чи відхилення від нормального розподілу. Асиметрія та ексцес, загалом, мають прийнятні значення, окрім змінної «Пошук сенсу». А ось p -значення тесту Шапіро-Вілка вказує в усіх випадках, крім самоприйняття і негативного афекту, на значуще відхилення від нормального розподілу. Тож, для аналізу може бути доцільним застосування непараметричних методів, що дозволяють більш надійно оцінювати статистичні взаємозв'язки при відсутності строгих припущень про розподіл даних. При цьому, зважаючи на відсутність «екстремальних» значень асиметрії та ексцесу, важливо підтримувати гнучкий підхід до підбору статистичних методів у подальшому дослідженні.

4.2. Аналіз розбіжностей у змінних ПІ та ПФО в залежності від соціально-демографічних показників

Спираючись на попередній аналіз, для аналізу розбіжностей між різними показниками ПІ та ПФО ми вирішили використовувати непараметричні методи, зокрема, тест Крускала-Уоліса для багатогрупового аналізу розбіжностей та тест Двасс-Стіл-Критчлоу-Флайнер для подальшого попарного порівняння. Для визначення розміру ефекту було використано ϵ^2 , де використовувалася наступна інтерпретація: 0,00-0,01 – незначний, 0,01-0,04 – слабкий, 0,04-0,16 – помірний, 0,16-0,36 – відносно сильний, 0,36-0,64 – сильний і 0,64-1,00 – дуже сильний ефект.

Ми проаналізували показники на предмет різниці розподілів в залежності від різних соціально-демографічних показників, таких як стать, курс, спеціальність, за якою навчаються та особливості досвіду роботи. Ми не

аналізували розбіжності за характером освітньої траєкторії (перша чи не перша спеціальність), оскільки кількість груп не дозволяє робити обґрунтовані висновки. В аналізі розбіжностей за спеціальністю, ми ігнорували групу біологів через малу представленість групи. В аналізі розбіжностей за досвідом роботи, ми виключили з аналізу четверту підгрупу (ті, хто мають досвід роботи і за спеціальністю, і не за спеціальністю) за тими ж причинами. Для аналізу відмінностей за віком ми використовували кореляційний аналіз (ρ Спірмана).

В цьому параграфі ми представимо тільки значущі результати аналізу. Всі результати можна переглянути в Додатку Г.

Перш за все, розглянемо відмінності, пов'язані зі статтю досліджуваних (табл. 4.3). Так, значущі розбіжності було знайдено для змінних Гнучкість прихильності ($\chi^2(1, N = 213) = 4,822, p=0,028, \epsilon^2 = 0,023$) та Задоволеність життям ($\chi^2(1, N = 213) = 7,588, p=0,006, \epsilon^2 = 0,036$), а також на межі рівня значущості – для Ідентифікації з прихильністю ($\chi^2(1, N = 213) = 3,844, p=0,050, \epsilon^2 = 0,018$). Згідно з встановленими вище критеріями розмір ефекту в усіх трьох випадках слабкий, з найслабкішим для ідентифікації з прихильністю та найсильнішим для задоволеності життям.

Таблиця 4.3

Значущі розбіжності у вираженості процесів ідентичності та змінних ПФО в залежності від статі (n=213, df=1)

	χ^2	p	ϵ^2	група	M	SD
Ідентифікація з прихильністю	3,844	0,050	0,018	ж	11,67	2,090
				ч	10,44	3,145
Гнучкість прихильності	4,822	0,028	0,023	ж	9,61	2,299
				ч	10,56	2,584
Задоволеність життям	7,588	0,006	0,036	ж	20,31	6,691
				ч	16,88	6,200

Примітка: χ^2 - значення хі-квадрату відображає тестову статистику Н для порівняння розподілів рангів між групами; p – рівень значущості, ϵ^2 – розмір ефекту; M – середнє, SD – стандартне відхилення; ч – група чоловіків, ж – група жінок.

Так, дівчата трохи більше, ніж юнаки, схильні переживати відчуття впевненості щодо свого професійного шляху та його спорідненості власним

цінностям та інтересам ($M(\text{жінки})=11,67$, $M(\text{чоловіки})=10,44$). З іншої сторони, юнаки залишаються більш відкритими до можливих змін кар'єрних інтересів та траєкторій, зберігають гнучкість стосовно прихильності до своєї професії ($M(\text{жінки})=9,61$, $M(\text{чоловіки})=10,56$). Наостанок, задоволеність життям помірно вища у жіночій частини вибірки, ніж у чоловічій ($M(\text{жінки})=20,31$, $M(\text{чоловіки})=16,88$), що може бути обумовлено різними причинами, зокрема, соціальною ситуацією під час війни та більшою напругою. Цікаво зазначити, що різниці в задоволеності життям у літніх чоловіків та жінок знайдено не було (Горбаль, 2014). З іншого боку, дослідження адаптаційних здібностей внутрішньо переміщених осіб дорослого віку показало значущі відмінності у адаптаційних можливостях чоловіків та жінок та у деяких аспектах задоволеності життям, зокрема, чоловіки менше задоволені образом життя та своїм здоров'ям, а також роботою та діяльністю вдома (Афанасьєва, 2023).

Інших відмінностей у вираженості процесів ПІ та ПФО черед чоловіків та жінок знайдено не було.

Наступна таблиця (табл. 4.4) присвячена дослідженню розбіжностей у показниках ПФО та процесах ПІ між досліджуваними з різним досвідом роботи – за спеціальністю (група 1), не за спеціальністю (група 2) та без досвіду роботи (група 3). Оригінально, вибірка складається також з осіб, які мали і досвід за спеціальністю, і не за спеціальністю (3 людини), однак через малу чисельність підгрупи, ми виключили її з аналізу; таким чином, вибірка для аналізу розбіжностей за досвідом роботи склала 210 осіб.

Отже, значущі розбіжності було знайдено для чотирьох з шести процесів ПІ: розширене дослідження ($\chi^2(2, N = 210) = 10,827$, $p=0,004$, $\varepsilon^2 = 0,052$), поглиблене дослідження ($\chi^2(2, N = 210) = 7,626$, $p=0,022$, $\varepsilon^2 = 0,036$), професійні сумніви ($\chi^2(2, N = 210) = 7,968$, $p=0,019$, $\varepsilon^2 = 0,038$), гнучкість прихильності ($\chi^2(2, N = 210) = 16,423$, $p<0,001$, $\varepsilon^2 = 0,079$). Згідно з встановленими критеріями, розмір ефекту є помірним для розширеного дослідження і гнучкості прихильності та слабким для поглибленого дослідження та професійних сумнівів. Таким чином, можна сказати,

що наявність та специфіка досвіду роботи важлива для більшості процесів становлення професійної ідентичності.

Таблиця 4.4

Значущі розбіжності у вираженості процесів ідентичності та змінних ПФО в залежності від досвіду роботи (n=210, df=2)

	χ^2	p	ϵ^2	Значущі результати попарного порівняння		
				Групи 1 і 2	Групи 1 і 3	Групи 2 і 3
Розширене дослідження	10,827	0,004	0,052	W = 3,613 p = 0,029		W = -4,027 p = 0,012
Поглиблене дослідження	7,626	0,022	0,036	W = -3,685 p = 0,025	W = -3,544 p = 0,033	
Професійні сумніви	7,968	0,019	0,038	W = 4,033 p = 0,012		
Гнучкість прихильності	16,423	<,001	0,079	W = 5,60 p < 0,001	W = 3,64 p = 0,027	
Цілі в житті	8,286	0,016	0,040	W = -3,928 p = 0,015	W = -3,596 p = 0,030	
Наявність сенсу	8,146	0,017	0,039	W = -4,06 p = 0,011		
Осмисленість життя	9,193	0,010	0,044	W = -4,198 p = 0,008	W = -3,599 p = 0,029	

Примітка: χ^2 - значення хі-квадрату відображає тестову статистику Н для порівняння розподілів рангів між групами; p – рівень значущості, ϵ^2 – розмір ефекту; з аналізу було виключено групу тих, хто має досвід роботи і за спеціальністю, і не за спеціальністю (n=3); група 1 – студенти з досвідом роботи за спеціальністю, група 2 – не за спеціальністю, група 3 – без досвіду роботи.

Для виявлення конкретних відмінностей між групами ми провели подальше попарне порівняння. Так, за шкалою розширеного дослідження студенти, що мають нефаховий досвід роботи, значущо відрізняються і від студентів з фаховим досвідом роботи, і від тих, хто взагалі не працював (при p = 0,029 та p = 0,012 відповідно); при цьому студенти, що не мали досвіду роботи, та ті, хто мав за спеціальністю, значущо не відрізняються. З табл. 4.5 можна побачити середні та стандартні відхилення за показниками для трьох груп. Так, студенти з нефаховим досвідом роботи мають вищий показник розширеного дослідження ($M_2=11,045$), ніж інші дві групи ($M_1=9,742$ та $M_3=10,011$). Таким чином, схоже, студенти, що

отримали досвід нефахової роботи, більш схильні до розгляду альтернативних професійних шляхів та пошукової поведінки. Однак, що з цього є антецедентом, а що – консеквентом, залишається відкритим питанням. Скоріше за все, обидва явища є взаємно обумовлюючими. Наприклад, людина в активній фазі пошуку професії, що пасує саме їй, може пробувати різні варіанти кар'єр, що і відображається в нефаховому досвіді роботи (це класичний варіант мораторію). З іншої сторони, студент, який був змушений працювати під час навчання в університеті, часто не може піти на роботу за спеціальністю, і знаходить підробітку; однак, працюючи, студент може побачити переваги іншої кар'єри та активізувати процеси дослідження альтернативних професійних шляхів.

Таблиця 4.5

Середні та стандартні відхилення за групами по досвіду роботи

		Група					Група		
		1	2	3			1	2	3
Розширене дослідження	M	9,742	11,045	10,011	Цілі в житті	M	52,968	46,91	47,233
	SD	2,338	2,11	2,305		SD	12,04	10,684	11,935
Поглиблене дослідження	M	11,871	10,742	10,8	Наявність сенсу	M	19,871	16,191	17,056
	SD	2,526	2,264	2,204		SD	6,07	5,883	6,277
Професійні сумніви	M	7,161	8,573	8,4	Осмисленість життя	M	72,839	63,101	64,289
	SD	2,922	2,518	2,836		SD	17,162	15,49	17,092
Гнучкість прихильності	M	8,29	10,404	9,656					
	SD	2,397	2,183	2,309					

Примітка: M – середнє, SD – стандартне відхилення; група 1 – студенти з досвідом роботи за спеціальністю, група 2 – не за спеціальністю, група 3 – без досвіду роботи.

За шкалою Поглиблене дослідження студенти, що мають фаховий досвід роботи, значущо відрізняються від двох інших груп ($p=0,025$ і $p=0,033$ відповідно), при цьому у них найвищий показник поглибленого дослідження ($M_1=11,871$ порівняно з $M_2=10,742$ і $M_3=10,8$ для студентів з нефаховим досвідом роботи та для студентів без досвіду відповідно). Таким чином, студенти, що окрім навчання в університеті також отримують досвід праці за фахом, більш глибоко досліджують свою спеціальність та кар'єрні можливості, ніж студенти, що не

мають досвіду роботи або мають, але не за спеціальністю. Як і з розширеним дослідженням, каузальні відносини можуть бути двосторонніми. Так, з однієї сторони, пошук роботи за спеціальністю є виявом поглибленого дослідження власної професії, а з іншої – потяг до поглибленого дослідження може стимулювати студентів до пошуку роботи саме за спеціальністю.

За показником професійних сумнівів значущо відрізняються лише студенти з профільним та непрофільним досвідом роботи ($M_1=7,161$, $M_2=8,573$, $p=0,012$): ті, хто мають досвід роботи за спеціальністю сумніваються в своєму виборі кар'єри та собі менше, ніж ті, хто працював не за спеціальністю. Ці дані підтримують дані про відмінності у розширеному дослідженні: схоже, що в групі з непрофільним досвідом роботи більш активним є пошук альтернатив і більше сумнівів щодо себе та професії. Відповідно до трифакторної моделі ідентичності, можна припустити, що в цих закономірностях лежить факт незадоволеності власним професійним вибором, вираженим в сумнівах, що штовхає на пошук нових варіантів професій для створення прихильності.

Для Гнучкості прихильності характерна та ж закономірність, як і для поглибленого дослідження, але оберненого характеру: студенти, що мають досвід роботи за спеціальністю значущо відрізняються ($M_1=8,29$) від студентів з непрофільним досвідом ($M_2=10,404$) та без досвіду роботи ($M_3=9,656$) при $p < 0,001$ та $p=0,027$ відповідно. Цікаво, що студенти двох останніх груп більш схожі між собою, ніж студенти з досвідом роботи, хоч і різним. Можливо, робота по отримуваній спеціальності підвищує певну «ригідність» і знижує вагання щодо свого професійного майбутнього. Менш ймовірна, але можлива і обернена ситуація, коли певні особистісні риси, які ми не діагностували, призводять до низької гнучкості, і цим провокують людину працювати лише за спеціальністю. При цьому, однак, не мало би бути виявлено різницю між тими, хто отримує досвід по спеціальності, і тим, хто не має досвіду роботи. Тож, ймовірніше, що низька гнучкість прихильності є відлунням (чи результатом) міцної сформованої прихильності та ідентифікації з нею.

Додатково до розбіжностей у вираженості процесів ПІ серед студентів з різним досвідом роботи було знайдено значущі розбіжності для трьох з чотирьох показників осмисленості життя. Так, студенти з різним досвідом роботи відрізняються за показниками Цілі в житті ($\chi^2(2, N = 210) = 18,286, p=0,016, \varepsilon^2 = 0,040$), Наявність сенсу ($\chi^2(2, N = 210) = 8,146, p=0,017, \varepsilon^2 = 0,039$) та загальним показником осмисленості життя ($\chi^2(2, N = 210) = 9,193, p=0,010, \varepsilon^2 = 0,044$), який є сумою двох попередніх показників. Розмір ефекту є помірним для всіх показників, окрім наявності сенсу, де розмір ефекту є слабким, але наближеним до помірного. Попарне порівняння показало що за показниками Цілі в житті та Осмисленість життя досліджувані з фаховим досвідом роботи мають вищі показники ($M_1=52,968$ для цілей в житті та $M_1=72,839$ для осмисленості), порівняно з тими, хто має нефаховий досвід ($M_2=46,91$ для цілей в житті та $M_2=63,10$ для осмисленості) або не має досвіду роботи ($M_3=47,233$ для цілей в житті та $M_3=64,289$ для осмисленості). Для показника Наявність сенсу значущо відрізняються ($p=0,011$) лише ті, хто мають досвід роботи за спеціальністю ($M_1=19,871$) і не за спеціальністю ($M_2=16,191$). Цікаво відмітити, що за жодним показником осмисленості життя досліджувані з досвідом роботи не по спеціальності та досліджувані без досвіду роботи між собою не відрізняються. Схоже, досвід роботи за тією спеціальністю, що отримує студент, є чинником підвищення осмисленості. Ймовірно також, що це підтверджує смислоутворювальну роль професійної ідентичності.

В таблиці 4.6 представлено результати значущих розбіжностей у показниках ПФО та процесів ПІ між досліджуваними, що навчаються на різних спеціальностях: Групу 1 склали студенти-психологи, Групу 2 – студенти гуманітарних фахів (філологи, перекладачі тощо) та менеджменту, Групу 3 – студенти технічних фахів та точних наук (фізики, математики, комп'ютерні інженери тощо), Групу 4 – студенти біологічних чи здоров'язбережувальних спеціальностей. З огляду на те, що Група 4 небагаточисельна (7 осіб), вона була

виключена з аналізу розбіжностей. Таким чином, розмір вибірки для аналізу розбіжностей за спеціальністю склав $n=206$ осіб.

Таблиця 4.6

Значущі розбіжності у вираженості процесів ідентичності та змінних ПФО в залежності від спеціальності навчання ($n=206$, $df=2$)

	χ^2	p	ϵ^2	Значущі результати попарного порівняння		
				Групи 1 і 2	Групи 1 і 3	Групи 2 і 3
Ідентифікація з прихильністю	11,987	0,002	0,058		W = -4,74 p = 0,002	
Поглиблене дослідження	6,047	0,049	0,030		W = -3,19 p = 0,063	
Позитивне почуття суб'єктності	6,767	0,034	0,033		W = -3,712 p = 0,024	
Суб'єктивний контроль	6,653	0,036	0,032		W = -3,54 p = 0,033	

Примітка: χ^2 - значення хі-квадрату відображає тестову статистику Н для порівняння розподілів рангів між групами; p – рівень значущості, ϵ^2 – розмір ефекту; група 1 – студенти-психологи, група 2 – студенти гуманітарних фахів та менеджменту, група 3 – студенти технічних фахів та точних наук; з аналізу було виключено групу студентів, що отримують біологічні спеціальності ($n=7$).

Отже, загалом було знайдено розбіжності між групами за спеціальністю, що студент отримує, між показниками Ідентифікація з прихильністю ($\chi^2(2, N = 206) = 11,987$, $p=0,002$, $\epsilon^2 = 0,058$), Поглиблене дослідження ($\chi^2(2, N = 206) = 6,047$, $p=0,049$, $\epsilon^2 = 0,030$), Позитивне почуття суб'єктності ($\chi^2(2, N = 206) = 6,767$, $p=0,034$, $\epsilon^2 = 0,033$) та Суб'єктивний контроль ($\chi^2(2, N = 206) = 6,653$, $p=0,036$, $\epsilon^2 = 0,032$), який розраховувався як сума балів за позитивним і негативним почуттям суб'єктності. Для всіх розбіжностей розмір ефекту є слабким, окрім розбіжностей за ідентифікацією з прихильністю, для якої розмір ефекту є помірним згідно з встановленими раніше критеріями.

Подальше попарне порівняння показало, що всі відмінності проявляються виключно між групами 1 і 3, тобто, студентами-психологами і студентами технічних і точних наук. Середні та стандартні відхилення по групам за спеціальністю для показників, що відрізняються між собою, наведено в табл.4.7.

Так, студенти-психологи мають значущо сильнішу, ніж студенти технічних наук, ідентифікацію з прихильністю ($M_1=11,932$ порівняно з $M_3=10,000$, $p=0,002$), позитивне почуття суб'єктності ($M_1=32,288$ порівняно з $M_3=29,879$, $p=0,024$) та суб'єктивний контроль загалом ($M_1=65,315$ порівняно з $M_3=61,030$, $p=0,033$). Тобто, студенти, що вивчають психологію, більше відчують свою майбутню професію як таку, що відповідає їх особистим інтересам, цілям, цінностям, та гармонійно вплетену в їх життя. Також студенти-психологи відчують більше контролю над власним тілом, розумом і середовищем, що, ймовірно, може завдячити програмі підготовки. Група студентів гуманітарних наук (група 2) виявилася близькою як до студентів-психологів, так і до студентів точних і технічних наук.

Таблиця 4.7

Середні та стандартні відхилення за групами по спеціальності навчання

		Група		
		1	2	3
Ідентифікація з прихильністю	M	11,932	11,074	10,000
	SD	1,999	2,385	2,926
Поглиблене дослідження	M	11,226	10,519	10,182
	SD	2,298	2,119	2,128
Позитивне почуття суб'єктності	M	32,288	31,926	29,879
	SD	4,621	5,757	5,936
Суб'єктивний контроль	M	65,315	63,556	61,030
	SD	9,293	10,162	9,866

Примітка: M – середнє, SD – стандартне відхилення; група 1 – студенти-психологи, група 2 – студенти гуманітарних фахів та менеджменту, група 3 – студенти технічних фахів та точних наук.

Що стосується розбіжностей по змінній поглибленого дослідження, то при попарному порівнянні значення p перевищує критичний рівень ($p=0,063$); беручи до уваги, що основний аналіз показував медовий рівень значущості ($p=0,049$), ймовірно, розбіжності за цим параметром насправді не існують.

Також було проведено аналіз розбіжностей за курсом (роком навчання), де перший, другий, третій і четвертий роки навчання виступили окремими групами.

При цьому, студенти на п'ятому та шостому році були виключені з аналізу через малу чисельність (по 2 на кожному). Таким чином, загальна вибірка склала 209 осіб. Однак, даний аналіз не дав значущих результатів. Таким чином, суттєвих розбіжностей за процесами ПІ або показниками ПФО знайдено не було. Це ще раз підкреслює гетерохронність розвитку ПІ у студентському віці (Коняєва, 2012).

Додатково, оскільки вік представлено в інтервальній шкалі, було проведено кореляційний аналіз для виявлення зв'язку між віком і процесами ПІ та показниками ПФО. В результаті, лише для показника самовідчуження було знайдено негативний зв'язок з віком ($r_s = -0.135$) на межевому рівні значущості $p = 0,049$. Отже, є підстави вважати, що, стаючи старше, студенти трохи більше приймають та розуміють себе. Решта кореляцій виявилися незначущими.

Таким чином, виявлено, що стать, спеціальність навчання, досвід роботи та, меншою мірою, вік пов'язані з процесами ПІ та різними показниками ПФО.

4.3. Аналіз кореляційних зв'язків

Наступним кроком дослідження було проведення кореляційного аналізу для ознайомлення зі структурою взаємозв'язків змінних та визначення джерел можливої проблеми мультиколінеарності на наступних етапах дослідження. Зважаючи на численні порушення нормального розподілу, було обрано критерій r_s Спірмена. Розмір ефекту встановлювався за Коеном (1992): $<0,3$ – слабкий зв'язок, $0,3-0,5$ – помірний зв'язок, $>0,5$ – сильний зв'язок.

4.3.1. Кореляції між процесами професійної ідентичності

Отже, перш за все проаналізуємо кореляції всередині методики діагностики професійної ідентичності студентів.

Рисунок 4.9 представляє коефіцієнти кореляції між різними процесами професійної ідентичності студентів. Позначення *, ** та *** вказують на рівні значущості кореляційних зв'язків $p < 0,05$, $p < 0,01$ та $p < 0,001$ відповідно.

Згідно з рисунком, майже всі змінні пов'язані між собою помірно та сильно (здебільшого, з коефіцієнтами 0,4-0,6). Так, Формування прихильності прямо пов'язане з Ідентифікацією з прихильністю ($r_s(df=211)=0,605$, $p<0,001$), Поглибленим дослідженням ($r_s(df=211)=0,552$, $p<0,001$) та зворотно з Професійними сумнівами ($r_s(df=211)=-0,576$, $p<0,001$) і Гнучкістю прихильності ($r_s(df=211)=-0,602$, $p<0,001$).

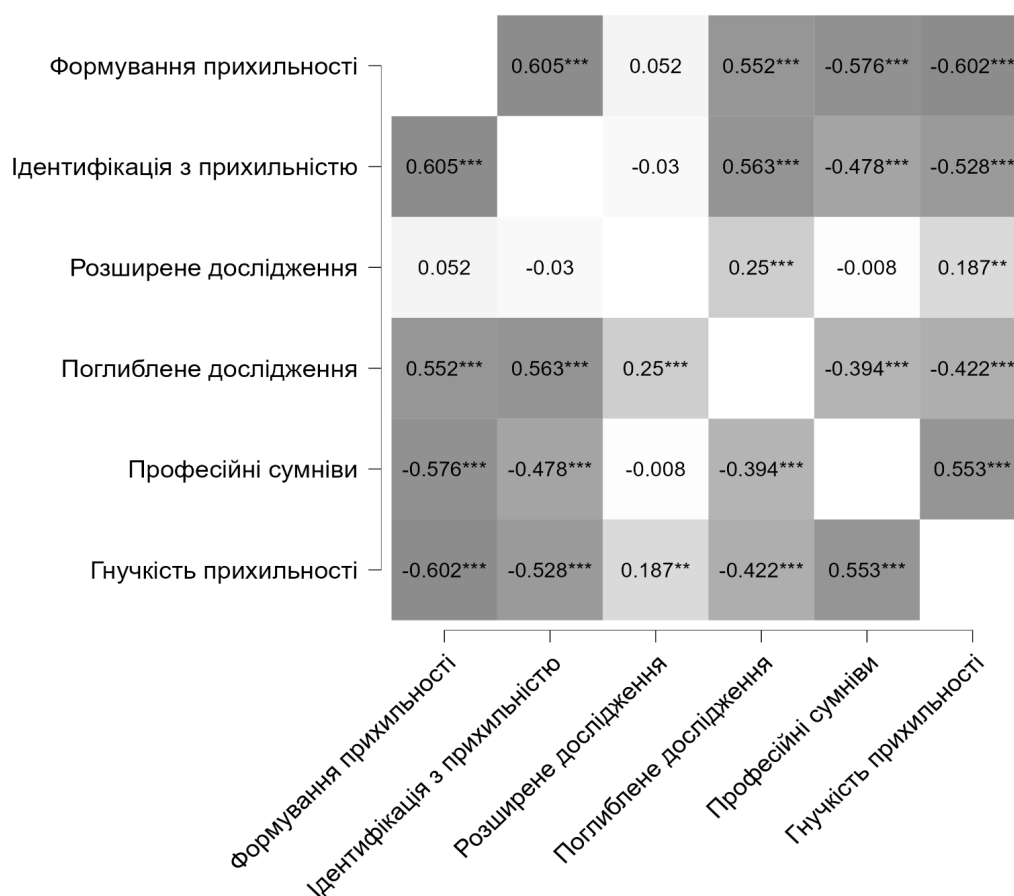

Рисунок 4.9. Коефіцієнти кореляцій та їх значущість для процесів професійно ідентичності.

Ідентифікація з прихильністю, окрім зазначеного зв'язку з Формуванням прихильності, також утворює помірний зворотній зв'язок з Професійними

сумнівами ($r_s(df=211)=-0,478$, $p<0,001$), сильний прямий зв'язок з Поглибленим дослідженням ($r_s(df=211)=0,563$, $p<0,001$) та сильний зворотній зв'язок з Гнучкістю прихильності ($r_s(df=211)=-0,528$, $p<0,001$).

Розширене дослідження, між усіх, має найменше число і силу кореляцій, зокрема, ця змінна має лише дві слабкі прямі кореляції з Поглибленим дослідженням ($r_s(df=211)=0,250$, $p<0,001$) та Гнучкістю прихильності ($r_s(df=211)=0,187$, $p<0,01$).

Поглиблене дослідження та Гнучкість прихильності виділяються, навпаки, тим, що корелюють з усіма іншими процесами ПІ. Поглиблене дослідження, крім вище описаних зв'язків з Формуванням прихильності, Ідентифікацією з прихильністю та Розширеним дослідженням, утворює також помірні негативні зв'язки з Професійними сумнівами ($r_s(df=211)=-0,394$ $p<0,001$) та Гнучкістю прихильності ($r_s(df=211)=-0,422$, $p<0,001$). Гнучкість прихильності, крім зазначених зв'язків з Формуванням прихильності, Ідентифікацією з прихильністю, Розширеним дослідженням та Поглибленим дослідженням, також сильно прямо пов'язана з Професійними сумнівами ($r_s(df=211)=0,553$, $p<0,001$).

Наостанок, Професійні сумніви, як показано вище, пов'язані з усіма процесами професійної ідентичності, окрім Розширеного дослідження (зворотно, за виключенням прямого зв'язку з Гнучкістю прихильності).

Підсумовуючи, Найсильніші зв'язки з іншими процесами ПІ утворює Формування ідентичності: студенти, що мають більш високу визначеність професійного шляху, також характеризуються більш високим відчуттям впевненості щодо свого вибору та відповідності обраної професії власній особистості, більш інтенсивним дослідженням власного професійного шляху та свого місця в ньому, меншою схильністю до сумнівів в обраній професії та меншою впевненістю в незмінності себе, професії та власного вибору. Такі ж тенденції зв'язку і для ідентифікації з прихильністю до власного професійного вибору. Загалом, найсильніша кореляція існує саме між формуванням прихильності та ідентифікацією з нею: так, частіше за все висока визначеність

щодо свого професійного майбутнього супроводжується почуттям впевненості в своєму виборі та відповідності обраної професії власній особистості.

З іншої сторони, Професійні сумніви та Гнучкість прихильності також утворюються сильну кореляцію, що говорить про те, що студенти, схильні до сумнівів в професії та своїй здатності бути в ній успішними, також схильні і до відчуття, що їх вибір не остаточний, а професійні цілі та інтереси можуть змінитися в майбутньому.

Загалом, за виключенням розширеного дослідження, тобто пошуку альтернативних професійних шляхів, схоже, всі інші процеси утворюють певну єдність і згуртованість: високі рівні формування прихильності, ідентифікації з нею і поглибленого дослідження супроводжуються низькими рівнями професійних сумнівів та гнучкості до прихильності. Оскільки останні два процеси вважаються, скоріше, деструктивними, ніж конструктивними, то можна сказати, що позитивна ідентичність характеризується визначеністю свого професійного майбутнього, впевненістю в його сумісності з власною особистістю та активним пошуком того, як розвивати свої професійні навички, яку гілку кар'єри обрати та як бути в ній успішним. Пошук же альтернатив обраного професійного шляху є відносно незалежною віссю, яка подеколи є позитивною (пов'язується з позитивним для розвитку ідентичності поглибленим дослідженням), а подеколи – негативною (пов'язуючись з відносно деструктивною гнучкістю до прихильності).

4.3.2. Кореляції між індикаторами позитивного функціонування особистості

В межах етапу кореляційного аналізу наступним було проаналізовано зв'язки між різними індикаторами позитивного функціонування особистості, таких як задоволеність життям, позитивний та негативний афект, їх інтегральний показник суб'єктивного благополуччя, цілі в житті, наявність та пошук сенсу, інтегральний показник осмисленості життя, самоприйняття, автентичність

(самовідчуження, прийняття впливів, автентичне життя), позитивне та негативне почуття суб'єктності та почуття суб'єктності взагалі як інтегральний показник.

На рисунку 4.10 представлено кореляційну матрицю, що зображує напрям, силу та значущість взаємозв'язків між зазначеними змінними. Позначка * вказує на рівень значущості $p < 0,05$, ** – $p < 0,01$ та *** – $p < 0,001$.

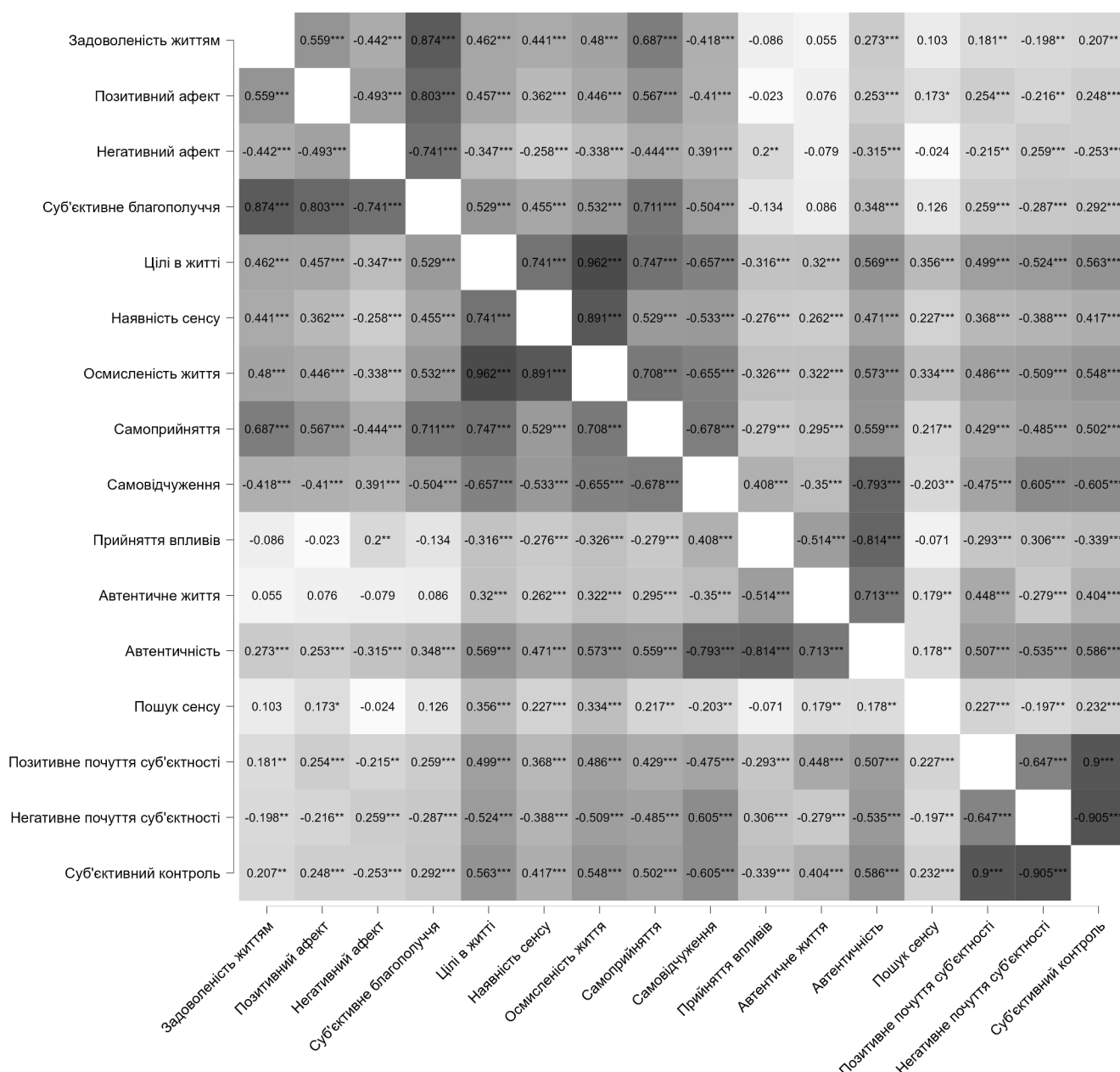

Рисунок 4.10. Коефіцієнти кореляцій та їх значущість для індикаторів позитивного функціонування особистості.

Аналіз почнемо з найбільш високих кореляцій. Так, згідно з прийнятими вище критеріями, кореляції силою 0,5 та вище вважаються сильними. Найсильніші зв'язки ($r > 0,60$) притаманні дуже близьким шкалам, таким як Наявність сенсу та Цілі в житті ($r_s(df=211)=0,741$, $p < 0,001$), Самоприйняття та Самовідчуження ($r_s(df=211)=0,605$, $p < 0,001$), Негативне та Позитивне почуття суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,647$, $p < 0,001$).

В силу концептуальної близькості вищезгаданих пар змінних та високих кореляцій між ними було вирішено об'єднати ці змінні та створити підсумкові шкали шляхом підрахунку суми балів за їх компонентами: «Осмисленість життя» (Наявність сенсу+Цілі в житті) та «Суб'єктивний контроль» (Позитивне почуття суб'єктності + обернені бали за шкалою Негативне почуття суб'єктності). Ще однією підсумковою шкалою виступила шкала «Суб'єктивне благополуччя» (Задоволеність життям+Позитивний афект+обернені бали за шкалою Негативного афекту). Цілком натурально, що після таких маніпуляцій високі кореляції також будуть спостерігатися між підсумковими змінними та їх компонентами.

Так, Суб'єктивне благополуччя сильно позитивно пов'язано з задоволеністю життям ($r_s(df=211)=0,874$, $p < 0,001$), позитивним афектом ($r_s(df=211)=0,803$, $p < 0,001$) та сильно негативно – з негативним афектом ($r_s(df=211)=0,741$, $p < 0,001$). Осмисленість життя високо позитивно корелює з Наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,891$, $p < 0,001$) та Цілями в житті ($r_s(df=211)=0,962$, $p < 0,001$). Суб'єктивний контроль високо позитивно корелює з позитивним ($r_s(df=211)=0,900$, $p < 0,001$) та негативним ($r_s(df=211)=0,905$, $p < 0,001$) почуттям суб'єктності.

Що стосується шкали Самоприйняття, то на основі високої кореляції з Осмисленістю життя ($r_s(df=211)=0,708$, $p < 0,001$) та його компонентами, а також в силу близькості цієї шкали до поняття Самовідчуження, було прийнято рішення не застосовувати цю шкалу в подальших регресійних аналізах як предиктор.

Загалом, різні (окремі) показники позитивного функціонування особистості широко корелюють один з одним. Задоволеність життям прямо та сильно

пов'язана з позитивним афектом ($r_s(df=211)=0,559$, $p<0,001$) і самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,687$, $p<0,001$), прямо і помірно з цілями в житті ($r_s(df=211)=0,462$, $p<0,001$) і наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,441$, $p<0,001$), та прямо і слабо з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,181$, $p<0,01$). Задоволеність життя зворотно та помірно пов'язана з негативним афектом ($r_s(df=211)=-0,442$, $p<0,001$) і самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,418$, $p<0,001$), та зворотно і слабо з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,198$, $p<0,01$). Не знайдено значущих кореляцій між показником задоволеності життям та окремими показниками автентичності (прийняття впливів та автентичне життя), а також з пошуком сенсу. На рівні загальних показників, задоволеність життям прямо та слабо пов'язана з автентичністю ($r_s(df=211)=0,273$, $p<0,001$) та суб'єктивним контролем ($r_s(df=211)=0,207$, $p<0,01$), а також прямо і сильно – з суб'єктивним благополуччям (як вказано вище).

Позитивний афект, окрім вище зазначених прямих сильних зв'язків із задоволеністю життям та суб'єктивним благополуччям, також прямо і сильно пов'язаний з самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,567$, $p<0,001$), прямо помірно – з цілями в житті та наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,362$, $p<0,001$) та прямо і слабо з пошуком сенсу ($r_s(df=211)=0,173$, $p<0,05$) та позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,254$, $p<0,001$), а також зворотно сильно з негативним афектом ($r_s(df=211)=-0,493$, $p<0,001$), зворотно помірно з самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,410$, $p<0,001$), зворотно слабо з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,216$, $p<0,01$). З загальних показників також було виявлено прямі зв'язки позитивного афекту з осмисленістю життя ($r_s(df=211)=0,446$, $p<0,001$), автентичністю ($r_s(df=211)=0,253$, $p<0,001$) та суб'єктивним контролем ($r_s(df=211)=0,248$, $p<0,001$).

Не було виявлено статистично значущого взаємозв'язку між позитивним афектом та прийняттям впливів і автентичним життям.

Негативний афект також широко пов'язаний з різними окремими та загальними показниками позитивного функціонування. Так, негативний афект

прямо помірно пов'язаний з самовідчуженням ($r_s(df=211)=0,391$, $p<0,001$) та слабо – з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,259$, $p<0,001$) і прийняттям впливів ($r_s(df=211)=0,200$, $p<0,01$); зворотно сильно з загальним показником суб'єктивного благополуччя (як вже було зазначено), помірно – з вже вказаними задоволеністю життям та позитивним афектом, а також з цілями в житті ($r_s(df=211)=-0,347$, $p<0,001$), самоприйняттям ($r_s(df=211)=-0,444$, $p<0,001$), слабо – з наявністю сенсу ($r_s(df=211)=-0,258$, $p<0,001$) та позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,215$, $p<0,01$). Що до загальних показників, то негативний афект також помірно зворотно пов'язаний з автентичністю ($r_s(df=211)=-0,315$, $p<0,001$) та осмисленістю життя ($r_s(df=211)=-0,338$, $p<0,001$), та слабо зворотно – з суб'єктивним контролем ($r_s(df=211)=-0,253$, $p<0,001$). Не було виявлено зв'язків між негативним афектом та автентичним життям і пошуком сенсу.

Що до загального показника суб'єктивного благополуччя, то він має, загалом, ті ж зв'язки, близької сили та направленості, як і його складові, оскільки це композитний показник. Так, суб'єктивне благополуччя загалом пов'язане з усіма його компонентами, як зазначалося вище. Окрім цього, воно утворює такі зв'язки з окремими та загальними показниками позитивного функціонування:

1. Прямі сильні зв'язки з цілями в житті ($r_s(df=211)=0,529$, $p<0,001$), самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,711$, $p<0,001$) та загальним показником осмисленості життя ($r_s(df=211)=0,532$, $p<0,001$);

2. Зворотний сильний зв'язок з самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,504$, $p<0,001$);

3. Прямі помірні зв'язки з наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,455$, $p<0,001$) та загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=0,348$, $p<0,001$);

4. Прямі слабкі зв'язки з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,259$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,292$, $p<0,001$);

5. Та слабкий зворотний зв'язок з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,287, p<0,001$).

Не було виявлено зв'язків між суб'єктивним благополуччям та показниками автентичності (прийняття впливів, автентичне життя), а також пошуком сенсу.

Загалом, суб'єктивне благополуччя як основна залежна змінна, має широкі зв'язки з різними аспектами позитивного функціонування студентів, що пов'язані з осмисленістю життям, автентичністю та почуттям суб'єктивного контролю.

Ніяких зв'язків не було знайдено між суб'єктивним благополуччям і його компонентами та показником автентичності життя, та поодинокі зв'язки суб'єктивного благополуччя і його компонентів з прийняттям впливів та пошуком сенсу. Загалом, саме ці три показники виявили найслабші психометричні оцінки, що могло стати причиною низької їх пов'язаності з іншими змінними. Також доволі вірогідним є пояснення, що відсутність зв'язків є істинним та показує складну природу автентичності та пошуку сенсу: прийняття впливів і автентичне життя – те, наскільки індивід залежить від оточення та наскільки він виявляє себе в щоденній активності – можуть бути як позитивними, так і негативними відносно СБ явищами, залежно від того, чи підтримує оточення автентичну поведінку, чи, навпаки, не схвалює її.

Пошук сенсу ж сам по собі є заняттям, яке може супроводжуватися негативними переживаннями, але сприяти більш позитивному життю згодом; можливо, зв'язок пошуку сенсу з суб'єктивним благополуччям опосередковується наявністю сенсу: якщо пошук сенсу зумовлює набуття сенсу або протікає на фоні вже наявних сенсів, то він зумовлює і позитивне СБ, а якщо не спричиняє набуття сенсу або не супроводжується його наявністю, то виявляє негативний ефект на суб'єктивне благополуччя.

Наступним кроком кореляційного аналізу є огляд зв'язків між показниками автентичності, осмисленості та почуття суб'єктивного контролю.

1. Осмисленість життя. Як вже згадувалося, цілі в житті та наявність сенсу тісно пов'язані один з одним ($r_s(df=211)=0,741, p<0,001$). З іншої сторони, пошук

сенсу має слабкий прямий зв'язок з наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,227$, $p<0,001$) та помірний – з цілями в житті ($r_s(df=211)=0,356$, $p<0,001$). Більш висока кореляція з цілями в житті обумовлюється, на нашу думку, тим, що показник цілей в житті представляє більш «широкий» конструкт, в який частково входить як наявність сенсу та цілей, так і прагнення їх віднайти. Саме через віддаленість показника пошуку сенсу від наявності сенсу та цілей в житті біло прийнято рішення не включати його в загальний показник осмисленості життя і в подальшому використовувати його як окремий предиктор (або посередник).

Що до зв'язків окремих показників осмисленості життя з іншими конструктами, то було виявлено сильні прямі зв'язки між цілями в житті та самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,747$, $p<0,001$), з загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=0,569$, $p<0,001$) та суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,563$, $p<0,001$), а також сильний зворотний зв'язок з самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,657$, $p<0,001$) та негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,524$, $p<0,001$). Також цілі в житті помірно прямо пов'язані з автентичним життям ($r_s(df=211)=0,320$, $p<0,001$) і позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,499$, $p<0,001$), та помірно зворотно – з прийняттям впливів ($r_s(df=211)=-0,316$, $p<0,001$).

Наявність сенсу прямо і сильно пов'язана з самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,529$, $p<0,001$) та зворотно сильно – з самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,533$, $p<0,001$), помірно прямо з загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=0,471$, $p<0,001$), а також з загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,417$, $p<0,001$). Крім того, було виявлено слабкий прямий зв'язок з автентичним життям ($r_s(df=211)=0,262$, $p<0,001$), зворотний слабкий з прийняттям впливів ($r_s(df=211)=-0,276$, $p<0,001$), зворотний помірний з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,388$, $p<0,001$) та прямий помірний з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,368$, $p<0,001$).

Загальний показник осмисленості життя тісно корелює з його компонентами, а також з самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,708$, $p<0,001$), самовідчуженням (зворотно, $r_s(df=211)=-0,605$, $p<0,001$), загальним показником

автентичності ($r_s(df=211)=0,573$, $p<0,001$), негативним почуттям суб'єктності (зворотно, $r_s(df=211)=-0,509$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,548$, $p<0,001$). Помірно осмисленість життя пов'язана з автентичним життям ($r_s(df=211)=0,322$, $p<0,001$), прийняттям впливів (зворотно, $r_s(df=211)=-0,326$, $p<0,001$) та позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,486$, $p<0,001$).

Таким чином, осмисленість життя та різні його показники дуже тісно пов'язані з різними аспектами автентичності та суб'єктивного контролю.

2. Автентичність. Окрім окреслених зв'язків між автентичністю і компонентами суб'єктивного благополуччя та осмисленості життя, автентичність також тісно пов'язана з суб'єктивним контролем. Так, самовідчуження прямо сильно пов'язано з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,605$, $p<0,001$), помірно зворотно – з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,475$, $p<0,001$) та зворотно сильно – з загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=-0,605$, $p<0,001$).

Прийняття впливів прямо помірно пов'язано з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,306$, $p<0,001$), слабо зворотно – з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,293$, $p<0,001$) та зворотно помірно – з загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=-0,339$, $p<0,001$).

Автентичне життя слабо зворотно пов'язано з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,279$, $p<0,001$) та помірно прямо з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,448$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,404$, $p<0,001$).

Загальний показник автентичності, відповідно, також має зв'язки з показниками суб'єктивного контролю: зворотно сильно пов'язаний з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,535$, $p<0,001$) та прямо сильно – з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,507$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,586$, $p<0,001$).

3. Суб'єктивний контроль. Позитивне та негативне почуття суб'єктності, а також загальний показник суб'єктивного контролю мають зв'язки з усіма іншими показниками позитивного функціонування, включаючи компоненти суб'єктивного благополуччя, осмисленості життя та автентичності. Відповідні коефіцієнти кореляцій та рівні значущості наведені вище та на рис. 3.4.2.1. Загальна тенденція в тому, що «позитивні» показники суб'єктивного контролю мають прямі зв'язки з «позитивними» показниками позитивного функціонування та навпаки.

Загалом, як і передбачалося, майже всі змінні пов'язані між собою закономірним чином: всі «позитивні» характеристики (такі, що вважаються важливими для психологічного благополуччя) мають прямий зв'язок з іншими «позитивним» характеристиками (компонентами суб'єктивного благополуччя, автентичності, осмисленості та почуття суб'єктності), а також всі «несприятливі» характеристики (такі, як негативний ефект, самовідчуження, прийняття впливів та негативне почуття суб'єктності), пов'язані між собою прямо та зворотно – з позитивними.

Виняток склали три змінні (прийняття впливів, автентичне життя та пошук сенсу), які не виявили зв'язків з більшістю змінних, що репрезентують суб'єктивне благополуччя. Проте, з іншими змінними позитивного функціонування («рисами») ці змінні мали закономірні зв'язки (окрім зв'язку пошуку сенсу з прийняттям впливів, який також не виявився). Найімовірніше, це розкриває складну природу автентичності та пошуку сенсу у відношенні до суб'єктивного благополуччя.

Особливо важливим для нашого дослідження є відмітити, що загальний показник суб'єктивного благополуччя виявив очікувані взаємозв'язки з показником осмисленості життя (сильний прямий), самовідчуження (сильний зворотний) та суб'єктивного контролю (слабкий прямий), що робить ці змінні основними претендентами на роль медіаторів.

4.3.3. Кореляції між процесами ПІ та індикаторами ПФО

Останнім етапом кореляційного аналізу є пошук зв'язків між процесами ПІ та індикаторами ПФО, а саме компонентами суб'єктивного благополуччя з однієї сторони та показниками осмисленості, автентичності та суб'єктивного контролю з іншої. Встановлення зв'язків між процесами ПІ та ПФО-процесуальним (осмисленість, автентичність, контроль), а також між ПІ та ПФО-станом (компоненти суб'єктивного благополуччя) дозволять нам побудувати концептуальну медіаторну модель для пояснення зв'язку між професійною ідентичністю та суб'єктивним благополуччям. Результати кореляційного аналізу представлені в таблиці 4.8.

Як можна побачити з наданої кореляційної таблиці, більшість процесів професійної ідентичності мають тісні зв'язки з різними показниками суб'єктивного благополуччя, осмисленості життя, автентичності та суб'єктивного контролю.

У чотирьох шкалах, що репрезентують прихильність та її перегляд (формування та ідентифікація з прихильністю, професійні сумніви та гнучкість прихильності) не було виявлено значущих кореляцій лише з 1-2 показниками ПФО. Так, з пошуком сенсу не виявлено зв'язку для формування прихильності, гнучкості прихильності та професійних сумнівів; ідентифікація з прихильністю не пов'язано на статистично значущому рівні прийняття впливів; з гнучкістю прихильності не було виявлено зв'язку, крім пошуку сенсу, також із позитивним афектом. Останнє може також свідчити в сторону складної природи цієї шкали. Ще трохи більше статистично значущих зв'язків утворює поглиблене дослідження: не було знайдено значущого зв'язку із задоволеністю життям, негативним афектом, суб'єктивним благополуччям, а також з прийняттям впливів. Найменше зв'язків було виявлено для шкали розширеного дослідження, яке слабо позитивно пов'язано лише з цілями в житті ($r_s(df=211)=0,143$, $p<0,05$),

автентичним життям ($r_s(df=211)=0,211$, $p<0,01$) та пошуком сенсу ($r_s(df=211)=0,230$, $p<0,001$).

Таблиця 4.8

Кореляції між процесами ПІ та змінними ПФО

	ФП	ІП	РД	ПД	ПС	ГП
Задоволеність життям	0,268***	0,162*	-0,077	0,117	-0,389***	-0,288***
Позитивний афект	0,157*	0,193**	0,019	0,155*	-0,306***	-0,080
Негативний афект	-0,177**	-0,142*	0,101	-0,026	0,288***	0,136*
Суб'єктивне благополуччя	0,264***	0,211**	-0,077	0,120	-0,417***	-0,246***
Цілі в житті	0,501***	0,464***	0,143*	0,466***	-0,673***	-0,381***
Наявність сенсу	0,473***	0,342***	0,102	0,351***	-0,544***	-0,381***
Осмисленість життя	0,525***	0,448***	0,134	0,452***	-0,667***	-0,410***
Самоприйняття	0,355***	0,314***	0,079	0,287***	-0,562***	-0,282***
Самовідчуження	-0,365***	-0,307***	-0,029	-0,311***	0,570***	0,336***
Прийняття впливів	-0,224***	-0,064	-0,064	-0,036	0,304***	0,176**
Автентичне життя	0,300***	0,188**	0,211**	0,209**	-0,276***	-0,219**
Автентичність	0,373***	0,228***	0,106	0,238***	-0,516***	-0,328***
Пошук сенсу	0,108	0,167*	0,230***	0,250***	-0,044	0,005
Позитивне почуття суб'єктності	0,289***	0,355***	0,100	0,289***	-0,373***	-0,223**
Негативне почуття суб'єктності	-0,314***	-0,410***	-0,005	-0,306***	0,506***	0,327***
Суб'єктивний контроль	0,330***	0,416***	0,059	0,323***	-0,481***	-0,303***

Примітка: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$; ФП - формування прихильності, ІП – ідентифікація з прихильністю, РД – розширене дослідження, ПД – поглиблене дослідження, ПС – професійні сумніви, ГП – гнучкість прихильності; напівжирним виділено статистично незначущі зв'язки.

Зазначимо всі суттєві кореляції:

1. Формування прихильності. Виявлено значущі прямі зв'язки із задоволеністю життям ($r_s(df=211)=0,268$, $p<0,001$), позитивним афектом ($r_s(df=211)=0,157$, $p<0,05$), загальним показником СБ ($r_s(df=211)=0,264$, $p<0,001$), цілями в житті ($r_s(df=211)=0,501$, $p<0,001$), наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,473$, $p<0,001$), загальним показником осмисленості життя ($r_s(df=211)=0,525$, $p<0,001$),

самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,355$, $p<0,001$), автентичним життям ($r_s(df=211)=0,300$, $p<0,001$), загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=0,373$, $p<0,001$), позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,289$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,330$, $p<0,001$).

Виявлено значущі зворотні зв'язки з негативним афектом ($r_s(df=211)=-0,177$, $p<0,01$), самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,365$, $p<0,001$), прийняттям впливів ($r_s(df=211)=-0,224$, $p<0,001$) та негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,314$, $p<0,001$). Не виявлено зв'язку з пошуком сенсу.

Загалом, схоже, що формування прихильності (чіткість та твердість намірів рухатися обраним кар'єрним шляхом) є фактором, що сприяє психологічному благополуччю, підвищуючи задоволеність життям і позитивні переживання, осмисленість, автентичність та відчуття контролю над собою та своїм життям.

2. Ідентифікація з прихильністю. Аналогічно з попередньою змінною, виявлено значущі прямі зв'язки із задоволеністю життям ($r_s(df=211)=0,162$, $p<0,05$), позитивним афектом ($r_s(df=211)=0,193$, $p<0,001$), загальним показником СБ ($r_s(df=211)=0,211$, $p<0,01$), цілями в житті ($r_s(df=211)=0,5464$, $p<0,001$), наявністю сенсу ($r_s(df=211)=0,342$, $p<0,001$), загальним показником осмисленості життя ($r_s(df=211)=0,448$, $p<0,001$), самоприйняттям ($r_s(df=211)=0,355$, $p<0,001$), автентичним життям ($r_s(df=211)=0,300$, $p<0,01$), загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=0,314$, $p<0,001$), пошуком сенсу ($r_s(df=211)=0,167$, $p<0,05$), позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,355$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,416$, $p<0,001$).

Значущі зворотні зв'язки було знайдено з негативним афектом ($r_s(df=211)=-0,142$, $p<0,05$), самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,307$, $p<0,001$) та негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,314$, $p<0,001$). Не виявлено зв'язку з прийняттям впливів, на противагу попередньому випадку. Якщо прийняття вибору щодо майбутньої кар'єри та намір його притримуватися, схоже, передбачає певний

рівень автономії, то мати відчуття спорідненості з власним вибором можна як будучи автономним, так і будучи залежним від оточення. Іншої різницею є зв'язок з пошуком сенсу, якого не було у попередньому випадку. Ймовірно, почуття спорідненості з обраним професійним шляхом передбачає певні роздуми щодо своїх цілей та мети життя.

Також варто зауважити, що виявлені зв'язки з компонентами СБ виявилися дещо слабшими та були підтверджені загалом на нижчому рівні значущості, порівняно з аналогічними зв'язками з формуванням прихильності.

3. Розширене дослідження. Змінна, що має найменшу кількість зв'язків не тільки з позитивним функціонуванням, але і з іншими процесами професійної ідентичності. Вона дещо вирізняється поміж інших процесів тим, що не передбачає наявності вже певної сформованої прихильності до професії, а виражає процес розгляду альтернатив.

Процес розширеного дослідження (який є основним процесом такого статусу як мораторій і який часто з цим статусом ототожнюють) класично вважається таким, що призводить до дистресу: як вже зазначалося в першому розділі, більшість вчених описують мораторій як кризу з усіма виявами, що супроводжують цю кризу, такими як тривога, депресивні симптоми тощо. Дослідження, які перевіряли зв'язок мораторію чи розширеного дослідження та позитивного функціонування показували, однак, суперечливі результати. Так, інколи благополуччя збільшувалося зі зменшенням дослідження (Hirschi, 2012), іноді мораторій мав негативний вплив на благополуччя, а в інших випадках – не мав ніякого (Sharma & Chandiramani, 2021) тощо. За цими результатами створюється враження, ніби розширене дослідження само по собі призводить до неблагополуччя. Однак мораторій не дорівнює розширеному дослідженню. Мораторій має два варіанти: кризовий, де високий перегляд ідентичності супроводжується низьким рівнем прихильності, та «пошуковий», де перегляд ідентичності відбувається на фоні вже існуючої прихильності (Crocetti et al., 2008b). Що створює різницю в благополуччі – це наявність або відсутність

прихильності, а саме розширене дослідження, цілком ймовірно, має позитивний, негативний або не має ніякого ефекту на благополуччя.

Наше дослідження показує, що для цього процесу ідентичності було виявлено такі статистично значущі зв'язки: прямий слабкий з цілями в житті ($r_s(df=211)=0,143$, $p<0,05$), пошуком сенсу ($r_s(df=211)=0,230$, $p<0,001$) та автентичним життям ($r_s(df=211)=0,211$, $p<0,01$). Не було виявлено зв'язків з показниками суб'єктивного благополуччя. Це свідчить про те, що розширене дослідження не є ні «позитивним», ні «негативним» процесом, а його вплив на емоційний стан, схоже, варіюється в залежності від інших умовою. Загалом, вираженість розширеного дослідження не сприяє психологічному неблагополуччю; навпроти, пошуки відповідного своїй особистості професійного шляху часто супроводжується підвищенням цілеспрямованості, вираженню свого «Я» в поведінці та, найсильніше, пошуками сенсу у власному житті.

4. Поглиблене дослідження. Даний процес є спорідненим до розширеного дослідження, але вже передбачає активне дослідження обраної професії та пошук свого місця в ній. На відміну від розширеного дослідження, поглиблене дослідження виявляє більше зв'язків з позитивним функціонуванням. Так, поглиблене дослідження супроводжується позитивним афектом ($r_s(df=211)=0,155$, $p<0,05$), наявністю цілей ($r_s(df=211)=0,143$, $p<0,001$), сенсу ($r_s(df=211)=0,351$, $p<0,001$) в житті, та загальній осмисленості життя ($r_s(df=211)=0,452$, $p<0,001$). Схоже, що поглиблене дослідження сприяє самоприйняттю ($r_s(df=211)=0,287$, $p<0,001$), автентичному життю ($r_s(df=211)=0,209$, $p<0,01$) та загальній автентичності ($r_s(df=211)=0,238$, $p<0,001$), а також почуттю контролю над своїм життям (позитивне почуття суб'єктності ($r_s(df=211)=0,289$, $p<0,001$), загальний показник суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=0,323$, $p<0,001$), зворотний зв'язок з негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,36$, $p<0,001$)). Також виявлено зворотний зв'язок між поглибленим дослідженням та самовідчуженням ($r_s(df=211)=0,311$, $p<0,001$).

Не було виявлено зв'язків з задоволеністю життям, негативним афектом та суб'єктивним благополуччям, а також із прийняттям впливів. Відсутність кореляції з більшістю компонентів СБ викликає подив через те, що поглиблене дослідження тісно пов'язано з осмисленістю, автентичністю та суб'єктивним контролем, які вважаються предикторами СБ. Ймовірно, даний результат пояснюється тим, що пошук свого місця в професії може призводити до фрустрації, якщо юнаки приходять до висновків, що обраний шлях може бути важче, ніж здавався, або якщо усвідомлюють, що їх бажання та кар'єрні амбіції є несумісними з реальністю. З іншої сторони, не всі приходять до таких висновків.

5. Професійні сумніви. Сумніви в собі та професійному виборі є негативним предиктором позитивного функціонування студентів. Це зумовлює те, що майже всі виявлені зв'язки є оберненими. Професійні сумніви – це найсильніший предиктор позитивного функціонування студентів. Він утворює кореляційні зв'язки з усіма змінними, окрім пошуку сенсу, а сила цих зв'язків – найсильніша, порівняно з іншими процесами ідентичності.

Загалом, всі зв'язки, виявлені для формування прихильності, також виявляються і для професійних сумнівів, але зворотним чином. Так, виявлено значущі зворотні зв'язки із задоволеністю життям ($r_s(df=211)=-0,389$, $p<0,001$), позитивним афектом ($r_s(df=211)=-0,306$, $p<0,001$), показником суб'єктивного благополуччя ($r_s(df=211)=-0,417$, $p<0,001$), цілями в житті ($r_s(df=211)=-0,673$, $p<0,001$), наявністю сенсу ($r_s(df=211)=-0,544$, $p<0,001$), загальним показником осмисленості життя ($r_s(df=211)=-0,667$, $p<0,001$), самоприйняттям ($r_s(df=211)=-0,562$, $p<0,001$), автентичним життям ($r_s(df=211)=-0,276$, $p<0,001$), загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=-0,516$, $p<0,001$), позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,373$, $p<0,001$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=-0,481$, $p<0,001$). Прямі значущі зв'язки виявлено з негативним афектом ($r_s(df=211)=0,288$, $p<0,01$), самовідчуженням ($r_s(df=211)=0,570$, $p<0,001$), прийняттям впливів ($r_s(df=211)=0,304$, $p<0,001$) та негативним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=0,506$, $p<0,001$).

6. Гнучкість прихильності. Гнучкість прихильності є другим негативним предиктором позитивного функціонування студентів. Здебільшого, він повторює зв'язки професійних сумнівів, окрім зв'язку з позитивним афектом (ГП, на відміну від ПС, не пов'язана з цією змінною), однак з меншою силою та, нерідко, на меншому рівні значущості.

Отже, гнучкість прихильності зворотно пов'язана із задоволеністю життям ($r_s(df=211)=-0,288$, $p<0,001$), загальним показником СБ ($r_s(df=211)=-0,246$, $p<0,001$), цілями в житті ($r_s(df=211)=-0,381$, $p<0,001$), наявністю сенсу ($r_s(df=211)=-0,381$, $p<0,001$), осмисленістю життя ($r_s(df=211)=-0,410$, $p<0,001$), самоприйняттям ($r_s(df=211)=-0,282$, $p<0,001$), автентичним життям ($r_s(df=211)=-0,219$, $p<0,01$) і загальним показником автентичності ($r_s(df=211)=-0,328$, $p<0,001$), а також з позитивним почуттям суб'єктності ($r_s(df=211)=-0,223$, $p<0,01$) та загальним показником суб'єктивного контролю ($r_s(df=211)=-0,303$, $p<0,001$).

Прямі зав'язки гнучкість прихильності виявила з негативним афектом ($r_s(df=211)=0,136$, $p<0,05$), самовідчуженням ($r_s(df=211)=0,336$, $p<0,001$) та прийняттям впливів ($r_s(df=211)=0,176$, $p<0,01$), а також з показником негативного почуття суб'єктності ($r_s(df=211)=0,327$, $p<0,001$). Не було виявлено зв'язку з позитивним афектом та пошуком сенсу.

Таким чином, змінні прихильності (ФП та ІП) є позитивним предикторами як СБ, так і процесуальних показників ПФО, змінні перегляду ідентичності (ПС та ГП) є негативним предикторами СБ та процесуальних показників ПФО, а змінні дослідження (РД та ПД) мають найменше зв'язків з ПФО, особливо – з суб'єктивним благополуччям, проте, загалом їх значущі зв'язки з ПФО є прямими.

З огляду на подальший медіаторний аналіз, високо ймовірно, що ФП, ІП, ПС та ГП будуть значущими предикторами СБ (оскільки утворюють кореляційні зв'язки з останнім), однак, є сумніви, що виміри дослідження роблять свій вклад в СБ через відсутність кореляцій з цим показником. Попри це, ми плануємо використовувати всі шість процесів як предиктори СБ з розрахунку на те, що регресійний аналіз допоможе виділити унікальні зв'язки процесів ІП з СБ,

оскільки всі вони пов'язані один з одним, тож кореляційний аналіз може бути спотворений загальною дисперсією процесів.

4.4. Регресійний та медіаторний аналіз основних моделей

Проведений кореляційний аналіз показав тісні взаємозв'язки між процесами ПІ, між показниками ПФО, зокрема, тісні зв'язки процесуального (автентичність, осмисленість, суб'єктивний контроль) та станового (показники СБ) компонента, а також зв'язки між процесами ПІ та процесуальними та становими показниками ПФО.

На основі попередніх досліджень ми висунули гіпотезу про те, що зв'язок професійної ідентичності може бути пов'язаний із суб'єктивним благополуччям як показником стану позитивного функціонування студентів через деякі процесуальні компоненти позитивного функціонування, такі як самоприйняття, автентичність, осмисленість життя, відчуття контролю над собою та життям тощо, та що ці змінні можуть бути категоризовані як певні «функції ідентичності».

Проведений кореляційний аналіз показує, що така гіпотеза є емпірично обґрунтованою, оскільки більшість процесів ПІ пов'язані з СБ та процесуальними компонентами ПФО, а самі процесуальні компоненти ПФО пов'язані з СБ. Також завдяки кореляційному аналізу нам вдалося відфільтрувати деякі змінні, або об'єднати їх для того, щоб усунути потенційну проблему мультиколінеарності. Зокрема, в одну змінну було об'єднано компоненти СБ (позитивний і негативний афект, а також задоволеність життям), цілі в житті та наявність сенсу для змінної «осмисленість життя» та позитивне і негативне почуття суб'єктності в результуючу змінну суб'єктивного контролю. Показники автентичності було вирішено вводити в аналіз окремо, оскільки вони виражають окремі різні аспекти автентичності. Показник самоприйняття було прибрано з подальших аналізів через надто високі його зв'язки з іншими змінними процесуального ПФО; загалом, показник самовідчуження частково відображає самоприйняття. Пошук

сенсу також вводився окремо. Таким чином, для подальшої обробки було обрано такі змінні (див. табл. 4.9):

1. Предиктори: формування прихильності, ідентифікація з прихильністю, розширене дослідження, поглиблене дослідження, професійні сумніви, гнучкість прихильності.

2. Медіатори: загальний показник осмисленості життя, самовідчуження, прийняття впливів, автентичне життя, пошук сенсу, суб'єктивний контроль.

3. Залежна змінна: загальний показник СБ.

4. Коваріати: коваріатами виступали всі процеси ПІ, які не виступали предиктором в кожному окремому аналізі.

Таблиця 4.9

Змінні медіаторних моделей

№	Незалежна змінна	Медіатор	Залежна змінна	Коваріати
1	ФП	1. Осмисленість життя 2. Самовідчуження 3. Прийняття впливів 4. Автентичне життя 5. Пошук сенсу 6. Суб'єктивний контроль	СБ	ПІ, РД, ПД, ПС, ГП
2	ПІ			ФП, РД, ПД, ПС, ГП
3	РД			ФП, ПІ, ПД, ПС, ГП
4	ПД			ФП, ПІ, РД, ПС, ГП
5	ПС			ФП, ПІ, РД, ПД, ГП
6	ГП			ФП, ПІ, РД, ПД, ПС

Отже, зважаючи на гіпотезу про опосередкування зв'язку між процесами професійної ідентичності та суб'єктивним благополуччям різними шляхами (через осмисленість, автентичність та суб'єктивний контроль), ми обрали схему паралельного медіаторного аналізу, який дозволяє врахувати спільну дисперсію медіаторів та встановити специфічний внесок кожного з них в медіаторну модель.

Медіаторний аналіз заснований на використанні регресійних рівнянь. У нашому випадку, частиною аналізу є регресійне рівняння з декількома предикторами (потенційні медіатори).

Тож наступним кроком була побудова і статистична перевірка шести пов'язаних між собою медіаторних моделей. Всі моделі пов'язані між собою спільною залежною змінною, спільними медіаторами та коваріатами, так, щоб враховувати спільну дисперсію медіаторів та предикторів (які корелюють між собою значуще) та оцінити унікальний вклад кожного процесу ПІ в кожну окрему змінну ПФО, а також вклад кожної окремої змінної процесуальної ПФО – в суб'єктивне благополуччя.

Таким чином, всі 6 моделей покликані виявити а) чи опосередковують осмисленість (загальна, як наявність сенсу та цілей, та пошук сенсу), суб'єктивний контроль та автентичність (як три окремі вияви – самовідчуження, прийняття впливів та автентичне життя) зв'язок між процесами професійної ідентичності і СБ; та б) чи відрізняються патерни опосередкування зв'язку з СБ для різних процесів ПІ.

Статистична значущість оцінювалася за допомогою процедури бутстрепа (10000 вибірок) з довірчим інтервалом 95%: коефіцієнт оцінювався як значущий, якщо довірчий інтервал не містив нуля.

Для встановлення ефекту опосередкування було підраховано:

- 1) шлях а: вплив незалежної змінної на потенційні медіатори;
- 2) шлях б: вплив потенційних медіаторів на залежну змінну;
- 3) прямий ефект (с): вплив незалежної змінної на залежну при контролі медіаторів;
- 4) опосередкований ефект (с'): вплив незалежної змінної на залежну через медіатори ($a*b$);
- 5) загальний ефект: сума прямого та опосередкованого ефектів.

Дана процедура була проведена окремо для кожної з шести моделей. В силу їх спільності, однак, деякі коефіцієнти є однаковими для всіх моделей (наприклад, коефіцієнти шляхів б).

На жаль, для медіаторного аналізу, особливо, серійної медіації, рекомендації з оцінки розміру ефекту досі ще тільки розробляються. Так, було запропоновано

декілька мір, таких як оцінка стандартизованих показників для опосередкованих ефектів (підхід, запозичений в даній роботі), пропорції між опосередкованим та загальним або прямим ефектом, індекси поясненої дисперсії, розроблені на основі залишків моделі медіації тощо (Wedel & Dong, 2020), але більшість з них розроблено для простої медіації (аналіз з одним медіатором), що в нашому випадку не може бути застосовано. Деякими дослідженнями (Miočević et al., 2018) було встановлено, що для медіаторних моделей з двома медіаторами найкраще розмір ефекту відображає стандартизований розмір ефекту (в нашому дослідженні — стандартизований коефіцієнт $B(b)$). Як що до інтерпретації розміру ефекту в термінах його величини, то рекомендації з цього приводу нам не знайомі; якщо застосовувати стандартизовані розміри ефекту, то можливо встановити деякі орієнтири по аналогії з визначенням величини для кореляційного чи регресійного аналізу, але враховуючи те, що розмір ефекту для медіації з однією ланкою медіаторів (як у нашій паралельній медіації) є добутком двох регресійних коефіцієнтів, в розмір ефекту для медіації з двома ланками (як у подальшому серійному медіаторному аналізі) – добутком трьох регресійних шляхів. Тому для даного дослідження ми могли би встановити такі межі:

1. Для ланки з одним медіатором – квадрат розміру ефекту за Коеном: $<0,09$ – слабкий ефект, $0,09-0,25$ – помірний ефект, $>0,25$ – сильний ефект;
2. Для ланки з двома медіаторами – куб розміру ефекту за Коеном: $<0,027$ – слабкий ефект, $0,027-0,125$ – помірний ефект, $>0,125$ – сильний ефект.

4.4.1. Процеси ПІ як предиктори «функцій ідентичності»: шляхи «а»

Отже, перш за все, вкажемо, які з процесів професійної ідентичності значущо передбачають які зі змінних, окреслених в цьому дослідженні як процесуальні компоненти ПФО або «функції ідентичності».

Для цього розглянемо результати першої серії множинних регресійних моделей (шляхи а), де всі процеси професійної ідентичності є предикторами

кожної з функцій ідентичності (таблиця 4.10, зазначено лише статистично значущі результати).

Таблиця 4.10

Значущі предиктори процесуальних компонентів ПФО

Предиктор	B	SE	Boot 95% CI	Станд. B (b)	R ²	p-рівень
Залежна змінна: Осмисленість життя						
ФП	0,799	0,402	[0,0043;1,5957]	0,154	0,5169	<0,001
ПД	1,015	0,480	[0,0948;1,9649]	0,140		
ПС	-3,248	0,385	[-4,0088;-2,5026]	-0,538		
Залежна змінна: Суб'єктивний контроль						
ІП	0,737	0,413	[0,0040; 1,5968]	0,180	0,2848	<0,001
ПС	-1,436	0,298	[-2,0129;-0,8565]	-0,416		
Залежна змінна: Самовідчуження						
ПС	1,062	0,152	[0,7641; 1,3627]	0,526	0,3313	<0,001
Залежна змінна: Прийняття впливів						
ПС	0,631	0,175	[0,2833; 0,9715]	0,336	0,1444	<0,001
Залежна змінна: Автентичне життя						
РД	0,408	0,136	[0,1346; 0,6698]	0,250	0,1508	<0,001
Залежна змінна: Пошук сенсу						
РД	0,249	0,100	[0,0451; 0,4324]	0,184	0,1452	<0,001
ПД	0,311	0,118	[0,0812; 0,5421]	0,232		

Отже, значущими унікальними предикторами осмисленості життя, які пояснюють 51,7% її дисперсії ($p < 0,001$), виявилися аж три змінні: формування прихильності ($b = 0,154$, 95% CI [0,0043;1,5957]), поглиблене дослідження ($b = 0,140$, 95% CI [0,0948;1,9649]) та професійні сумніви ($b = -0,538$, 95% CI [-4,0088;-2,5026]), остання змінна виявилася найбільш сильним (негативним) предиктором. Таким чином, збільшення осмисленості, побудова цілепокладання, відчуття наповненості сенсами збільшується разом з тим, як збільшується визначеність та рішучість щодо свого професійного шляху, поглиблюються знання про свої сильні професійні якості і вимоги професії, а найбільше осмисленість підвищується зі збільшенням впевненості та зменшенням сумнівів щодо свого професійного вибору та своїх можливостей в професійному майбутньому.

Суб'єктивний контроль також можна передбачити за двома унікальними предикторами – ідентифікація з прихильністю ($b = 0,180$, 95% CI [0,0040;1,5968]) та

професійні сумніви ($b=-0,416$, 95% CI $[-2,0129;-0,8565]$), якими пояснюється 28,5% дисперсії відчуття контролю ($p<0,001$). Цікаво, що відчуття контролю над собою, своїм життям та оточенням приходить не з вирішеністю щодо свого кар'єрного шляху, а з відчуттям, що обраний кар'єрний шлях є відповідний цілям, цінностям та особистості індивіда. Як і в попередньому випадку, однак, переживання сумнівів щодо свого професійного майбутнього та себе як здатного до досягнення своїх кар'єрних цілей більш сильно знижує відчуття контролю, порівняно з ідентифікацією з прихильністю.

Останньою змінною, для якої було знайдено більше одного унікального предиктора, є пошук сенсу. Дисперсія пошуку сенсу пояснюється на 14,5% ($p<0,001$) ефектами розширеного ($b=0,184$, 95% CI $[0,0451; 0,4324]$) та поглибленого ($b=0,232$, 95% CI $[0,0812; 0,5421]$) дослідження. Це єдина змінна, яка не має прямого зв'язку з суб'єктивним благополуччям, а також єдина, предиктори якої не включають процеси прихильності ПІ. Також цікаво, що ефект поглибленого дослідження є сильнішим, ніж розширеного дослідження: чим більше індивід досліджує можливі професійні варіанти, тим більше він шукає сенс життя, але при дослідженні своєї професії та свій кар'єрного шляху, при зануренні в свою професійну сферу пошук сенсу відбувається ще активніше.

Наступні змінні мають по одному предиктору. Так, професійні сумніви є єдиним унікальним предиктором самовідчуження ($b=0,526$, 95% CI $[0,7641; 1,3627]$, пояснено 33,1% дисперсії при $p<0,001$) та прийняття впливів ($b=0,336$, 95% CI $[0,2833; 0,9715]$, пояснено 14,4% дисперсії при $p<0,001$). В обох ситуаціях професійні сумніви є доволі сильним предиктором, особливо для самовідчуження. Тож, зниження самовідчуження, підвищення самоприйняття та знання себе може бути пов'язано зі зниженням сумнівів у собі як майбутньому фахівцеві та у своєму професійному виборі. З цим же може бути пов'язано (хоч і меншою мірою) також зниження залежності від оточення.

А ось для автентичного життя, як вираженні себе та свого «Я» в поведінці, унікальними предикторами виявилось розширене дослідження ($b=0,250$, 95% CI

[0,1346; 0,6698]), пояснюючи 15,1% дисперсії змінної ($p < 0,001$). Таким чином, збільшення інтенсивності досліджень різних кар'єрних шляхів деякою мірою підвищує і здатність до виявлення свого «Я» в поведінці.

Таким чином, проаналізувавши першу серію регресійних рівнянь, ми можемо зробити декілька узагальнень:

1. Не дивлячись на кількість кореляційних зв'язків, предикторів «функцій ідентичності» виявилось доволі небагато. Таким чином, схоже, більшість кореляційних зв'язків пояснювалася загальною дисперсією змінних, які тісно пов'язані між собою.

2. Основним предиктором всіх процесуальних компонентів ПФО є професійні сумніви як сумніви у правильності зробленого професійного чи кар'єрного вибору та своїх здібностях досягнути обраний професійний шлях. Тож позитивне функціонування особистості студентів здебільшого обумовлюється тим, наскільки відсутня «румінація» їх професійної прихильності. При менших сумніваннях ПФО зростає, при більшій румінації – значно знижується, і в різних сферах. Ні формування прихильності, ні ідентифікація з нею не створюють такий масивний ефект на ПФО, як постійна і руйнівна рефлексія свого вибору.

3. Більшість процесуальних компонентів ПФО мають 1-2 унікальні предиктори. Всі інші зв'язки є результатом загальної дисперсії процесів ПІ.

4. Ефекти процесів ПІ на процесуальні компоненти ПФО здебільшого є невисокими, за винятком професійних сумнівів.

5. Єдиний процес ПІ, який не робить унікального власного вкладу в ПФО – гнучкість прихильності до професії. Таким чином, схоже, готовність до перегляду свого кар'єрного шляху та прийняття плинності своєї особистості, інтересів та професійних цінностей, а також свого професійного шляху не є руйнівним для благополуччя особистості, якщо воно не супроводжується сумнівами та румінативною рефлексією. Такий висновок зроблений на основі того, що кореляції, які ГП утворює з іншими змінними, пропадають при контролі професійних сумнівів.

4.4.2. «Функції ідентичності» як предиктори суб'єктивного благополуччя: шлях «b»

Другим етапом медіаторного аналізу була оцінка шляхів «b», тобто впливу потенційних посередників зв'язку на залежну змінну. Для зручності подачі матеріалу в таблиці 4.11 показано лише коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали для процесуальних компонентів ПФО, хоча при оцінці моделі програмою разом з ефектами змінних ПФО оцінювалися ефекти процесів ідентичності на СБ, тобто, прямі ефекти. Вони будуть представлені в наступних підрозділах. В силу цього значущість (p) та частка поясненої дисперсії (R^2) множинної регресії на СБ не представлена. Варто також зазначити, що оскільки дані потенційні медіатори є спільними для всіх шістьох медіаторних моделей, які ми тестуємо, то всі коефіцієнти, представлені в цьому підрозділі, є однаковими для кожної з моделей.

Таблиця 4.11

«Функції ідентичності» як предиктори суб'єктивного благополуччя

Предиктор	B	SE	Boot 95% CI	Станд. B (b)
Осмисленість	0,351	0,072	[0,2012; 0,4852]	0,470
Суб'єктивний контроль	-0,092	0,094	[-0,2729; 0,0961]	-0,071
Самовідчуження	-0,707	0,200	[-1,0779; -0,2954]	-0,317
Прийняття впливів	0,257	0,163	[-0,0627; 0,5759]	0,107
Автентичне життя	-0,180	0,254	[-0,6693; 0,3153]	-0,054
Пошук сенсу	-0,041	0,256	[-0,5290; 0,4673]	-0,010

Отже, з усіх шести змінних лише дві виявили унікальний значущий ефект на суб'єктивне благополуччя. Так, осмисленість життя виявилася найсильнішим предиктором зі стандартизованим коефіцієнтом $b=0,470$, нестандартизованим коефіцієнтом $B=0,351$ та 95% довірчим інтервалом $[0,2012; 0,4852]$. Тож, важливим позитивним чинником суб'єктивного благополуччя є наявність сенсів, цілей та планів на майбутнє та загалом осмислене життя.

Другим за силою ефекту унікальним значущим предиктором суб'єктивного благополуччя виявилася самовідчуження, для якого стандартизований коефіцієнт

$b = -0,317$, нестандартизований коефіцієнт $B = -0,707$, а довірчий інтервал становить $[-1,0779; -0,2954]$. Таким чином, деякою мірою слабкіше, але відсутність самовідчуження (натомість, знання та прийняття себе) робить позитивний вклад в суб'єктивне благополуччя.

Для інших змінних довірчі інтервали містили нуль (наприклад, для суб'єктивного контролю 95% довірчий інтервал складає $[-0,2729; 0,0961]$), що свідчить про відсутність їх статистично значущого вкладу в суб'єктивне благополуччя, коли в рівнянні присутні осмисленість та самовідчуження. Так, пошук сенсу, суб'єктивний контроль, прийняття впливів та автентичне життя не показали значущого впливу на суб'єктивне благополуччя, попри те, що більшість з них утворюють міцні кореляційні зв'язки з СБ.

Грунтуючись на цих результатах, ми очікуватимемо, що саме осмисленість життя та самовідчуження виступатимуть посередниками у наших медіаторних моделях.

4.4.3. Аналіз загальних, прямих та непрямих ефектів процесів професійної ідентичності на суб'єктивне благополуччя

За результатами аналізу усі змінні (предиктори та медіатори разом) обумовлюють 38,11% дисперсії суб'єктивного благополуччя: для показника суб'єктивного благополуччя регресійне рівняння значуще на рівні $p < 0,001$, $F(12, 200) = 10,261$, $R = 0,617$, $R^2 = 0,381$. Таким чином, починаючи з наступного пункту ми аналізуватимемо кожну медіаторну модель окремо, зазначаючи коефіцієнти для шляхів c (прямий ефект), c' (опосередкований ефект) та для загального ефекту (ефект предиктора на залежну змінну без контролю медіатора).

Класичний медіаторний аналіз встановлює наявність ефекту медіації при умовах, коли є значущий шлях a , значущий шлях b і, найважливіше, коли ефект предиктора на залежну змінну є значущим без контролю медіаторів, але стає незначущим при їх контролі (Baron & Kenny, 1986, с. 1176). Тобто, основним

критерієм наявності медіаторного ефекту була значущість загального ефекту та незначущість прямого.

Однак, з розвитком статистичних методів даний критерій не тільки вийшов на другий план, але і зовсім був усунутий. Так, Zhao та ін. (2010) показали, що наявність загального ефекту можуть впливати різні фактори. Так, загальний ефект є сумою прямого та непрямого ефекту. Якщо опосередкований та прямий ефекти приблизно рівні по силі, але мають різний напрямок (один виявляє позитивний ефект, а інший – негативний), то загальний ефект не буде значущим, більш того, він буде близьким до нуля. Такий тип медіації автори назвали конкурентною. Це є одним з факторів, чому навіть при відсутності кореляційного зв'язку між змінними ми, тим не менш, вводили ці змінні в медіаторний аналіз.

Крім того, відсутність прямого ефекту також не є показником значущості медіації: прямий ефект може зберігатися при частковій медіації, коли лише частина зв'язку може бути пояснена медіаторною змінною, а інша частина залишається непоясненою.

Таким чином, автори встановлюють єдиний критерій значущої медіації – наявність значущого непрямого (опосередкованого) ефекту, отриманого процедурою бутстрепінгу. У наших подальших аналізах ми будемо спиратися на цей критерій як основний, додатково аналізуючи прямі та загальні ефекти. Важливо відмітити, що через складність моделей, а саме наявність декількох потенційних медіаторів, а також коваріатів, які, до того ж, мають різні знаки зв'язку з суб'єктивним благополуччям, значущий загальний ефект отримати видалося складно в більшості моделей.

4.4.3.1. Модель 1: Формування прихильності до професії → Суб'єктивне благополуччя

Перша модель покликана пояснити зв'язок формування прихильності до професії та суб'єктивного благополуччя через осмисленість життя, суб'єктивний

контроль, самовідчуження, прийняття впливів, автентичне життя та пошук сенсу. Результати представлені в таблиці 4.12.

Таблиця 4.12

**Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів
Моделі 1**

Модель 1	B	SE	Boot 95% CI	Станд. B (b)
Прямий ефект: ФП → СБ	0,252	0,233	[-0,2016; 0,7197]	0,065
Опосередкований ефект: ФП → ОЖ → СБ	0,280	0,147	[0,0259; 0,6113]	0,073
Опосередкований ефект: ФП → СК → СБ	0,022	0,045	[-0,0305; 0,1712]	0,006
Опосередкований ефект: ФП → СВ → СБ	0,026	0,119	[-0,1986; 0,2922]	0,007
Опосередкований ефект: ФП → ПВ → СБ	-0,053	0,058	[-0,2305; 0,0152]	-0,014
Опосередкований ефект: ФП → АЖ → СБ	-0,025	0,060	[-0,2275; 0,0335]	-0,007
Опосередкований ефект: ФП → ПоС → СБ	0,001	0,026	[-0,0405; 0,0731]	0,000
Загальний ефект	0,199	0,364	[-0,5191; 0,9164]	0,051

Отже, загальний ефект характеризується коефіцієнтом $b=0,051$ при 95% довірчому інтервалі $[-0,5191; 0,9164]$, що разом вказує на статистичну незначущість. Прямий ефект є позитивним, але також статистично незначущим ($b=0,065$, 95% CI $[-0,2016; 0,7197]$).

Що стосується опосередкованих ефектів, розглянемо кожен окремо:

1. Ефект формування прихильності на суб'єктивне благополуччя через осмисленість життя: $b=0,073$, 95% CI $[0,0259; 0,6113]$. Довірчий інтервал не містить нуля, що свідчить про значущість ефекту. Орієнтуючись на попередньо встановлені критерії, ефект є слабким.

2. Ефект через суб'єктивний контроль: $b=0,006$, 95% CI $[-0,0305; 0,1712]$. Довірчий інтервал містить нуль, значущого ефекту опосередкування не виявлено.

3. Ефект через самовідчуження: $b=0,007$, 95% CI $[-0,1986; 0,2922]$. Довірчий інтервал містить нуль, статистично значущого медіаторного ефекту немає.

4. Ефект через прийняття впливів: $b=-0,014$, 95% CI $[-0,2305; 0,0152]$. Довірчий інтервал містить нуль, але з усіх потенційних, але статистично незначущих медіаторів цей виявився найсильнішим. Звернемо увагу на те, що

ефект хоч і невеликий та незначущий, але від’ємний, що може частково пояснювати незначущість загального ефекту.

5. Ефект через автентичне життя: $b = -0,007$, 95% CI $[-0,2275; 0,0335]$. Другий від’ємний та статистично незначущий ефект, що, ймовірно, призвів до незначущого загального ефекту.

6. Нарешті, ефект формування прихильності на СБ через пошук сенсу: $b = 0,0004$, 95% CI $[-0,0405; 0,0731]$. Довірчий інтервал містить нуль, а регресійний коефіцієнт наближається до нуля, що робить даний потенційний медіатор найбільш «неефективним» з усіх. Таким чином, дана модель підтверджує значущий унікальний опосередкований ефект чіткості та вирішеності професійного майбутнього на суб’єктивне благополуччя через підвищення осмисленості життя – присутності сенсів, цілей та загалом відчуття важливості та сенсовості свого життя (рис. 4.11).

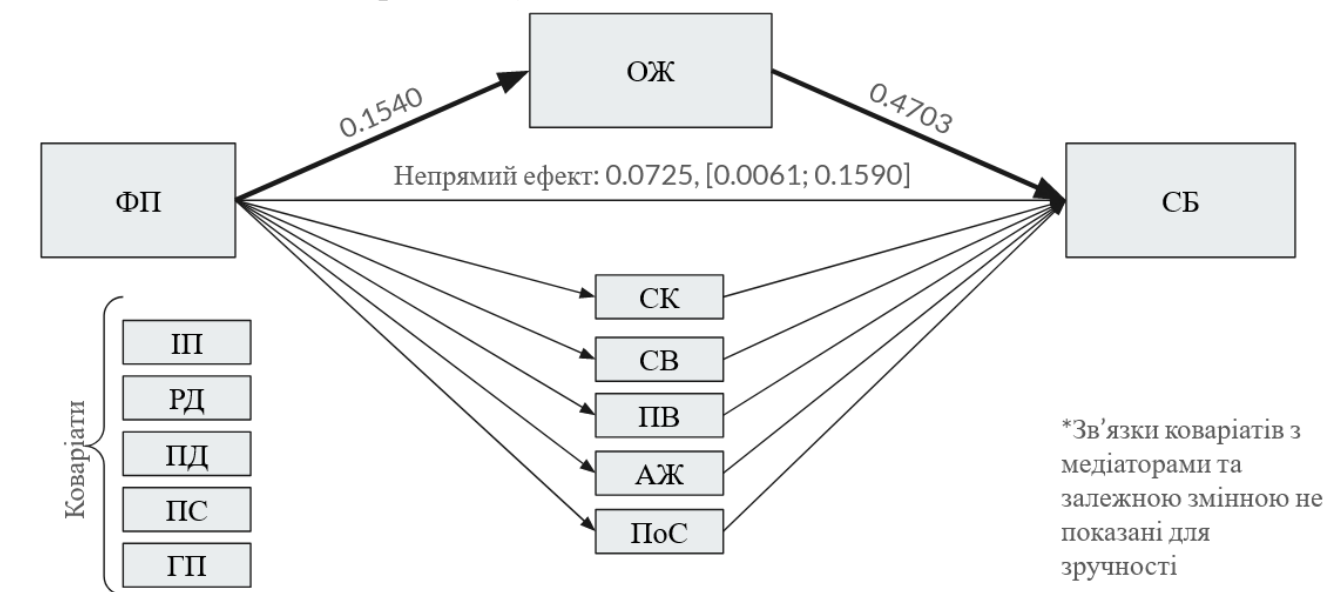

Рис. 4.11. Статистична модель ефекту формування прихильності на СБ. Регресійні коефіцієнти представлені в стандартизованому вигляді, довірчі інтервали – у вихідному. Напівжирні лінії показують статистично значущі взаємодії

Решта посередників не виявила значущого ефекту. Тож формування міцної прихильності до професії дійсно підвищує суб’єктивне благополуччя людини, і підвищує його, за нашими даними, завдяки побудові сенсів та цілей.

4.4.3.2. Модель 2: Ідентифікація з прихильністю → Суб'єктивне благополуччя

Дана модель описує зв'язок ідентифікації з прихильністю до професії та суб'єктивного благополуччя. Зважаючи на попередні результати, зокрема, шляху а, де ідентифікація з прихильністю виявила значущий унікальний вклад лише в одну медіаторну змінну, малоймовірно, що будуть виявлені значущі медіаторні ефекти. Результати медіаторного аналізу представлені в таблиці 4.13.

Таблиця 4.13

Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів Моделі 2

Модель 2	B	SE	Boot 95% CI	Станд. B (b)
Прямий ефект: ІП → СБ	0,183	0,405	[-0,6164; 0,9824]	0,034
Опосередкований ефект: ІП → ОЖ → СБ	0,092	0,184	[-0,5429; 0,5668]	0,017
Опосередкований ефект: ІП → СК → СБ	-0,068	0,093	[-0,2268; 0,5128]	-0,013
Опосередкований ефект: ІП → СВ → СБ	-0,113	0,138	[-0,3291; 0,0568]	-0,021
Опосередкований ефект: ІП → ПВ → СБ	0,078	0,071	[-0,4142; 0,1436]	0,015
Опосередкований ефект: ІП → АЖ → СБ	0,002	0,046	[-0,0113; 0,2929]	0,000
Опосередкований ефект: ІП → ПоС → СБ	-0,009	0,065	[-0,0749; 0,1132]	-0,002
Загальний ефект	0,164	0,446	[-0,1659; 0,1070]	0,031

Виходячи з таблиці, загальний ефект становить $b=0,031$, 95% CI [-0,1659; 0,1070]. Оскільки довірчий інтервал містить нуль, то загальний ефект вважається незначущим. Прямий ефект також незначущий: $b=0,034$, 95% CI [-0,6164; 0,9824].

Зважаючи на близькі до нуля значення загального та прямого ефекту, сума опосередкованих ефектів також має бути близькою до нуля:

1. Непрямий ефект ідентифікації з прихильністю на суб'єктивне благополуччя через осмисленість життя: $b=0,017$, 95% CI [-0,5429; 0,5668]. Аналогічно з коефіцієнтами прямого та загального ефекту, даний ефект є статистично незначущим.

2. Непрямий ефект через суб'єктивний контроль: $b=-0,013$, 95% CI $[-0,2268; 0,5128]$. Результати свідчать про зворотний, але статистично незначущий ефект суб'єктивного контролю.

3. Непрямий ефект через самовідчуження: $b=-0,021$, 95% CI $[-0,3291; 0,0568]$. Довірчий інтервал містить нуль, що робить цей ефект незначущим попри те, що b -коефіцієнт є найвищим з усіх інших.

4. Опосередкований ефект через прийняття впливів: $b=0,015$, 95% CI $[-0,4142; 0,1436]$. Даний ефект має дуже слабкий b -коефіцієнт та також не показав статистичної значущості.

5. Ефект через автентичність життя: $b=0,0003$, 95% CI $[-0,0113; 0,2929]$. Довірчий інтервал містить нуль, а коефіцієнт регресії є найнижчим з інших в даній моделі; ефект статистично незначущий.

6. Непрямий ефект через пошук сенсу: $b=0,002$, 95% CI $[-0,0749; 0,1132]$ виявився також статистично незначущим з мізерним регресійним коефіцієнтом.

Таким чином, механізм опосередкування зв'язку ідентифікації з прихильністю та суб'єктивного благополуччя не було знайдено. Загальний ефект близький до нуля, однак цього разу не через взаємовпливи проміжних змінних, а через загальну відсутність опосередкованих ефектів. Згадуючи результати тестування шляхів а, саме на суб'єктивний контроль ідентифікація з прихильністю мала значущий унікальний ефект. Однак суб'єктивний контроль не показав значущого вкладу в суб'єктивне благополуччя, що і призвело до відсутності значущого опосередкованого ефекту для цього процесу професійної ідентичності.

Наразі, важко відповісти, чи відсутність опосередкованого ефекту обумовлено загалом відсутністю унікального вкладу ідентифікації з прихильністю в суб'єктивне благополуччя, чи опосередкування відбувається через інші, не враховані в даному дослідженні змінні, а й можливо, механізм є трохи більш складним, ніж закладено в даній моделі.

4.4.3.3. Модель 3: Розширене дослідження → Суб'єктивне благополуччя

Розширене дослідження показує активні спроби індивіда пошуку та «примірки» на себе різних варіантів професій. Вважається, що розширене дослідження є ознакою стану мораторію ідентичності, який часто асоціюється зі зниженням психологічного благополуччя (тривожність, пригніченість тощо).

Розширене дослідження, однак, показало найменше зв'язків з суб'єктивним благополуччям та іншими змінними ПФО студентів, тож, малоймовірно буде виявити значущі ефекти опосередкування. Не дивлячись на відсутність кореляційних зв'язків розширеного дослідження з компонентами та загальним показником суб'єктивного благополуччя, є сенс проведення медіаторного аналізу для підтвердження чи спростування гіпотези про наявність опосередкованого зв'язку, адже згідно з теорією медіаторного аналізу, цей зв'язок може «ховатися» через конкурентну медіацію. Отже, результати медіаторного аналізу для предиктору «Розширене дослідження» наведені в таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів Моделі 3

Модель 3	B	SE	Boot 95% CI	Станд. B (b)
Прямий ефект: РД → СБ	-0,303	0,356	[-1,0061; 0,3994]	-0,056
Опосередкований ефект: РД→ОЖ→СБ	0,200	0,168	[-0,1111; 0,5547]	0,037
Опосередкований ефект: РД→СК→СБ	-0,029	0,048	[-0,1922; 0,0233]	-0,005
Опосередкований ефект: РД→СВ→СБ	0,010	0,135	[-0,2483; 0,3001]	0,002
Опосередкований ефект: РД→ПВ→СБ	-0,072	0,071	[-0,2981; 0,0104]	-0,013
Опосередкований ефект: РД→АЖ→СБ	-0,073	0,119	[-0,3670; 0,1029]	-0,014
Опосередкований ефект: РД→ПоС→СБ	-0,010	0,068	[-0,1549; 0,1253]	-0,002
Загальний ефект	-0,278	0,390	[-1,0472; 0,4904]	-0,051

Прямий ефект характеризується $b=-0,056$, 95% CI $[-1,0061; 0,3994]$, є зворотним, але незначущим. Загальний ефект також виявився зворотним та статистично незначущим: $b=-0,051$, 95% CI $[-1,0472; 0,4904]$. Непрямі ефекти:

1. Через осмисленість життя: $b=0,037$, 95% CI $[-0,1111; 0,5547]$. Довірчий інтервал містить нуль, що свідчить про відсутність статистично значущого медіаторного ефекту.

2. Через суб'єктивний контроль: $b=-0,005$, 95% CI $[-0,1922; 0,0233]$. Довірчий інтервал свідчить про статистично незначущий ефект, а коефіцієнт регресії є дуже близьким до нуля, що додатково свідчить про відсутність будь-якого ефекту опосередкування.

3. Опосередкування через самовідчуження ($b=0,002$, 95% CI $[-0,2483; 0,3001]$) також є статистично незначущим, про що свідчить довірчий інтервал та коефіцієнт регресії.

4. Непрямий ефект через прийняття впливів: $b=-0,013$, 95% CI $[-0,2981; 0,0104]$. Даний ефект є зворотнім, але статистично не значущим, оскільки довірчий інтервал містить нуль.

5. Через автентичність життя: $b=-0,014$, 95% CI $[-0,3670; 0,1029]$.т статистично незначущий. Автентичність життя з усіх процесів ідентичності мало лише один значущий предиктор – розширене дослідження, однак разом з іншими медіаторами воно не показало статистично значущого ефекту на суб'єктивне благополуччя. Таким чином, загалом ефект опосередкування не виявився.

6. Через пошук сенсу: $b=-0,002$, 95% CI $[-0,1549; 0,1253]$, ефект статистично незначущий. Пошук сенсу також не виправдав очікувань щодо свого медіаторного ефекту, хоча розширене дослідження було значущим його предиктором.

Загалом, зважаючи на попередній аналіз шляхів а та б, можливо, що розширене дослідження проявить свій опосередкований ефект на суб'єктивне благополуччя при більш складній схемі. Зважаючи, що пошук сенсу часто зумовлює наявність сенсу, розширене дослідження пов'язане з пошуком сенсу, а наявність сенсу як компонент осмисленості є важливим предиктором

суб'єктивного благополуччя, послідовна медіація через пошук сенсу, а потім через осмисленість могла би бути значущою.

4.4.3.4. Модель 4: Поглиблене дослідження → Суб'єктивне благополуччя

Наша четверта модель призначена пояснити зв'язок поглибленого дослідження (обраної професії, себе як майбутнього спеціаліста, кар'єрних можливостей тощо) з суб'єктивним благополуччям. Поглиблене дослідження, як і розширене дослідження, також показало незначні зв'язки з суб'єктивним благополуччям. Зокрема, було знайдено лише один слабкий зв'язок з позитивним афектом. Це також дає нам підстави очікувати відсутності статистично значущих ефектів опосередкування. Результати медіаторного аналізу Моделі 4 представлені в таблиці 4.15.

Таблиця 4.15

Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів Моделі 4

Модель 4	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
Прямий ефект: ПД → СБ	-0,978	0,431	[-1,8283; -0,1271]	-0,181
Опосередкований ефект: ПД → ОЖ → СБ	0,356	0,196	[0,0413; 0,8241]	0,066
Опосередкований ефект: ПД → СК → СБ	-0,033	0,063	[-0,2569; 0,0334]	-0,006
Опосередкований ефект: ПД → СВ → СБ	0,229	0,161	[-0,0233; 0,6337]	0,042
Опосередкований ефект: ПД → ПВ → СБ	0,077	0,084	[-0,0174; 0,3255]	0,014
Опосередкований ефект: ПД → АЖ → СБ	0,024	0,062	[-0,0379; 0,2432]	0,004
Опосередкований ефект: ПД → ПоС → СБ	-0,013	0,086	[-0,2068; 0,1466]	-0,002
Загальний ефект	-0,337	0,476	[-1,2753; 0,6006]	-0,062

Згідно з таблицею, загальний ефект є статистично незначущим для цієї моделі також: $b = -0,062$, 95% CI [-1,2753; 0,6006]. Однак, на відміну від попередніх моделей, Модель 4 виділяється статистично значущим прямим ефектом поглибленого дослідження на суб'єктивне благополуччя: $b = -0,181$, 95% CI [-1,8283; -0,1271]. На подив, прямий ефект є зворотнім: чим більше студенти

досліджують свою професію та себе як майбутніх фахівців, тим гірше в них суб'єктивне благополуччя.

Серед опосередкованих ефектів також один виявився значущим – через осмисленість життя: $b=0,066$, 95% CI [0,0413; 0,8241]. На відміну від прямого ефекту, цей ефект є слабким позитивним: зі збільшенням поглибленого дослідження, збільшується осмисленість життя і через нього – суб'єктивне благополуччя.

Інші непрямі ефекти становлять:

1. Через суб'єктивний контроль: $b=-0,006$, 95% CI [-0,2569; 0,0334]. Довірчий інтервал містить нуль, що свідчить про відсутність статистичної значущості даного ефекту, тобто, суб'єктивний контроль не опосередковує зв'язок поглибленого дослідження та СБ.

2. Через самовідчуження: $b=0,042$, 95% CI [-0,0233; 0,6337]. Згідно з коефіцієнтами та довірчим інтервалом, самовідчуження не є суттєвим медіатором зв'язку ПД та СБ, однак це другий найімовірніший кандидат на медіацію після осмисленості життя.

3. Через прийняття впливів: $b=0,014$, 95% CI [-0,0174; 0,3255]. Довірчий інтервал містить нуль, тож непрямий ефект ПД на СБ через схильність піддаватися впливу від оточення є статистично незначущим.

4. Через автентичне життя: $b=0,004$, 95% CI [-0,0379; 0,2432]. Цей непрямий ефект також не показав статистичної значущості, отже, схильність виявляти своє «Я» у поведінці не опосередковує зв'язок поглибленого дослідження та суб'єктивного благополуччя.

5. Через пошук сенсу: $b=-0,002$, 95% CI [-0,2068; 0,1466]. Виходячи з довірчого інтервалу, пошук сенсу також не є значущим медіатором досліджуваного зв'язку.

Отже, результати медіаторного аналізу для моделі зв'язку поглибленого дослідження із суб'єктивним благополуччям є доволі цікаві (рис. 4.12). В даному випадку, відсутність значущого загального ефекту пояснюється саме

конкурентною медіацією: існує два значущих шляхи впливу ПД на СБ – прямий зворотний та непрямий позитивний (через підвищення осмисленості життя). Таким чином, поглиблене дослідження одночасно підвищує та знижує суб'єктивне благополуччя різними шляхами, що і призводить до відсутності загального ефекту (та статистично значущого кореляційного зв'язку між змінними ПД та СБ).

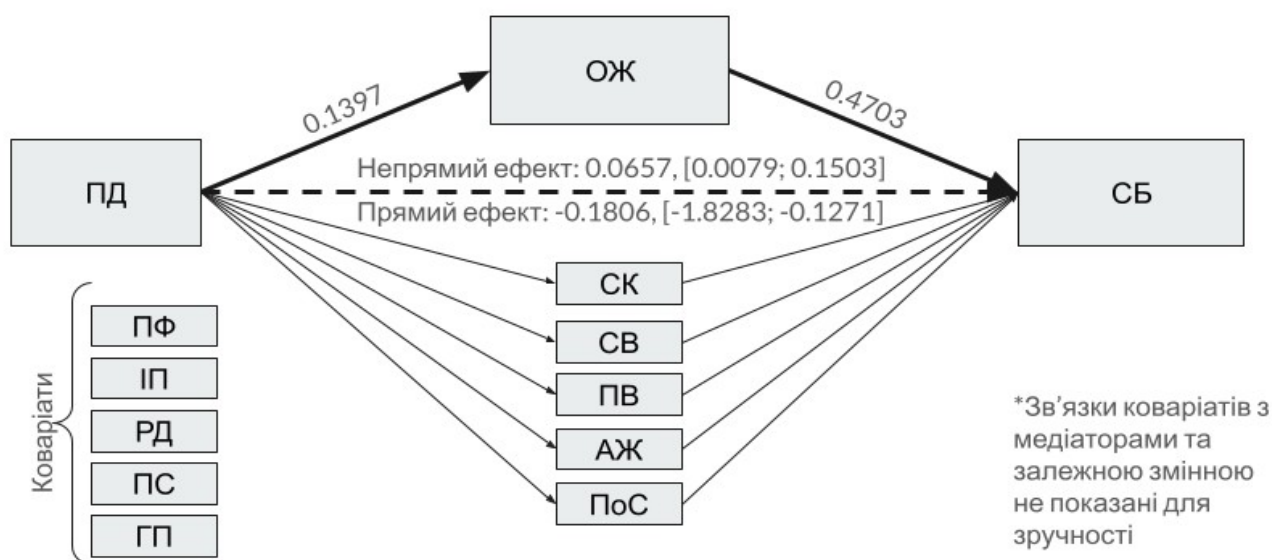

Рис. 4.12. Статистична модель ефекту поглибленого дослідження на СБ. Регресійні коефіцієнти представлені в стандартизованому вигляді, довірчі інтервали – у вихідному. Напівжирні лінії показують статистично значущі взаємодії, суцільна лінія репрезентує позитивний ефект, штрихована – негативний.

Схоже, що зацікавленість та дослідження обраної професії, шляхів досягти високих результатів в ній, встановлення знайомства з колегами тощо підвищує осмисленість життя, що є важливим предиктором суб'єктивного благополуччя. Однак, якщо поглиблене дослідження не зумовлює підвищення осмисленості, то воно, врешті-решт, тягне за собою зниження задоволеності життя та позитивних переживань. Прямий негативний ефект може говорити про те, що, ймовірно, в нашому дослідженні не було враховано важливий фактор, який міг би пояснювати негативний вплив ПД на СБ. Можливо, таким фактором могла би бути фрустрація через розуміння, що попередні очікування від професії є нереалістичними, або через знаходження непривабливих сторін професії тощо.

4.4.3.5. Модель 5: Професійні сумніви → Суб'єктивне благополуччя

Модель 5 покликана відповісти на питання про механізми зв'язку професійних сумнівів та суб'єктивного благополуччя. Професійні сумніви відображають невпевненість у своєму виборі та своїх силах на обраному професійному шляху. Цей процес ідентичності виявився найпотужнішим предиктором позитивного функціонування особистості студентів, а також показав значущі та сильні взаємозв'язки з компонентами суб'єктивного благополуччя. Результати медіаторного аналізу представлені в таблиці 4.16.

Таблиця 4.16

Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів Моделі 5

Модель 5	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
Прямий ефект: ПС → СБ	-0,280	0,404	[-1,0759; 0,5153]	-0,062
Непрямий ефект: ПС → ОЖ → СБ	-1,139	0,274	[-1,7316; -0,6513]	-0,253
Непрямий ефект: ПС → СК → СБ	0,132	0,136	[-0,1482; 0,3968]	0,029
Непрямий ефект: ПС → СВ → СБ	-0,751	0,236	[-1,2712; -0,3276]	-0,167
Непрямий ефект: ПС → ПВ → СБ	0,162	0,119	[-0,0123; 0,4720]	0,036
Непрямий ефект: ПС → АЖ → СБ	0,042	0,068	[-0,0467; 0,2480]	0,009
Непрямий ефект: ПС → ПоС → СБ	-0,001	0,026	[-0,0715; 0,0377]	0,000
Загальний ефект	-1,835	0,377	[-2,5788; -1,0913]	-0,410

Отже, загальний ефект характеризується $b = -0,410$, 95% CI [-2,5788; -1,0913], тобто є статистично значущим, чим дана модель вирізняється з попередніх. Загальний ефект є помірно сильним та зворотнім, що свідчить про те, що сумніви знижують суб'єктивне благополуччя.

Прямий ефект, однак, не є значущим та становить $b = -0,062$, 95% CI [-1,0759; 0,5153], тобто, довірчий інтервал включає нуль. Отже, весь ефект професійних сумнівів відбувається через посередники.

В даному випадку цих статистично значущих посередників два. По-перше, це осмисленість, яка також була медіатором у випадку формування прихильності та поглибленого дослідження. Непрямий ефект через осмисленість становить $b = -$

0,253, 95% CI [-1,7316; -0,6513], тобто є статистично значущим, сильним та негативним: чим вище професійні сумніви, тим менше сенсу та цілей, і тим гірше суб'єктивне благополуччя.

Другим медіатором виявилось самовідчуження ($b=-0,167$, 95% CI [-1,2712; -0,3276]). Не дивлячись на статистичну значущість, коефіцієнт регресії є слабшим, хоча і помірним за величиною, що показує, що при зменшенні осмисленості ефект сильніший, ніж при підвищенні самовідчуження. Даний опосередкований ефект також є негативним, однак працює трохи іншим чином: підвищення сумнівів до себе та професійного вибору збільшують самовідчуження, зменшуючи самознання та самоприйняття, що, у свою чергу, знижує суб'єктивне благополуччя.

Інші непрямі ефекти виявилися такими:

1. Через суб'єктивний контроль: $b=0,029$, 95% CI [-0,1482; 0,3968], довірчий інтервал свідчить про статистичну незначущість даного ефекту, тобто суб'єктивний контроль не може пояснити зв'язок професійних сумнівів та суб'єктивного благополуччя.

2. Через прийняття впливів: $b=0,036$, 95% CI [-0,0123; 0,4720], цей ефект також не є статистично значущим; залежність від думки оточення не пояснює зв'язок професійних сумнівів та СБ.

3. Через автентичне життя: $b=0,009$, 95% CI [-0,0467; 0,2480]. Довірчий інтервал містить нуль, що говорить про відсутність статистично значущого ефекту опосередкування зв'язку ПС та СБ шляхом виявлення свого «Я» в повсякденній діяльності.

4. Через пошук сенсу: $b=-0,0002$, 95% CI [-0,0715; 0,0377]. Пошук сенсу не може пояснити досліджуваний зв'язок та непрямий ефект шляхом пошуку сенсу є статистично незначущим.

Таким чином, сумніви та невпевненість в собі як майбутньому професіоналові, а також в своєму професійному виборі має негативний ефект на

задоволеність життям та позитивні переживання, сприяючи незадоволенню та негативним переживанням. Це відбувається, однак, двома шляхами (рис. 4.13).

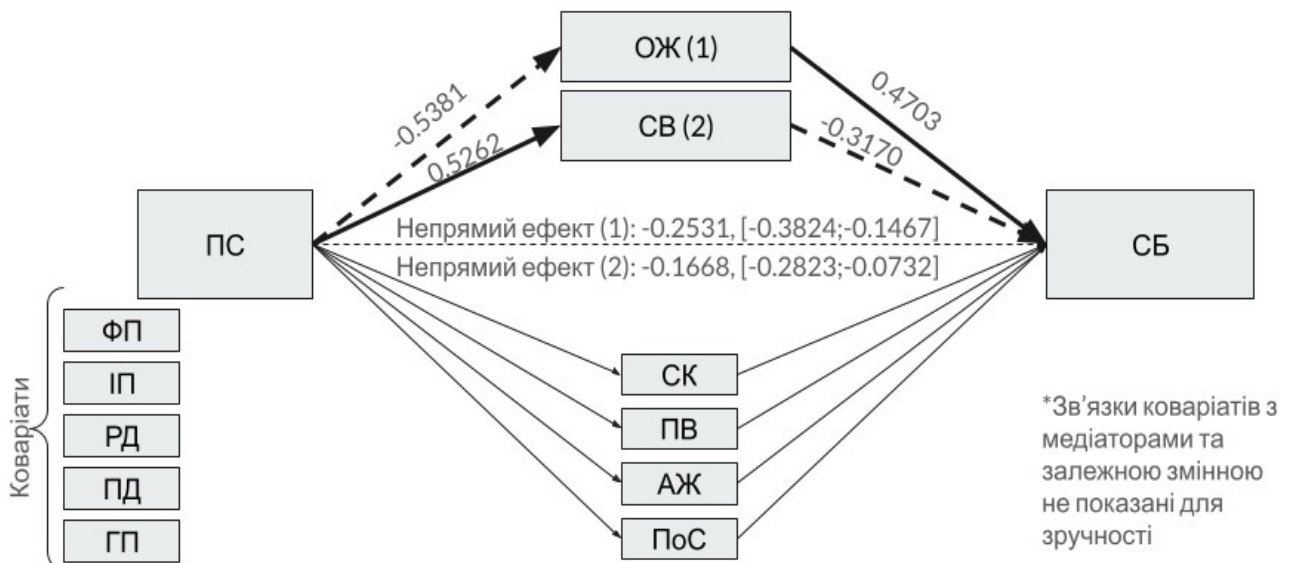

Рис. 4.13. Статистична модель ефекту професійних сумнівів на СБ. Регресійні коефіцієнти представлені в стандартизованому вигляді, довірчі інтервали – у вихідному. Напівжирні лінії показують статистично значущі взаємодії, суцільна лінія репрезентує позитивний ефект, штрихована – негативний.

По-перше, завдяки зменшенню осмисленості, цілеспрямованості індивіда, його відчуття наповненості життя сенсами. По-друге, через збільшення самовіддалення, погіршення відносин із собою, втрату знання себе та створення негативного самостворення.

Інші явища, такі як відчуття контролю, виміри автентичності та пошук сенсу, схоже, не пояснюють механізм зв'язку між професійними сумнівами та суб'єктивним благополуччям.

4.4.3.6. Модель 6: Гнучкість прихильності → Суб'єктивне благополуччя

Остання, шоста, модель побудована для пояснення зв'язку між гнучкістю прихильності та суб'єктивним благополуччям. Зв'язки гнучкості прихильності (за результатами кореляційного аналізу) більшою мірою повторюють зв'язки, що утворюють професійні сумніви. Тож в даному медіаторному аналізі ми, з одного боку, очікуємо отримати результати, близькі до попереднього медіаторного

аналізу. З іншої сторони, гнучкість прихильності виявилася єдиною змінною, яка не вносила унікальний вклад в дисперсію жодного з потенційних медіаторів, що свідчить про вельми малоюмовірні значущі результати даного аналізу. Отже, результати медіаторного аналізу для Моделі 6 представлені в таблиці 4.17.

Таблиця 4.17

**Регресійні коефіцієнти, стандартні помилки та довірчі інтервали елементів
Моделі 6**

Модель 6	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
Прямий ефект: ГП → СБ	0,010	0,411	[-0,8004; 0,8207]	0,002
Опосередкований ефект: ГП→ОЖ→СБ	0,137	0,201	[-0,1987; 0,6149]	0,026
Опосередкований ефект: ГП→СК→СБ	0,001	0,050	[-0,0939; 0,1244]	0,000
Опосередкований ефект: ГП→СВ→СБ	0,000	0,137	[-0,2820; 0,2697]	0,000
Опосередкований ефект: ГП→ПВ→СБ	0,039	0,068	[-0,0459; 0,2595]	0,007
Опосередкований ефект: ГП→АЖ→СБ	0,042	0,074	[-0,0498; 0,2693]	0,008
Опосередкований ефект: ГП→ПоС→СБ	-0,007	0,054	[-0,1645; 0,0788]	-0,001
Загальний ефект	0,222	0,463	[-0,6905; 1,1347]	0,042

Отже, загальний ефект становить $b=0,042$, 95% CI [-0,6905; 1,1347] та є статистично незначущим. Так само, як і прямий ефект: $b=0,002$, 95% CI [-0,8004; 0,8207]. Загалом, як ми вже впевнилися, обидва показники ще не означають, що ефекту опосередкування немає. Тож розглянемо непрямі ефекти та їх статистичну значущість:

1. Опосередкований ефект через осмисленість життя: $b=0,026$, 95% CI [-0,1987; 0,6149]. Не дивлячись на те, що регресійний коефіцієнт відрізняється від нуля, довірчий інтервал містить нуль та вказує на статистичну незначущість ефекту гнучкості прихильності на суб'єктивне благополуччя шляхом зниження/підвищення осмисленості.

2. Опосередкований ефект через суб'єктивний контроль: $b=0,0003$, 95% CI [-0,0939; 0,1244]. Довірчий інтервал вказує на незначущість опосередкованого ефекту через суб'єктивний контроль.

3. Непрямий ефект через самовідчуження: $b=0,000$, 95% CI [-0,2820; 0,2697]. Довірчий інтервал також містить нуль, що свідчить про відсутність

статистично значущого медіаторного ефекту; більш того, регресійний коефіцієнт є дуже близьким до нуля або дорівнює нулю.

4. Ефект через прийняття впливів: $b=0,007$, 95% CI $[-0,0459; 0,2595]$. Прийняття впливів, схоже, також не є змінною, що опосередковує зв'язок гнучкості прихильності до суб'єктивного благополуччя, оскільки довірчий інтервал містить нуль.

5. Ефект через автентичність життя: $b=0,008$, 95% CI $[-0,0498; 0,2693]$. Даний ефект не показує статистичної значущості, зважаючи на довірчий інтервал та, зокрема, дуже малий регресійний коефіцієнт.

6. Непрямий ефект через пошук сенсів: $b=-0,001$, 95% CI $[-0,1645; 0,0788]$. Останній потенційний медіатор також не показав значущого ефекту медіації зв'язку гнучкості прихильності та суб'єктивного благополуччя.

Таким чином, гнучкість прихильності, схоже, не має ні прямого, ні опосередкованого унікального вкладу до суб'єктивного благополуччя, коли контролюються інші процеси професійної ідентичності. В такому разі, ймовірно, гнучкість прихильності як готовність до змін ідентичності, коли це стає необхідним, ймовірно, може мати і позитивні, і негативні вклади в ПФО студентів залежно від додаткових обставин (наприклад, толерантності до невизначеності, тривожності чи фінансового стану і впливу перспективи зміни професії на цей стан тощо). В даному дослідженні такі змінні не контролювалися, однак, деякою мірою було проконтрольовано фактор статі, досвіду роботи та спеціальності.

Підсумовуючи результати нашої серії медіаторних аналізів, лише три з шести моделей виявили статистично значущі ефекти опосередкування. Так, формування прихильності виявило унікальний ефект на суб'єктивне благополуччя шляхом підвищення осмисленості життя, поглиблене дослідження виявило прямий негативний ефект на суб'єктивне благополуччя та додатково опосередкований позитивний ефект через підвищення осмисленості життя, а професійні сумніви показали свій (негативний) вклад в суб'єктивне благополуччя

двома шляхами – через зниження осмисленості життя та через збільшення самовідчуження студентів.

Три з процесів професійної ідентичності не показали статистично значущого вкладу та не виявили унікального прямого чи опосередкованого ефекту на суб'єктивне благополуччя. Так, ні ідентифікація з прихильністю, ні розширене дослідження, ні гнучкість прихильності не мають значущих результатів. Цілком ймовірно, що для ідентифікації з прихильністю та розширеного дослідження існують інші і, можливо, більш складні шляхи: зважаючи на результати аналізу шляхів а та б, ці два процеси ПІ цілком могли б мати особливий вклад в суб'єктивне благополуччя. Що ж стосується гнучкості прихильності, то це, ймовірно, єдина модель, результати медіаторного аналізу якої не здивували, зважаючи на весь попередній аналіз.

Таким чином, наступним етапом буде додатковий медіаторний аналіз, який, можливо, дозволить відповісти на питання: 1) чому ідентифікація з прихильністю та розширене дослідження не показали статистично значущих прямих чи опосередкованих ефектів на суб'єктивне благополуччя та чи є якийсь інший шлях, що пояснюватиме зв'язок цих процесів з СБ, який ми бачили на кореляційному аналізі; 2) чи відіграють автентичність та суб'єктивний контроль яку-небудь роль в механізмах зв'язку процесів ПІ та СБ.

4.5. Альтернативні моделі медіації зв'язку процесів ПІ та СБ

Цей підрозділ присвячений спробі пояснити деякі неочікувані або недостатньо зрозумілі результати медіаторного аналізу, зокрема, чому деякі медіаторні моделі, такі як друга та третя, не досягли рівню статистичної значущості, при доволі сильних кореляційних зв'язках між предикторними, медіаторними та результуючою змінними. Для цього було використано інформацію з попередньо проведеного кореляційного та регресійного аналізів.

Отже, наступним кроком подальшого аналізу є побудова альтернативних медіаторних моделей, використовуючи схему послідовної медіації, які б допомогли пояснити відсутність значущого вкладу ідентифікації з прихильністю та розширеного дослідження в суб'єктивне благополуччя.

4.5.1. Послідовні медіаторні моделі: ідентифікація з прихильністю як предиктор СБ

Розпочнемо цей пункт з аналізу зв'язків у системі «ідентифікація із прихильністю» - «потенційні медіатори» - «суб'єктивне благополуччя». Так, при проведенні кореляційного аналізу, ідентифікація з прихильністю показала значущий позитивний зв'язок з суб'єктивним благополуччям ($r_s(df=211)=0,211$, $p<0,01$), а також із осмисленістю життя ($r_s(df=211)=0,448$, $p<0,001$), самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,307$, $p<0,001$), автентичним життям ($r_s(df=211)=0,188$, $p<0,01$) та суб'єктивним контролем ($r_s(df=211)=0,416$, $p<0,001$). Осмисленість життя та інші індикатори ПФО також пов'язані з суб'єктивним благополуччям доволі тісно, як це вже описано в попередніх пунктах.

Тож наступним кроком при проведенні регресійного аналізу ми виявили, що ідентифікація з прихильністю при урахуванні дисперсії інших процесів ПІ є значущим предиктором суб'єктивного контролю ($b=0,180$, 95% CI $[0,0040; 1,5968]$), який, в свою чергу, не виявився унікальним значущим предиктором суб'єктивного благополуччя ($b=-0,092$, 95% CI $[-0,2729; 0,0961]$) з-поміж інших змінних ПФО. Таким чином, розгляд регресійних шляхів пояснює, чому, вірогідно, суб'єктивний контроль не відіграє ролі медіатору зв'язку ідентифікації з прихильністю і суб'єктивного благополуччя.

Однак, можливо, існують інші шляхи, які в межах наших змінних пояснили би зв'язок ідентифікації із прихильністю та суб'єктивного благополуччя. Для цього ми вирішили протестувати модель послідовної медіації, де першим медіатором виступав би суб'єктивний контроль (з огляду на значущий регресійний

вклад ідентифікації з прихильністю), а другим – один з решти потенційних медіаторів, тобто осмисленість життя, пошук сенсу, прийняття впливів, автентичне життя або самовідчуження.

Нагадаємо, що суб'єктивний контроль тісно пов'язаний з усіма показниками позитивного функціонування, де найсильніші зв'язки (з-поміж змінних, які було обрано для медіаторного аналізу) – з осмисленістю життя ($r_s(df=211)=0,548$, $p<0,001$) та самовідчуженням ($r_s(df=211)=-0,605$, $p<0,001$). Зважаючи на те, що саме ці дві змінні виявилися унікальними предикторами суб'єктивного благополуччя, саме через них ми і очікуватимемо мати вторинне опосередкування.

З суто теоретичної сторони, така послідовність також є ймовірною. Відомо, що усі показники позитивного функціонування не лише кореляційно (статистично) пов'язані один з одним, але і тісно взаємопов'язані між собою так, що покращення одного з аспектів ПФО часто «підтягує» за собою інші. Цю ідею підтримує концепція збереження ресурсів С. Гобфолла (2011). Під ресурсами він розуміє будь-які матеріальні об'єкти, психологічні стани та можливості та все інше, що сприяє досягненню цілей особи, є для неї цінними або сприяють досягненню психологічного благополуччя. Він стверджує, що ресурси, зокрема, психологічні, можуть накопичуватися та взаємопідсилюватися: «особи, які володіють ресурсами, здатні до більшого надбання ресурсів, а початковий приріст ресурсів тягне за собою ще більший приріст» (Hobfoll, 2011, с.134). Таке взаємопідсилення називалося спіраллю набуття ресурсів.

Певним чином ця концепція підтверджується лонгітюдними емпіричними дослідженнями. Так, дослідження ставило питання, чи дійсно існує спіраль набуття ресурсів, зокрема, чи самоефективність (переконавання в своїй здатності виконувати певне завдання) виявляється медіатором між ресурсами завдання (наприклад, час на виконання завдання) та залученістю (Llorens et al., 2007). В результаті було показано, що не лише самоефективність, як психологічний ресурс, опосередковує цей зв'язок, а і усі зв'язки в ланцюгу є каузально реципрокні: ресурси завдання допомагають людині відчутти впевненість у своїх можливостях,

що сприяє залученості до завдань. У свою чергу, висока залученість зміцнює віру в свою ефективність у майбутньому, що посилює ресурси для наступних завдань.

В нашому випадку аспекти позитивного функціонування можна розглядати як психологічні ресурси. Тоді логічно припустити, що відчуття контролю над власним життям, своїми діями та собою, тобто суб'єктивний контроль, можуть також тягти за собою підвищення в осмисленості та прийнятті себе: чим більше особа відчуває себе автором свого життя, тим, ймовірно, ближче вона буде до свого Я та до прийняття його бажаних та небажаних сторін, а також тим більше особа буде, ймовірно, мати особисто-значущих цілей та загалом відчуття, що життя є спрямоване та орієнтоване на щось та має сенс.

Для тестування нашого припущення було застосовано схожу до попередньої модель, але з деякими модифікаціями. Так, предиктором виступила ідентифікація з прихильністю до професії, результуючою змінною – суб'єктивне благополуччя. Змінними для медіаторного аналізу було обрано також всі попередні змінні, які претендували на медіаторну роль, тобто, осмисленість, суб'єктивний контроль, самовідчуження, прийняття впливів, автентичне життя та пошук сенсу, однак, на відміну від попереднього аналізу, суб'єктивний контроль було поставлено першим по порядку, що не має значення при паралельному медіаторному аналізі, але є критичним при послідовному. Це є важливим для того, щоб оцінити регресійний шлях від ідентифікації з прихильністю до суб'єктивного контролю, а вже потім від суб'єктивного контролю до інших медіаторів (решта медіаторних змінних оцінювалася окремо, тобто було заплановано перевірити 5 окремих моделей, де першим ланцюгом опосередкування виступав суб'єктивний контроль, а другим – одна з решти медіаторних змінних). Коваріатами виступили решта процесів професійної ідентичності. Всі змінні, що були залучені до цього аналізу наведено в таблиці 4.18.

При проведенні послідовного медіаторного аналізу важливим елементом є послідовність введення медіаторів, оскільки обчислення статистики для кожного з них як залежної змінної залежить від позиції в аналізі. Так, якщо вводити всі

медіатори одночасно, то осмисленість життя мала б 7 предикторів – ідентифікація з прихильністю, суб'єктивний контроль та інші процеси профідентичності (коваріати), але для самовідчуження вже обчислювалися би 10 предикторів (ті ж, що і для осмисленості, а також додатково – осмисленість життя, автентичне життя та прийняття впливів).

Таблиця 4.18

Моделі послідовної медіації зв'язку ІП та СБ

№	Незалежна змінна	Медіатор 1	Медіатор 2	Залежна змінна	Коваріати
1	ІП	Суб'єктивний контроль	Осмисленість життя	СБ	ФП, РД, ПД, ПС, ГП
2	ІП	Суб'єктивний контроль	Самовідчуження	СБ	ФП, РД, ПД, ПС, ГП
3	ІП	Суб'єктивний контроль	Прийняття впливів	СБ	ФП, РД, ПД, ПС, ГП
4	ІП	Суб'єктивний контроль	Автентичне життя	СБ	ФП, РД, ПД, ПС, ГП
5	ІП	Суб'єктивний контроль	Пошук сенсу	СБ	ФП, РД, ПД, ПС, ГП

Через такі особливості цієї схеми видається нелегким провести аналіз без втрати інформації, а тому нами було прийнято рішення обчислити 5 окремих моделей замість однієї моделі з п'ятьма медіаторами другого порядку. Це рішення обґрунтовано тим, що нас цікавить саме ефект опосередкування, де першою ланкою є суб'єктивний контроль, а другою – один з інших медіаторів, та не цікавить будь-яка з інших схем, де першою ланкою виступає не суб'єктивний контроль (через те, що в попередніх дослідженнях показано значущий ефект ідентифікації з прихильністю лише на суб'єктивний контроль). Однак при одночасному введенні всіх медіаторів другої ланки ми би мали, окрім цікавих нам, багато інших ефектів, які би не враховували «вплив» решти медіаторів, що створювало би ймовірні викривлення в результатах.

Як і в попередньому випадку, для оцінки значущості моделей було використано процедуру бутстрепа (10000 вибірок) при 95% довірчому інтервалі. Результати оцінювалися як значущі, якщо крайні точки довірчого інтервалу мали однакові знаки, тобто коли довірчий інтервал не містив нуля.

Нашим завданням було оцінити значущість та величину 1) регресійного вкладу ідентифікації з прихильністю в суб'єктивний контроль (шляхи а), 2) регресійного вкладу суб'єктивного контролю в кожний з решти медіаторів (шляхи b), 3) регресійного вкладу кожного з медіаторів другої ланки в суб'єктивне благополуччя (шляхи c), а також загалом прямого та непрямих шляхів впливу ідентифікації з прихильністю на суб'єктивне благополуччя через дві ланки (суб'єктивний контроль та один з решти медіаторів). Результати проведеної серії аналізів представлені нижче.

Модель 1. ІІ → Суб'єктивний контроль → Осмисленість життя → СБ:

В таблиці 4.19 представлено результати першої моделі, де перевіряється опосередкування зв'язку ідентифікації з прихильністю до професії та суб'єктивним благополуччям послідовно через суб'єктивний контроль та осмисленість життя.

Таблиця 4.19

Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку ІІ та СБ через суб'єктивний контроль та осмисленість життя

Модель 1	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: ІІ → СК	0,737	0,407	[0,0069; 1,5825]	0,180
b: СК → ОЖ	0,424	0,099	[0,2314; 0,6178]	0,243
c: ОЖ → СБ	0,433	0,063	[0,3038; 0,5519]	0,580
Прямий ефект: ІІ → СБ	0,067	0,408	[-0,7373; 0,8703]	0,013
Опосередкований ефект: ІІ → СК → СБ	-0,016	0,080	[-0,2077; 0,1289]	-0,003
Опосередкований ефект: ІІ → ОЖ → СБ	-0,022	0,219	[-0,4297; 0,4463]	-0,004
Опосередкований ефект: ІІ → СК → ОЖ → СБ	0,135	0,086	[0,0136; 0,3625]	0,025
Загальний ефект	0,164	0,446	[-0,7148; 1,0421]	0,031

Найперше, що ми маємо проаналізувати, це наявність статистично значущої регресії ідентифікації з прихильністю на суб'єктивний контроль (при контролі інших процесів ПП), суб'єктивного контролю на осмисленість життя (при контролі ідентичності з прихильністю та інших змінних) та осмисленості життя на суб'єктивне благополуччя (при контролі всіх інших змінних). Тільки при умові наявності цих статистично значущих регресій ми можемо тестувати ефект опосередкування.

Отже, ідентифікація з прихильністю статистично значуще регресує на суб'єктивний контроль зі стандартизованим коефіцієнтом $b=0,180$ при 95% довірчому інтервалі $[0,0069; 1,5825]$ (для всіх довірчих інтервалів вказано їх нестандартизовані значення). Цей результат буде спільним для всіх подальших моделей, бо для його обчислення у всіх моделях використовуються одні й ті ж змінні, та означає, що при підвищенні показника ідентифікації з прихильністю також підвищується показник суб'єктивного контролю. В нашому випадку це означає, що підвищення уявлення про гармонійне поєднання обраного професійного шляху з особистісними особливостями студента супроводжується певним підвищенням відчуття контролю над собою та своїм життям.

Друга серія регресій підтвердила статистично значущий регресійний вклад суб'єктивного контролю до осмисленості життям з $b=0,243$ при 95% CI $[0,2314; 0,6178]$. Таким чином, підвищення відчуття контролю над собою та життям також може сприяти відчуття наявності сенсів та побудові цілей і планів на подальше життя.

Третя серія регресійних аналізів показала, що при контролі всіх процесів ідентичності та суб'єктивного контролю осмисленість життя показує статистично значущий вклад в суб'єктивне благополуччя ($b=0,580$ при 95% CI $[0,3038; 0,5519]$).

Отже, всі три ланки показують статистично значущі регресійні вклади. Наступним кроком є аналіз прямих, непрямих та загальних ефектів. Прямий ефект показує вплив незалежної змінної на залежну при контролі медіаторів. В даному випадку це «чистий» зв'язок між ідентифікацією з прихильністю та суб'єктивним

благополуччям, коли в регресійному рівнянні є медіатори. Прямий ефект становить $b=0,013$ при 95% довірчому інтервалі $[-0,7373;0,8703]$, що вказує на його статистичну незначущість. Загальний ефект також є статистично незначущим: $b=0,031$ при 95% CI $[-0,7148;1,0421]$, однак це не свідчить про статистичну незначущість усієї моделі, оскільки загальний ефект є узагальненням всіх прямих та непрямих ефектів, які можуть відхилятися в різні сторони та створювати загальний ефект, близький до нуля.

Опосередкованих ефектів у нас три: опосередкування зв'язку ІП та СБ лише через суб'єктивний контроль (1), лише через осмисленість життя (2) та послідовно спершу через суб'єктивний контроль та далі через осмисленість життя (3). З цих трьох ефектів найбільше нас цікавить третій, який і був метою даного аналізу; саме цей ефект ми очікували виявити статистично значущим, на відміну від першого та другого.

Таким чином, опосередкування зв'язку ідентифікації з прихильністю та суб'єктивного благополуччя через суто суб'єктивний контроль не показало значущого ефекту ($b=-0,003$, 95% CI $[-0,2077;0,1289]$), опосередкування суто через осмисленість життя також не показало статистично значущого ефекту ($b=-0,004$, 95% CI $[-0,4297;0,4463]$), але опосередкування послідовно через суб'єктивний контроль та осмисленість життя є позитивним і статистично значущим, але слабким, згідно з встановленими вище критеріями, з $b=0,025$ та 95% довірчому інтервалі $[0,0136;0,3625]$. Ідентифікація з прихильністю до професії, тобто відчуття єдності між обраним професійним шляхом та особистістю, цінностями, підвищує віру у контроль над власним життям, собою та оточенням, що, у свою чергу, підвищує осмисленість та цілеспрямованість, а осмисленість підвищує суб'єктивне благополуччя.

2. ІП → Суб'єктивний контроль → Самовідчуження → СБ:

В таблиці 4.20 представлено результати тестування другої моделі, де проміжними ланками виявилися суб'єктивний контроль та самовідчуження.

**Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку ІП та СБ через
суб'єктивний контроль та самовідчуження**

Модель 2	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: ІП → СК	0,737	0,408	[0,0055; 1,5828]	0,180
b: СК → СВ	-0,239	0,035	[-0,3059;-0,1683]	-0,409
c: СВ → СБ	-0,963	0,179	[-1,3124;-0,6079]	-0,432
Прямий ефект: ІП → СБ	0,368	0,426	[-0,4708;1,2076]	0,069
Опосередкований ефект: ІП → СК → СБ	-0,050	0,094	[-0,3090; 0,0900]	-0,009
Опосередкований ефект: ІП → СВ → СБ	-0,324	0,155	[-0,6635; -0,0497]	-0,061
Опосередкований ефект: ІП → СК → СВ → СБ	0,169	0,105	[0,0125; 0,4235]	0,032
Загальний ефект	0,164	0,446	[-0,7148;1,0421]	0,031

Регресійний ефект ідентифікації з прихильністю на суб'єктивний контроль, як вже обговорювалося раніше, буде однаковим для всіх моделей ($b=0,180$ з відмінним 95% довірчим інтервалом $[0,0055; 1,5828]$).

Наступною ланкою є ефект суб'єктивного контролю на самовідчуження. Аналіз показав, що цей ефект також є статистично значущим і негативним з показником $b=-0,409$ та 95% довірчим інтервалом $[-0,3059;-0,1683]$. Це означає, що відчуття контролю над собою та оточенням зменшую самовідчуження та підвищує прийняття себе та знання власного Я.

Останньою ланкою є регресійний ефект самовідчуження на суб'єктивне благополуччя при контролі ідентифікації з прихильністю та суб'єктивного контролю. Цей ефект також є статистично значущим та негативним: $b=-0,432$, 95% CI $[-1,3124;-0,6079]$. Тобто, як було вже виявлено в основній серії медіаторних аналізів, самовідчуження негативно впливає на загальний показник благополуччя – суб'єктивне благополуччя.

Таким чином, наявність значущих регресійних впливів всіх ланок встановлена, що дає можливість переходити до аналізу прямих та опосередкованих ефектів. Як і в попередній моделі, прямий та загальний ефект

виявився незначущим, з коефіцієнтом $b=0,069$ при 95% СІ $[-0,4708; 1,2076]$ для прямого та $b=0,031$ при 95% СІ $[-0,7148; 1,0421]$ для загального ефектів.

Також на значущість тестувалося три опосередковані ефекти впливу ІІ на СБ: через лише суб'єктивний контроль (1), лише самовідчуження (2) та послідовно через суб'єктивний контроль та самовідчуження (3). Згідно з попередньо проведеними медіаторними аналізами ми очікували отримати значущий результат лише для третього ефекту опосередкування (послідовного).

Опосередкування зв'язку ідентифікації з прихильністю та суб'єктивного благополуччя через суто суб'єктивний контроль є статистично незначущим з $b=-0,009$ та 95% довірчому інтервалі $[-0,3090; 0,0900]$.

На відміну від попередньої моделі, опосередкування через суто самовідчуження виявилось статистично значущим, але слабким: $b=-0,061$ при 95% СІ $[-0,6635; -0,0497]$. Цей результат виявився неочікуваним, оскільки в подібному аналізі в основній серії медіаторних аналізів жоден з потенційних медіаторів не пояснював зв'язок ідентифікації з прихильністю із суб'єктивним благополуччям. В цьому аналізі нам довелося ігнорувати деякі змінні, тож, ймовірно, це вплинуло на появу значущого ефекту опосередкування. Вірогідно, самовідчуження має спільну дисперсію з іншими медіаторними змінними, скоріше за все – саме з осмисленістю життя, бо вони є тісно пов'язаними ($r_s(df=211)=-0,657$, $p<0,001$). Звернемо увагу на те, що ефект опосередкування є зворотним (тобто, за цією ланкою з підвищенням ідентифікації з прихильністю суб'єктивне благополуччя буде знижуватися і навпаки). Це відбувається за рахунок того, що вплив ІІ на СБ в даному регресійному рівнянні є позитивним ($b=0,141$, 95% СІ $[0,0314; 0,6341]$), що є неочікуваним та загалом суперечливим результатом, оскільки ідентифікація з прихильністю до професії вважається позитивним у відношенні до ПФО студента процесом професійної ідентичності. Можливо, це можна було б пояснити тим, що надмірна ідентифікація з професією (надмірне або нав'язане почуття спільності власної особистості з обраним професійним шляхом) може призводити до небажання помічати певні атрибути особистості, які не дуже добре узгоджуються

з обраним професійним шляхом, що, в свою чергу, може призводити до відчуження від власного Я (як захисний механізм). Також значущий позитивний ефект на СВ показують професійні сумніви ($b=0,366$, 95% CI $[0,4215; 1,0188]$), що, однак, не є несподіваним через загальний негативний ефект сумнівів на суб'єктивне благополуччя.

Також виявився статистично значущим (і помірним за величиною) ефект опосередкування послідовно через суб'єктивний контроль та самовідчуження з показником $b=0,032$ при 95% довірчому інтервалі $[0,0125; 0,4235]$. Таким чином, не дивлячись на те, що ідентифікація з прихильністю в деяких випадках може спричиняти збільшення самовідчуження, більш стабільним є ефект підвищення відчуття власного контролю над собою та життям з підвищенням відчуття узгодженості власної особистості з обраним професійним шляхом, що, у свою чергу, може вести до вищих рівнів прийняття та знання себе. Це, нарешті, зумовлює підвищення показника суб'єктивного благополуччя.

3-5. III → Суб'єктивний контроль → Прийняття впливів/Автентичне життя/Пошук сенсу → СВ:

Ми вирішили об'єднати аналіз останніх трьох моделей через те, що опосередковані ефекти, другою ланкою яких є прийняття впливів, автентичне життя або пошук сенсу, не показали статистичної значущості.

Таблиці з результатами трьох послідовних медіаторних аналізів наведені в Додатку Д. Спільним для всіх трьох моделей було наявність значущих регресійних шляхів від ідентифікації з прихильністю до суб'єктивного контролю, та від суб'єктивного контролю до наступної ланки-медіатора. Так, ідентифікація із прихильністю мала позитивний та статистично значущий вплив на суб'єктивний контроль для всіх моделей з однаковим коефіцієнтом $b=0,180$ та 95% довірчим інтервалом $[0,0006; 1,5754]$ для третьої, $[0,0003; 1,6034]$ для четвертої та $[0,0160; 1,5820]$ п'ятої моделей. Варто зазначити, що довірчі інтервали для моделей з прийняттям впливів та автентичним життям в ролі другої ланки медіаторів показали межові значення (ліва межа дуже близька до нуля).

Другий етап опосередкування (від суб'єктивного контролю до наступного медіатору) також показав статистичну значущість для всіх трьох моделей: негативний та статистично значущий вплив суб'єктивного контролю на прийняття впливів ($b=-0,272$, 95% CI $[-0,2323; -0,0557]$), позитивний та статистично значущий вплив суб'єктивного контролю на автономне життя ($b=0,326$, 95% CI $[0,0541; 0,2012]$) та пошук сенсу ($b=0,104$, 95% CI $[0,0005; 0,1150]$). Таким чином, відчуття контролю сприяє меншому впливу міжособистісних стосунків на поведінку, більшій відповідності поведінки власним переживанням та досвіду та вищій мотивації шукати сенси (і навпаки).

Що до третього етапу опосередкування (впливу другого медіатора на результуючу змінну), то жодна з моделей не показала статистично значущих результатів, що вплинуло на відсутність опосередкованих ефектів загалом.

Для Моделі 3 з опосередкуванням через суб'єктивний контроль та прийняття зовнішніх впливів прямий ефект становить $b=0,002$, 95% CI $[-0,8860; 0,9108]$, загальний ефект – $b=0,031$, 95% CI $[-0,7148; 1,0421]$, опосередкований ефект лише через СК – $b=0,024$, 95% CI $[-0,0069; 0,4769]$, опосередкований ефект лише через ПВ – $b=0,006$, 95% CI $[-0,1033; 0,2348]$, опосередкований ефект через обидві змінні – $b=-0,002$, 95% CI $[-0,0854; 0,0249]$.

Для Моделі 4 (опосередкування через суб'єктивний контроль та автентичне життя) прямий ефект становить $b=0,004$, 95% CI $[-0,8684; 0,9060]$, загальний ефект – $b=0,031$, 95% CI $[-0,7148; 1,0421]$, опосередкований ефект лише через СК – $b=0,027$, 95% CI $[-0,0005; 0,5147]$, опосередкований ефект лише через АЖ – $b=0,005$, 95% CI $[-0,0332; 0,1929]$, та опосередкований ефект послідовно через СК та АЖ – $b=-0,004$, 95% CI $[-0,1421; 0,0122]$.

Для Моделі 5 для опосередкування через суб'єктивний контроль та пошук сенсу прямий ефект становить $b=-0,005$, 95% CI $[-0,9171; 0,8602]$, загальний ефект – $b=0,031$, 95% CI $[-0,7148; 1,0421]$, опосередкований через лише СК – $b=0,019$, 95% CI $[-0,0187; 0,4383]$, опосередкований лише через ПоС – $b=0,014$, 95% CI $[-$

0,0172; 0,3358] та опосередкований ефект послідовно через СК та ПоС становить $b=0,004$, 95% CI [-0,0017; 0,1099].

Таким чином, ми протестували 5 альтернативних моделей послідовного опосередкування для виявлення можливого механізму зв'язку ідентифікації з прихильністю до професії та суб'єктивного благополуччя. В результаті дві моделі підтвердили свою статистично значущість: послідовне позитивне опосередкування через суб'єктивний контроль та осмисленість життя, а також опосередкування через суб'єктивний контроль та самовідчуження. Тобто, ідентичність з прихильністю підвищує суб'єктивний контроль, а звідти вже є два шляхи для підвищення суб'єктивного благополуччя – або через підвищення осмисленості життя, або через зниження самовідчуження. При цьому розмір ефекту (b) незначно вище для опосередкування через самовідчуження ($b=0,025$ – слабкий ефект для осмисленості життя порівняно з $b=0,032$ – помірним ефектом для самовідчуження), однак різницю можна вважати несуттєвою.

Крім того, ще одним ефектом виявилось опосередкування суто самовідчуженням зв'язку ідентичності з прихильністю та суб'єктивного благополуччя, при чому ефект опосередкування є негативним та вказує на потенційне погіршення суб'єктивного благополуччя при підвищенні ідентифікації з прихильністю шляхом підвищення самовідчуження і зниження самоприйняття і самознання. Цей результат зафіксував потенційний негативний ефект ідентифікації з прихильністю на СБ.

Отже, ідентифікація з прихильністю до професії підтвердила свою роль у суб'єктивному благополуччі студентів. Ця роль є здебільшого позитивною, але можливі і слабкі негативні ефекти.

4.5.2. Послідовні медіаторні моделі: розширене дослідження як предиктор СБ

Другим процесом профідентичності, який теоретично мав би мати ефект на

суб'єктивне благополуччя, але не виявився значущим через модель паралельної медіації, є розширене дослідження.

Вище вже обговорювалося, що, судячи з усього, розширене дослідження є скоріше «нейтральним» процесом профідентичності у відношенні до позитивного функціонування, оскільки, здебільшого, не було виявлено ні позитивних, ні негативних кореляцій між ним та різними індикаторами ПФО студента, окрім зв'язку з автентичним життям та пошуком сенсу. Цікаво, що на етапі медіаторного аналізу нами було виявлено, що РД є унікальним предиктором обох змінних: пошуку сенсу ($b=0,184$, 95% CI [0,0451; 0,4324]) та автентичного життя ($b=0,250$, 95% CI [0,1346; 0,6698]). Однак жоден з цих індикаторів процесуального компоненту ПФО не є предиктором суб'єктивного благополуччя. Натомість, як вже зазначалося, унікальними предикторами СБ виявилися лише осмисленість життя та самовідчуження. Проте осмисленість життя та самовідчуження мають кореляційні зв'язки з пошуком сенсу ($r_s(df=211)=0,334$, $p<0,001$ для осмисленості та $r_s(df=211)=-0,203$, $p<0,01$ для самовідчуження) та автентичним життям ($r_s(df=211)=0,322$, $p<0,001$ для осмисленості та $r_s(df=211)=-0,350$, $p<0,001$ для самовідчуження). Ці дві обставини спонукають нас перевірити модель послідовної медіації, де першою ланкою медіаторів виступали б пошук сенсу та автентичне життя, а другою ланкою – осмисленість життя та самовідчуження.

Теоретично такі ланцюжки опосередкування цілком можливі. Так, розширене дослідження, як процес, що спонукає шукати своє місце в світі професій, цілком ймовірно підвищує пошук сенсу та автентичне життя. Пошук сенсу, у свою чергу, зумовлює підвищення осмисленості життя, але, окрім того, може також сприяти і кращому знанню та прийняттю себе, що втілюється в низьких балах за самовідчуження. Автентичне життя, тобто відповідність поведінки переживанням та досвіду, тісно пов'язано з самовідчуженням та, ймовірно, має певний взаємовплив: більше знання та прийняття себе сприяє більш автентичному самовираженню, а більш автентичне самовираження спонукає індивіда до прийняття та пізнання себе. Крім того, неавтентична поведінка може

призводити до втрати сенсів, як показано у деяких дослідженнях (див. Febrianti & Ginanjar, 2024).

Таким чином, в цьому параграфі ми протестуємо 4 моделі опосередкування взаємозв’язку розширеного дослідження та суб’єктивного благополуччя через 2 послідовних медіатори:

- 1. РД → пошук сенсу → осмисленість → СБ
- 2. РД → пошук сенсу → самовідчуження → СБ
- 3. РД → автентичне життя → осмисленість → СБ
- 4. РД → автентичне життя → самовідчуження → СБ.

Для кожної моделі також буде враховано дисперсію коваріатів – всіх, окрім РД, процесів професійної ідентичності. Всі змінні, що залучено до тестування даних моделей, можна переглянути в таблиці 4.21.

Таблиця 4.21

Моделі послідовної медіації зв’язку РД та СБ

№	Незалежна змінна	Медіатор 1	Медіатор 2	Залежна змінна	Коваріати
1	РД	Пошук сенсу	Осмисленість життя	СБ	ФП, ІП, ПД, ПС, ГП
2	РД	Пошук сенсу	Самовідчуження	СБ	ФП, ІП, ПД, ПС, ГП
3	РД	Автентичне життя	Осмисленість життя	СБ	ФП, ІП, ПД, ПС, ГП
4	РД	Автентичне життя	Самовідчуження	СБ	ФП, ІП, ПД, ПС, ГП

До тестування цих моделей застосовувалися ті же процедури з аналогічним обґрунтуванням, що і для перевірки послідовної медіації зв’язку ІП та СБ:

- 1) для спрощення та більшої ясності результатів ми поступилися повнотою врахування взаємовпливів всіх потенційних медіаторів;
- 2) було проаналізовано шляхи від незалежної змінної до першого медіатора, від першого медіатора до другого медіатора та від другого медіатора до залежної змінної при урахуванні дисперсії інших процесів ідентичності; найважливішим показником є добуток всіх трьох шляхів, при встановленні статистичної

значущості якого приймається рішення про наявність послідовного опосередкування;

3) статистична значущість визначається на основі 95% довірчого інтервалу, побудованого за допомогою бутстреп-процедури з 10000 вибірок.

Модель 1. РД → пошук сенсу → осмисленість → СБ:

Результати тестування першої моделі опосередкування зв'язку РД та СБ послідовно через пошук сенсу та осмисленість представлено в таблиці 4.22.

Таблиця 4.22

Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку РД та СБ через пошук сенсу та осмисленість життя

Модель 1	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: РД → ПоС	0,249	0,101	[0,0443; 0,4399]	0,184
b: ПоС → ОЖ	1,290	0,318	[0,6630; 1,9099]	0,239
c: ОЖ → СБ	0,434	0,063	[0,3126; 0,5622]	0,582
Прямий ефект: РД → СБ	-0,506	0,358	[-1,2123; 0,1995]	-0,093
Опосередкований ефект: РД → ПоС → СБ	-0,278	0,390	[-0,1849; 0,1161]	-0,051
Опосередкований ефект: РД → ОЖ → СБ	-0,019	0,071	[-0,2652; 0,4806]	-0,004
Опосередкований ефект: РД → ПоС → ОЖ → СБ	0,107	0,188	[0,0389; 0,3179]	0,020
Загальний ефект	0,140	0,067	[-1,0472; 0,4904]	0,026

Згідно з таблицею, перша ланка зв'язку, що представлена регресією розширеного дослідження на пошук сенсу, виявила статистично значущий результат з позитивним $b=0,184$ при 95% довірчому інтервалі $[0,0443; 0,4399]$. Друга ланка також показала статистично значущу регресію: пошук сенсу має позитивний ефект на осмисленість життя з $b=0,239$, 95% CI $[0,6630; 1,9099]$. Таким чином, підтвердилося, що пошук сенсу має свій вклад у формування осмисленості життя. Осмисленість життя також виявила статистично значущий позитивний ефект на суб'єктивне благополуччя ($b=0,582$, 95% CI $[0,3126; 0,5622]$):

чим вище осмисленість життя, тим більше студент задоволений своїм життям та має переважання позитивних переживань над негативними.

Загальний ефект становить $b=0,026$ при 95% CI $[-1,0472; 0,4904]$, що свідчить про його статистичну незначущість, що, однак, не заважає стверджувати наявність чи відсутність опосередкованого ефекту. Прямий ефект також статистично незначущий: $b=-0,093$, 95% CI $[-1,2123; 0,1995]$.

Як щодо опосередкованих ефектів, то ми тестували три. По-перше, опосередкування шляхом виключно пошуку сенсу, що показало очікуваний статистично незначущий ефект з $b=-0,051$ при 95% довірчому інтервалі $[-0,1849; 0,1161]$. По-друге, опосередкування виключно через осмисленість життя, яке також показало статистично незначущий ефект ($b=-0,004$, 95% CI $[-0,2652; 0,4806]$). І, наостанок, наш цільовий ефект опосередкування послідовно через пошук сенсу та осмисленість життя. Цей ефект мав статистичну значущість і становив $b=0,020$ при 95% CI $[0,0389; 0,3179]$. Згідно з встановленими нами раніше критеріями, за силою цей ефект можна було б визначити як слабкий.

Таким чином, перша модель демонструє, що зв'язок розширеного дослідження, як активного пошуку та вивчення різних професійних альтернатив, підвищує суб'єктивне благополуччя через більш складний механізм: розширене дослідження сприяє пошуку сенсів, пошук сенсів зумовлює підвищення осмисленості життя, яка, в свою чергу, робить свій позитивний вклад в суб'єктивне благополуччя студентів.

Модель 2. РД → пошук сенсу → самовідчуження → СБ:

Наступним кроком була перевірка другої моделі – опосередкування послідовно через пошук сенсу та самовідчуження. Результати даного аналізу представлені в таблиці 4.23.

Відповідно до таблиці, регресійний шлях від розширеного дослідження до пошуку сенсу є статистично значущим та, очікувано, повторює значення з попереднього аналізу ($b=0,184$, 95% CI $[0,0454; 0,4367]$). Ефект пошуку сенсу на самовідчуження виявився також статистично значущим та негативним ($b=-0,138$,

95% CI [-0,4802; -0,0321]), що вказує на те, що зі збільшенням пошуку сенсу самовідчуження слабшає. Останньою ланкою в шляху опосередкування є регресія самовідчуження на суб'єктивне благополуччя, значення якої є негативним та статистично значущим при $b=-0,398$ та 95% довірчому інтервалі [-1,1914; -0,5797].

Таблиця 4.23

**Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку РД та СБ через
пошук сенсу та самовідчуження**

Модель 2	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: РД → ПоС	0,249	0,100	[0,0454; 0,4367]	0,184
b: ПоС → СВ	-0,249	0,114	[-0,4802; -0,0321]	-0,138
c: СВ → СБ	-0,887	0,157	[-1,1914; -0,5797]	-0,398
Прямий ефект: РД → СБ	-0,356	0,369	[-1,0843; 0,3720]	-0,065
Опосередкований ефект: РД → ПоС → СБ	0,066	0,075	[-0,0414; 0,2704]	0,012
Опосередкований ефект: РД → СВ → СБ	-0,043	0,167	[-0,3631; 0,2998]	-0,008
Опосередкований ефект: РД → ПоС → СВ → СБ	0,055	0,034	[0,0092; 0,1580]	0,010
Загальний ефект	-0,278	0,390	[-1,0472; 0,4904]	-0,051

Загальний ефект становить $b=-0,051$, 95% CI [-1,0472; 0,4904], прямий – $b=-0,065$, 95% CI [-1,0843; 0,3720]. Обидва довірчі інтервали вказують на відсутність статистичної значущості цих ефектів.

Перший опосередкований ефект, що намагається пояснити зв'язок РД з СБ виключно через пошук сенсу, показав відсутність статистичної значущості з $b=0,012$ та 95% довірчим інтервалом [-0,0414; 0,2704]. Другий опосередкований ефект – опосередкування зв'язку виключно через самовідчуження – також не досяг статистичної значущості з $b=-0,008$ та 95% CI [-0,3631; 0,2998]. Головний (дволанковий) опосередкований ефект показав слабкий, але позитивний та статистично значущий результат: $b=0,010$ при 95% довірчому інтервалі [0,0092; 0,1580]. Таким чином, показано, що широкі дослідження альтернативних

професійних шляхів може деяким чином підвищувати суб'єктивне благополуччя збільшуючи пошук сенсу, який, в свою чергу знижує самовідчуження, що має негативний ефект на СБ.

Модель 3. РД → автентичне життя → осмисленість життя → СБ:

Дві попередні моделі тестували гіпотезу про послідовне опосередкування, де першим медіатором виступав пошук сенсу. Наступні дві моделі тестують ефект опосередкування через автентичне життя як першу ланку. Третя модель, зокрема, присвячена опосередкуванню зв'язку РД та СБ завдяки змінам в показниках автентичного життя та осмисленості життя. Результати медіаторного аналізу представлені в таблиці 4.24.

Таблиця 4.24

Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку РД та СБ через автентичне життя та осмисленість життя

Модель 3	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: РД → АЖ	0,408	0,136	[0,1291; 0,6689]	0,250
b: АЖ → ОЖ	0,313	0,274	[-0,2359; 0,8371]	0,070
c: ОЖ → СБ	0,435	0,061	[0,3093; 0,5525]	0,584
Прямий ефект: РД → СБ	-0,423	0,362	[-1,1369; 0,2907]	-0,078
Опосередкований ефект: РД → АЖ → СБ	-0,103	0,114	[-0,3929; 0,0564]	-0,019
Опосередкований ефект: РД → ОЖ → СБ	0,192	0,196	[-0,1830; 0,5924]	0,035
Опосередкований ефект: РД → АЖ → ОЖ → СБ	0,056	0,056	[-0,0285; 0,1960]	0,010
Загальний ефект	-0,278	0,390	[-1,0472; 0,4904]	-0,051

Отже, розширене дослідження має позитивний статистично значущий регресійний вплив на автентичне життя зі стандартизованим показником $b=0,250$ та довірчим інтервалом $[0,1291; 0,6689]$. Також позитивним та статистично значущим ефектом є ефект осмисленості життя на суб'єктивне благополуччя (тобто, третя ланка опосередкування): $b=0,584$, 95% CI $[0,3093; 0,5525]$. Проте

вплив автентичного життя на осмисленість не показав статистичної значущості з $b=0,070$ та 95% довірчим інтервалом $[-0,2359; 0,8371]$, що містить нуль. Враховуючи це, ефект опосередкування є малоймовірним.

Загальний ефект становив $b=-0,051$ при 95% CI $[-1,0472; 0,4904]$, прямий ефект – $b=-0,078$ (95% CI $[-1,1369; 0,2907]$), обидва не досягли статистичної значущості. Як щодо опосередкованих ефектів, то всі три виявилися статистично незначущими: опосередкування шляхом лише автентичного життя показало $b=-0,019$, 95% CI $[-0,3929; 0,0564]$, опосередкування шляхом лише осмисленості життя – $b=0,035$, 95% CI $[-0,1830; 0,5924]$, а послідовне опосередкування має коефіцієнт $b=0,010$ з довірчим інтервалом $[-0,0285; 0,1960]$.

Таким чином, модель 3 не показала статистично значущих ефектів опосередкування.

Модель 4. РД → автентичне життя → самовідчуження → СБ:

Остання модель описує послідовне опосередкування через автентичне життя та самовідчуження. Результати медіаторного аналізу зв'язку РД та СБ зображені в таблиці 4.25.

Таблиця 4.25

Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку РД та СБ через автентичне життя та самовідчуження

Модель 4	B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
a: РД → АЖ	0,408	0,139	[0,1317; 0,6778]	0,250
b: АЖ → СВ	-0,263	0,100	[-0,4568; -0,0667]	-0,175
c: СВ → СБ	-0,967	0,169	[-1,2946; -0,6319]	-0,434
Прямий ефект: РД → СБ	-0,141	0,373	[-0,8756; 0,5937]	-0,026
Опосередкований ефект: РД → АЖ → СБ	-0,151	0,137	[-0,5120; 0,0262]	-0,028
Опосередкований ефект: РД → СВ → СБ	-0,090	0,183	[-0,4848; 0,2579]	-0,017
Опосередкований ефект: РД → АЖ → СВ → СБ	0,104	0,062	[0,0203; 0,2740]	0,019
Загальний ефект	-0,278	0,390	[-1,0472; 0,4904]	-0,051

Розширене дослідження є значущим предиктором автентичного життя, як і для попередньої моделі, з коефіцієнтом $b=0,250$ та 95% довірчим інтервалом $[0,1317; 0,6778]$. Автентичне життя значущо регресує на самовідчуження з коефіцієнтом $b=-0,175$ та 95% CI $[-0,4568; -0,0667]$, тобто показано, що вища відповідність поведінки власним почуттям та досвіду сприяє і вищому самоприйняттю та самознанню. Наостанок, регресійний коефіцієнт впливу самовідчуження на СБ також є зворотнім та статистично значущим ($b=-0,434$, 95% CI $[-1,2946; -0,6319]$).

Загальний та прямий ефекти виявилися статистично незначущими з показниками $b=-0,051$ (95% CI $[-1,2946; -0,6319]$) та $b=-0,026$ (95% CI $[-0,8756; 0,5937]$) для загального та прямого ефектів відповідно. Перший ефект опосередкування (суто через автентичність життя) складає $b=-0,028$ при 95% CI $[-0,5120; 0,0262]$ та не сягає статистичної значущості. Опосередкування лише через самовідчуження також не виявилось значущим з коефіцієнтом $b=-0,017$ та довірчим інтервалом $[-0,4848; 0,2579]$. Однак послідовне опосередкування, де першим медіатором виступає автентичність життя, а другим – самовідчуження, показало позитивний значущий (слабкий) ефект ($b=0,019$, 95% CI $[0,0203; 0,2740]$). Це свідчить про те, що розширене дослідження також може підвищувати суб'єктивне благополуччя через підвищення автентичності, яка, у свою чергу, підвищує самоприйняття та знання власного Я.

Таким чином, ми виявили три потенційні механізми зв'язку розширеного дослідження та суб'єктивного благополуччя, причому всі три ефекти виявилися позитивними. Так, розширене дослідження може сприяти пошуку сенсу, який, у свою чергу, підвищує осмисленість життя та знижує самовідчуження, що позитивно впливає на СБ. Крім того, дані показують, що РД також може підвищувати відповідність поведінки переживанням та досвіду, що, у свою чергу, знижує самовідчуження. На жаль, за результатами проведених аналізів неможливо упевнитися, чи зберігатимуться ці закономірності, якщо враховувати всі зв'язки та коваріати, які ми намагалися враховувати у серії паралельних медіаторних

аналізів. Наприклад, друга модель, що залучає пошук сенсу та самовідчуження як медіатори, могла виявитися значущою через спільну дисперсію між пошуком сенсу та осмисленістю життя.

Якщо ж говорити про силу цих ефектів, то всі три ефекти є слабкими, згідно нашим критеріям, однак при цьому перший та останній ефекти є сильнішими за ефект другої моделі. Це можна логічно обґрунтувати, адже пари змінних пошук сенсу – осмисленість та автентичність життя – самовідчуження є більш пов'язані між собою, ніж пошук сенсу та самовідчуження.

Отже, нами було протестовано декілька альтернативних моделей медіації, що могли би пояснити зв'язок ідентифікації з прихильністю та розширеного дослідження з суб'єктивним благополуччям як інтегральним виміром ПФО. Проведений аналіз показав наявність більш складних процесів медіації, порівняно з іншими процесами профідентичності.

Так, ідентифікація із прихильністю, схоже, пов'язана з суб'єктивним благополуччям неоднозначним чином: здебільшого, позитивно, через підвищення суб'єктивного контролю, яке, в свою чергу, або підвищує осмисленість життя, або знижує самовідчуження; існує і варіант, де ІІ негативно пов'язане з СБ – у випадку, коли суб'єктивний контроль не бере участі в опосередкуванні цього зв'язку, ідентифікація з прихильністю напряду деякою мірою підвищує самовідчуження, яке має негативний ефект на суб'єктивне благополуччя.

Розширене дослідження також показало декілька механізмів зв'язку з суб'єктивним благополуччям, однак, на відміну від ІІ, всі ці шляхи тільки сприяють встановленню позитивного СБ. Розширене дослідження як активний пошук і дослідження різноманітних варіантів професійних шляхів супроводжується а) підвищенням пошуку сенсу, що зумовлює підвищення осмисленості життям, а також б) підвищенням автентичності життя (як відповідності поведінки переживанням та досвіду), що спричиняє зниження самовідчуження. Третій, додатковий, механізм – це через підвищення пошуку

сенсу, яке також, окрім підвищення осмисленості, супроводжується деяким зниженням самовідчуження. Висока осмисленість життя та низьке самовідчуження же, як відомо, мають позитивний ефект на СБ.

Встановлення цих шляхів зв'язку показало, що ідентифікація із прихильністю та розширення дослідження мають свої унікальні вклади в суб'єктивне благополуччя студентів на рівні з іншими процесами профідентичності (крім гнучкості прихильності). Однак ця додаткова серія медіаторних аналізів також виявила важливу роль таких змінних, як суб'єктивний контроль та автентичне життя, які в попередніх моделях паралельної медіації не виявили жодного значення в поясненні зв'язків ПІ та СБ.

Разом з тим, моделі послідовної медіації мають обмеження, порівняно з попередніми моделями: тут не врахована мінливість деяких змінних – які в попередньому аналізі відігравали роль можливих медіаторів зв'язку. Це могло зумовити «проявитися» певні закономірності, які є менш суттєвими у присутності інших, не врахованих в кожному окремому аналізі, змінних.

4.6. Обговорення результатів емпіричного дослідження

Метою нашого дослідження було встановити структуру становлення профідентичності та механізми її зв'язку з позитивним функціонуванням особистості українських студентів. Для досягнення даної мети ми спробували відповісти на декілька питань: чи відповідає інтегративна модель ідентичності структурі професійної ідентичності українських студентів; чи взагалі пов'язані процеси профідентичності з різними індикаторами позитивного функціонування; чи є процеси профідентичності предикторами суб'єктивного благополуччя, а інші, процесуальні, індикатори ПФО – медіаторами цього зв'язку; чи мають ці ефекти свою специфіку для кожного з процесів профідентичності.

В розділі 3 та 4 ми відповіли на перше питання, підтвердивши, що структура становлення ПІ українських студентів близька до структури оригінального

англомовного опитувальника. Так, відносно чітко виокремлюються всі 6 вимірів профідентичності: формування прихильності – наявність чіткого професійного вибору та готовність і зусилля цей вибір реалізовувати; ідентифікація з прихильністю – впевненість в тому, що наявний професійний вибір є бажаним, гармонійно сполучається з особистістю студента, його життєвим цілям та планам; розширене дослідження – активність, направлена на дослідження професійного світу та свого місця в ньому, що супроводжується почуттям професійної невизначеності; поглиблене дослідження – вивчення особливостей обраного професійного шляху, дослідження власної особистості у контексті обраної професії, пошук однодумців; професійні сумніви – невпевненість у правильності свого професійного вибору та/чи у власних здібностях до досягнень в обраній кар'єрі; гнучкість прихильності – постійний перегляд кар'єрних альтернатив без можливості зупинитися на одній із них та прийняття можливості змін власної особистості, кар'єрних планів та уподобань в майбутньому (Аккая & Олефір, 2023).

Однак, ця структура має певні слабкі сторони. Так, процеси професійних сумнівів та гнучкості прихильності показали відносно низьку дискримінантну валідність, що вказує на те, що вони концептуально є надзвичайно близькими. Це можна трактувати так, що сумніватися у своєму виборі та своїх здібностях досягти успіхів в обраній професії майже обов'язково буде тягнути за собою нав'язливий розгляд (і, можливо, фантазування) щодо інших кар'єрних альтернатив та готовність змінити всі свої професійні плани в будь-який момент. Нагадаємо, що інтегральна модель ідентичності початково не розділяє ці два процеси, називаючи їх «нав'язливим» або «румінативним» дослідженням (Luuskx et al., 2008). Лише пізніше, при створенні опитувальника для тестування власне професійної ідентичності на базі інтегративної моделі, автори розділили «нав'язливе дослідження» на гнучкість прихильності та професійні сумніви (Porfeli et al., 2011). Схоже, що для закордонних популяцій ці два процеси є більш окремими, ніж для українців.

Подальший кореляційний аналіз показав, що для українців формування прихильності тісніше пов'язано з ідентифікацією з прихильністю та професійними сумнівами, а також професійні сумніви тісніше пов'язані з гнучкістю прихильності, порівняно із закордонними популяціями. Так, наприклад, китайська версія опитувальника (Zhang et al., 2019) показала кореляцію між формуванням прихильності та ідентифікацією з нею з силою $r=0,583$, французька – $r=0,59$ (Lannegrand-Willems & Perches, 2017), корейська версія – $r=0,67$ (Lee et al., 2014), тоді як наша версія показала кореляцію $r=0,755$. Однак, це латентна кореляція, тобто обчислена за допомогою структурного моделювання. Подальший звичайний кореляційний аналіз (за Спірменом) виявив, що, загалом, всі кореляції також доволі точно відповідають результатам інших вибірок. Так, кореляція між ФП та ПІ склала $r=0,605$, що є дуже близьким до китайської, корейської та французької версій.

Іншим проблемним моментом було те, що розширене дослідження на додатковій (меншій) вибірці показало слабкішу, ніж очікувалося, конвергентну валідність. Це вказує на те, що індикатори цього конструкту є дещо розмитими, що може означати, що розширене дослідження як процес становлення ПІ студентів ЗВО може бути не характерним (для української популяції). На це може вказувати і той факт, що розширене дослідження утворює слабкі та нечисленні зв'язки з іншими процесами профієдентичності (навіть із поглибленим дослідженням, яке концептуально є найближчим до РД, РД утворює зв'язок, який становить лише $r=0,250$; інші зв'язки між процесами коливаються в межах 0,4-0,6).

Таким чином, на перше питання ми можемо відповісти ствердно: інтегративна модель ідентичності, здебільшого, може бути застосована до аналізу становлення професійної ідентичності українських студентів.

Друге питання – про зв'язки процесів ПІ з індикаторами ПФО та, зокрема, суб'єктивним благополуччям – також отримало позитивну відповідь. Наші дані підтвердили зафіксовані в літературі результати, що більшість процесів

ідентичності утворюють слабкі, помірні та сильні зв'язки з різноманітними проявами ПФО, такими як задоволеність життям, позитивний та негативний афект та загалом СБ, наявність цілей сенсу та його пошуку в житті, самоприйняття та вияви автентичності особистості, а також почуття суб'єктності (суб'єктивний контроль). Всі знайдені зв'язки були очікуваними: формування прихильності, ідентифікація із прихильністю та поглиблене дослідження були пов'язані з позитивним полюсом ПФО (суб'єктивним благополуччям, осмисленістю, автентичністю тощо), а професійні сумніви та гнучкість прихильності – з негативним.

Виключенням з цих очікуваних закономірностей виявився (знову) процес розширеного дослідження, який утворив (позитивні) слабкі зв'язки лише з цілями в житті, автентичним життям та пошуком сенсу, з останнім – найсильніший. Причина цього може критися в декількох поясненнях:

а) розширене дослідження як шкала показала достатні, але (саме для цієї вибірки) все ж де в чому слабкі психометричні властивості; це може пояснити відсутність численних зв'язків, але не пояснює наявність закономірних зв'язків з поглибленим дослідженням (як два варіанти одного виміру, що був вказаний ще Дж. Марсія, – виміру дослідження або пошуку) та з гнучкістю прихильності (яку також можна трактувати як неплідне, без реальних проб та готовності сформулювати прихильність до одного з варіантів розширеного дослідження).

б) розширене дослідження є складним феноменом та не може бути однозначно пов'язано ні з наявністю, ні з відсутністю позитивного функціонування. На користь цього пояснення виступають дослідження, які показують неоднозначні результати. Так, деякі дослідження встановлюють негативний вклад в благополуччя мораторію ідентичності, основним процесом якого є РД (Sharma & Chandiramani, 2021), деякі прямо встановлюють негативний зв'язок з депресивними симптомами (Weisskirch, 2019). Однак багато з них так само, як і ми, не знаходять зв'язків з благополуччям чи іншими позитивними характеристиками особистості. Так, в уже згаданих дослідженнях мораторій в

половині випадків не виявляє статистично значущого зв'язку з психологічним благополуччям, а власне РД не пов'язано з самооцінкою та щастям. Одне дослідження, яке нам вдалося знайти, однак, прямо показало неоднозначність цього феномену: розширене дослідження одночасно корелювало з більшим дистресом ($r = 0,11$, $p < 0,001$), але і вищою самооцінкою ($r = 0,12$, $p < 0,001$) (Nguyen, 2020). Наші ж власні пошуки хоч і показали майже відсутність кореляцій, але з точки зору подальшого регресійного аналізу РД не тільки має позитивні наслідки у вигляді активнішого пошуку сенсів та більш автентичного життя, але і опосередковано сприяє позитивному суб'єктивному благополуччю (хоч ефект і слабкий) – і це в присутності інших процесів ідентичності, що вказує на дійсний та унікальний зв'язок (на противагу зв'язку, який міг би утворюватися лише завдяки спільній з якимось іншим процесом мінливості).

На здивування, поглиблене дослідження також показало дуже мало кореляцій з вимірами суб'єктивного благополуччя та його узагальненим показником: була виявлена лише слабка позитивна кореляція з позитивним афектом. Попередні дослідження часто показують поглиблене дослідження як активний предиктор психологічного благополуччя (Karaś & Cieciuch, 2018; Weisskirch, 2019; De Lise et al., 2023 тощо). В нашому випадку такий результат був пояснений завдяки проведеному регресійному аналізу: тоді як поглиблене дослідження дійсно має позитивні ефекти – підвищує осмисленість життя, воно також додатково знижує СБ через механізми, які не було досліджено. ПД має тісні взаємозв'язки з ФП та ІП, які є позитивними предикторами благополуччя, а тому, можливо, в інших дослідженнях ці взаємозв'язки не були проконтрольовані та давали хибні кореляції.

Тож, загалом, на друге питання також можна відповісти ствердно: процеси ІП дійсно, здебільшого, пов'язані як з процесуальними компонентами ПФО, так і з індикаторами СБ.

Останні два питання, які були основними в нашому дослідженні, вирішувалися одночасно завдяки медіаторному аналізу. Було виявлено, що

більшість процесів ПІ мають свій унікальний (тобто незалежний від інших процесів ПІ) вклад в суб'єктивне благополуччя, і кожен з тих, що має вклад, вирізняється своїм специфічним механізмом.

Формування прихильності виявило позитивний зв'язок із суб'єктивним благополуччям через підвищення осмисленості життя. Поглиблене дослідження виявило прямий негативний вплив на СБ та, додатково, позитивний опосередкований через також підвищення осмисленості. Професійні сумніви виявили найсильніший ефект: ПС знижує СБ одразу двома шляхами – через зниження осмисленості та підвищення самовідчуження.

Трохи складніші та слабкіші ефекти було знайдено і для ідентифікації з прихильністю та розширеного дослідження – для них було обчислено шлях із двох проміжних ланок замість однієї. Так, ідентифікація з прихильністю підвищує СБ через підвищення суб'єктивного контролю, який, у свою чергу, може підвищувати осмисленість життя або знижувати самовідчуження. Також ідентифікація з прихильністю показала слабкий негативний опосередкований зв'язок з СБ, коли суб'єктивний контроль не бере участі в ланці медіаторів, а ПІ прямо взаємодії з самовідчуженням, слабо підвищуючи його.

Розширене дослідження також показало декілька можливих шляхів (позитивної) взаємодії з СБ: РД підвищує пошук сенсу, який або підвищує осмисленість життя, або знижує самовідчуження; крім того РД підвищує автентичне життя, яке знижує самовідчуження.

Нагадуємо, що кожен з ефектів вважається унікальним у сенсі його незалежності від інших процесів ПІ, однак ефекти для РД та ПІ є менш надійними через те, що при їх обчисленні враховувалася дисперсія тільки частки потенційних медіаторних змінних. Необхідність такого кроку було обґрунтовано раніше.

Зважаючи на цю властивість унікальності, можна порівняти, який з опосередкованих (чи прямих) ефектів є найзначнішим. Для зручності, представимо всі знайдені значущі ефекти в одній таблиці (табл. 4.26), визначаючи розмір ефекту за критеріями, встановленими нами вище.

З таблиці видно, що більшість ефектів нами кваліфіковано як слабкі. Це стосується впливів ФП, ПД, РД та частково ІП. Два ефекти за силою визначаються як помірні – опосередкування впливу ПС через самовідчуження та впливу ІП через суб'єктивний контроль і самовідчуження. Лише один ефект був визначений як сильний – опосередкування зв'язку ПС та СВ через осмисленість життя.

Таблиця 4.26

Зведена таблиця значущих ефектів процесів ІП на СВ

	Станд.В (b)	Розмір ефекту
Опосередкований ефект: ФП→ ОЖ →СВ	0,073	слабкий
Прямий ефект: ПД → СВ	-0,181	слабкий
Опосередкований ефект: ПД→ ОЖ →СВ	0,066	слабкий
Опосередкований ефект: ПС→ ОЖ →СВ	-0,253	сильний
Опосередкований ефект: ПС→ СВ→СВ	-0,167	помірний
Опосередкований ефект: ІП→ СК → ОЖ → СВ	0,025	слабкий
Опосередкований ефект: ІП→ СК → СВ → СВ	0,032	помірний
Опосередкований ефект: ІП→ СВ→СВ	-0,061	слабкий
Опосередкований ефект: РД→ ПоС → ОЖ → СВ	0,020	слабкий
Опосередкований ефект: РД→ ПоС → СВ → СВ	0,010	слабкий
Опосередкований ефект: РД→ АЖ → СВ → СВ	0,019	слабкий

Таким чином, ми робимо висновок про те, що найсильнішим предиктором СВ є один з вимірів перегляду ідентичності – професійні сумніви, шкала, що трактується як постійні сумніви в правильності обраного шляху чи своїх здатностях цей шлях досягнути. Найсильнішим же медіатором, скоріше за все, можна назвати осмисленість життя – змінна, що відображає відчуття наявності сенсів в житті (в минулому та майбутньому), наявність цілей та планів тощо.

Знайдені закономірності здебільшого узгоджуються з попередніми дослідженнями. Так, що стосується позитивних зв'язків з вимірами прихильності (ФП і ІП) та негативних з вимірами перегляду ідентичності (ПС та ГП), то ці закономірності доволі часто згадуються. Наприклад, Л. Джаббарова (2020) виявила, що загалом сформована та позитивна профідентичність добре передбачає психологічне благополуччя. Іншими дослідженнями показано, що підвищення показника ідентичності пов'язано з підвищенням психологічного благополуччя та,

зокрема, задоволенням особистим життям (Ревенко, 2019). Перегляд ідентичності, як протиположна міцної, не підточеної сумнівами, прихильності часто, з іншої сторони, виступає негативним корелятом благополуччя: показаний зворотний зв'язок з щастям, суб'єктивним благополуччям, прямий – з депресивними симптомами (Weisskirch, 2019; Dimitrova et al., 2018; De Lise et al., 2023). Нечисленні лонгітюдні дослідження навіть показують, що високі показники за переглядом ідентичності передують у часі появі депресивних симптомів (Becht et al., 2019). Поглиблене дослідження, як правило, також виступає позитивним корелятом благополуччя (De Lise et al., 2023). Деякі емпіричні дослідження встановлюють позитивний зв'язок між РД та задоволеністю життям (Morsunbul & Cok, 2016), що є компонентом нашого показника СБ, тоді як інші – ні (Guerra García Novak, 2017).

Єдиний процес профідентичності, який не показав жодного унікального вкладу в суб'єктивне благополуччя, не дивлячись на численні кореляційні зв'язки, є процес гнучкості прихильності – другий вимір перегляду ідентичності, який свідчить про нав'язливі роздуми щодо інших, альтернативних професійних шляхів. Попередні дослідження (Fusco et al., 2022) вказують на схожі кореляції між гнучкістю прихильності та різними індикаторами позитивного психосоціального функціонування (благополуччя, почуття суб'єктності тощо). Оригінально задумувалося, що два варіанти перегляду ідентичності поділятимуться на адаптивний (ГП, як механізм зміни застарілої ідентичності) та дезадаптивний (ПС). На практиці ж обидва процеси корелюють з благополуччям зворотно. Наприклад, ГП та ПС мали пряму кореляцію з негативним афектом (Yuan et al., 2022) та зворотну кореляцію із задоволеністю життям (Guerra García Novak, 2017).

Проте дуже мало досліджень застосовувало множинний регресійний аналіз для виявлення унікального вкладу гнучкості прихильності, який би контролював сильну кореляцію між ГП та ПС ($r=0,547$), яка підтверджується й іншими дослідженнями (наприклад, Porfeli et al., 2011; Lannegrand-Willems et al., 2016). В

дослідженнях, які враховують такі спільну дисперсію між ГП та ПС, в той час як професійні сумніви виявляються яскравим предиктором благополуччя (збільшуючи депресивні прояви, зменшуючи задоволеність життя та загалом психологічне благополуччя), гнучкість прихильності не виявляє ніякого значущого ефекту (Donlin, 2014; Lannegrand-Willems et al., 2016). Загалом, з попередніх та наших емпіричних досліджень ми робимо висновок, що кореляційний зв'язок ГП з ПФО відбувається більшою мірою через спільну дисперсію з професійними сумнівами: гнучкість прихильності як готовність до перегляду прихильності до певного професійного шляху, не дивлячись на задум авторів концепту, репрезентує не тільки готовність до зміни *застарілої* профідентичності, але і у значній мірі сумніви у своєму поточному виборі. Немає доказів, однак, що ці сумніви є необґрунтованими; дезадаптивними вони вважаються лише тому, що попри сумніви часто не відбувається формування прихильності до нової кар'єри. Загалом, така картина не свідчить також і про те, що ГП та ПС не є окремими конструктами (у такому разі їх кореляція, скоріше за все, сильно перевищувала би зафіксований у літературі показник 0,5-0,6). Скоріше, на практиці реалізація цих двох процесів є більш спорідненою, ніж в теорії і не всім студентам вдається відчувати сумніви у своєму поточному виборі без готовності до розгляду альтернативних професій, і, навпаки, при відчутті, що стара профідентичність застаріла і потребує оновлення, активність, що направлена на це, часто супроводжується переживанням безплідних сумнівів і страхів зупинитися на якомусь варіанті.

Говорячи про виявлені медіатори, то домінантна роль осмисленості життя також є доволі очікуваною. Чим більше визначеності та впевненості у своєму професійному виборі, чим менше сумнівів у ньому та частих відволікань на роздуми про інші альтернативи, тим більше у юнаків та дівчат цілей та планів, які надають життю сенс. Попередні дослідження показують, що сильніша прихильність до ідентичності супроводжується більшою осмисленістю життя (Czyżowska, 2022), а деякі лонгітюдні дослідження навіть виявляють, що

нав'язливе дослідження (процес, близький до професійних сумнівів та гнучкості прихильності) значуще передбачає відсутність сенсу в житті, тоді як відсутність сенсу не є предиктором нав'язливого дослідження (Negru-Subtirica et al., 2016).

Самовідчуження, як вимір автентичності особистості, також відіграло значну роль в опосередкуванні зв'язків між процесами ПІ та суб'єктивним благополуччям. Самовідчуження трактується як невідповідність між відчуттями та переживаннями особи і її усвідомленням, знанням про ці відчуття та переживання. Високе самовідчуження інтерпретується як втрата контакту з власним Я та неприйняття себе. Значна частка досліджень ідентичності (і, зокрема, професійної), як вже зазначалося в першому розділі, застосовують близькі до самовідчуження концепти самооцінки, самоприйняття, впевненості у собі як кореляти. Наприклад, Weisskirch (2019) виявив позитивні зв'язки самооцінки з ФП, ПІ, ПД та зворотний зв'язок з нав'язливим дослідженням. Загалом, автентичність та її складові не часто виступають корелятами в дослідженнях професійної ідентичності.

Однак, проблемним в нашому дослідженні був не зв'язок автентичності з ПІ (кожен з показників автентичності мав якийсь процес ПІ як предиктор), а її зв'язок з суб'єктивним благополуччям: тільки самовідчуження показувало значущий унікальний вклад в СБ. Попередні ж дослідження показують, що автентичність виступає значущим предиктором суб'єктивного благополуччя у часі (Boygaz et al., 2014). Тоді як самовідчуження є значною частиною автентичності, прийняття зовнішніх впливів та автентичне життя також мають показувати значущі зв'язки з СБ. Наприклад, автентичне життя позитивно, а прийняття впливів та самовідчуження зворотно пов'язані зі щастям (Wood et al., 2008). В іншому дослідженні виміри автентичності було протестовано на зв'язок з іншими змінними, серед яких була задоволеність життям (Lutz et al., 2023). Для цього застосовувався регресійний аналіз, однак всі три змінні було рознесено по окремим регресійним аналізам, тож перевірити, чи кожна з них дійсно має свій унікальний внесок в СБ так і не довелося. Цілком ймовірно, що ПВ та АЖ

пов'язані з ПФО шляхом їх підвищення чи зниження самовідчуження. Перевірка цієї гіпотези можлива в наступних дослідженнях.

Що стосується суб'єктивного контролю, то це також відносно новий конструкт, який мало досліджений у зв'язку з ПІ. Однак, як і в ситуації з автентичністю, суб'єктивний контроль не показав себе предиктором суб'єктивного благополуччя, як передбачалося, спираючись на попередні дослідження (Lawrie et al., 2020). Важливо те, що відомі нам дослідження ніколи не контролювали зв'язки з іншими змінними, такими як осмисленість та автентичність. Ймовірно, нами зафіксовано, що суб'єктивний контроль як відчуття контролю над власним тілом, розумом та середовищем здійснює свій вплив на СБ не напряму, а шляхом підвищення осмисленості життя чи зниження самовідчуження.

Таким чином, ми обговорили відповіді на наші дослідницькі питання і встановили, що більшість результатів цілком узгоджуються з відомими нам дослідженнями. Деякі результати, однак, видавалися несподіваними, але, здебільшого, через брак емпіричних досліджень з цієї тематики. Наше дослідження має декілька значущих моментів:

1) по-перше, нами протестовано інтегративну модель професійної ідентичності у застосунку до українських студентів і показано, що вона має валідність та певну цінність в аналізі становлення ПІ студентів;

2) по-друге, завдяки врахуванню спільної дисперсії різних процесів ми змогли встановити ті унікальні, незалежні зв'язки між ПІ студентів та їх позитивним функціонуванням. Більшість досліджень, де показані зв'язки ПІ та різних індикаторів ПФО, не враховують тісні взаємозв'язки між змінними ПІ;

3) по-третє, нам вдалося виокремити конкретні механізми теоретичного впливу окремих процесів ПІ на СБ та показати їх специфіку.

Однак це дослідження має і певні обмеження. Перше обмеження стосується кореляційного плану дослідження: вплив і його механізми, які ми шукаємо, є теоретизованим та заснованим на результатах попередніх досліджень. Виходячи з цього обмеження, важливою перспективою для подальших досліджень є аналіз із

застосуванням лонгітюдного методу для перевірки причинно-наслідкових закономірностей.

Іншим обмеженням є проблема якості психодіагностичних інструментів. Деякі з наших шкал мали не оптимальні показники надійності (розширене дослідження, автентичне життя, прийняття впливів), що спонукає нас ставитися до результатів за участю цих змінних з обережністю.

Останнім обмеженням нашого дослідження є питання соціально-демографічних властивостей нашої вибірки (для основного дослідження). Значною мірою зроблені нами висновки відноситимуться до студентів-психологів молодших (1-3) курсів жіночої статі, що не мали досвіду роботи (за спеціальністю або взагалі ніякого) – вони склали основу нашої вибірки. Тож ще однією перспективою подальших досліджень є підвищення репрезентації студентів чоловічої статі та інших спеціальностей.

Висновки до розділу 4

В ході емпіричного дослідження ролі процесів професійної ідентичності студентів у позитивному функціонуванні особистості було отримано такі результати:

1. Було виявлено, що ПІ та ПФО можуть відрізнятися в залежності від статі, досвіду роботи та спеціальності навчання. Дівчата схильні до переживання більшої впевненості в своєму професійному виборі та його близькості до їх особистості, ніж юнаки. Натомість, юнаки виявили більшу схильність до визнання непостійності їх кар'єрних виборів, інтересів та цінностей, ніж дівчата. Також дівчата мають помірно вищу задоволеність життя, порівняно з групою юнаків.

Студенти, що отримали досвід роботи за фахом, значущо відрізняються від тих, хто отримав досвід роботи не за фахом навчання або не отримав жодного досвіду роботи: вони глибше досліджують обраний професійний шлях, мають вищу осмисленість та цілеспрямованість життя, та менш готові до змін власних

кар'єрних преференцій. Студенти, що мають досвід не за спеціальністю, більше шукають та обдумують різні варіанти професій, ніж студенти, що мають досвід за спеціальністю, та ті, що не мають ніякого. Окрім того, вони також мають більше сумнівів у правильності обраного професійного шляху та вважають свої життя менш осмисленим, порівняно зі студентами з фаховим досвідом роботи.

В залежності від спеціальності навчання значущо відрізняються студенти-психологи та студенти технічних і точних наук: останні менш впевнені в тому, що обрана професія відповідає їх особистісним якостям, цінностям та планам, менше поглиблюються у вивчення особливостей обраної кар'єри та загалом відчують менше контролю над власним життям.

2. Аналіз кореляцій показав тісні взаємозв'язки процесів ПІ між собою: формування прихильності, ідентифікація з прихильністю та поглиблене дослідження пов'язані між собою позитивно, також позитивно пов'язані професійні сумніви та гнучкість прихильності; з професійними сумнівами та гнучкістю прихильності зворотно пов'язані формування прихильності, ідентифікація з прихильністю та поглиблене дослідження; розширене дослідження лише пов'язано позитивно з поглибленим та з гнучкістю прихильності. Загалом, позитивна профідентичність характеризується визначеністю свого кар'єрного шляху з впевненістю в тому, що цей шлях пасує особистості та планам студента, поглибленим вивченням особливостей цього обраного шляху, мінімальними сумнівами в своєму виборі та можливостях та неприйняттям ймовірності зміни власних професійних інтересів, цінностей та виборів. При цьому, активне дослідження альтернатив професійних шляхів та відчуття професійної невизначеності є відносно незалежним процесом.

Змінні ПФО також тісно (та загалом позитивно) пов'язані між собою: більшість змінних, що характеризують позитивне суб'єктивне благополуччя, автентичність, осмисленість та суб'єктивний контроль мають прямі зв'язки між собою та зворотні – зі змінними, що характеризують психологічне неблагополуччя, низькі автентичність та контроль (і навпаки). При цьому,

прийняття впливів, автентичне життя та пошук сенсу виявилися мало пов'язані з індикаторами суб'єктивного благополуччя. Загальний показник СБ позитивно пов'язаний з осмисленістю життя і суб'єктивним контролем та зворотно – з самовідчуженням.

Процеси профідентичності також загалом тісно пов'язані з позитивним функціонуванням особистості студентів: формування прихильності та ідентифікація з прихильністю позитивно, а професійні сумніви та гнучкість прихильності загалом негативно пов'язані з позитивним суб'єктивним благополуччям, цілями та осмисленістю життя, самоприйняттям, індикаторами автентичності та позитивним суб'єктивним контролем; поглиблене дослідження загалом позитивно пов'язано з показниками осмисленості, самоприйняття, автентичності та позитивного суб'єктивного контролю, однак не пов'язано з суб'єктивним благополуччям (за виключенням слабого прямого зв'язку з позитивним афектом); розширене дослідження пов'язано лише з цілями в житті, автентичним життям та пошуком сенсу (позитивно). Загалом, найменше зв'язків з процесами ідентичності утворюють пошук сенсу та прийняття впливів; поглиблене дослідження слабо пов'язане з суб'єктивним благополуччям, а розширене дослідження майже не пов'язано з індикаторами ПФО.

3. В результаті серії медіаторних моделей зв'язку процесів ПІ та ПФО було виявлено, що професійні сумніви є унікальним предиктором осмисленості життя, суб'єктивного контролю, самовідчуження та прийняття впливів, поглиблене дослідження – осмисленості життя та пошуку сенсу, розширене дослідження – автентичного життя та пошуку сенсу, ідентифікація з прихильністю – суб'єктивного контролю, а формування прихильності – осмисленості життя.

Також показано, що з цих шести індикаторів процесуального ПФО лише осмисленість та самовідчуження є унікальними предикторами суб'єктивного благополуччя.

Встановлено, що формування прихильності має позитивний опосередкований ефект на СБ через підвищення осмисленості життя,

поглибленого дослідження має прямий негативний та опосередкований позитивний (через осмисленість життя) ефект на СБ, а професійні сумніви мають негативний опосередкований ефект на СБ шляхом зниження осмисленості життя та підвищення само відчуженості.

Додатково виявлено, що ідентифікація з прихильністю та розширене дослідження також мають свої унікальні, але складніші, механізми зв'язку з СБ: ідентифікація з прихильністю підвищує суб'єктивне благополуччя шляхом збільшення суб'єктивного контролю та, як наслідок, збільшення осмисленості життя або зменшення самовідчуження, а розширене дослідження може підвищувати СБ або через підвищення пошуку сенсу та наступне підвищення осмисленості життя або зниження самовідчуження, або шляхом підвищення автентичності життя та як наслідок – зниження самовідчуження.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора: Аккая 2023; Аккая, 2024.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження було покликано вирішити проблему виявлення структури професійної ідентичності, пошуку механізмів та специфіки її зв'язку з позитивним функціонуванням особистості студентів. На підставі проведеного нами теоретичного та емпіричного дослідження було зроблено загальні висновки:

1. Професійна ідентичність визначається як провідна сфера загальної ідентичності особистості, що формується через свідомо чи несвідомо зроблений професійний вибір та відображає пов'язаний з ним набір цінностей, цілей, переконань і ролей, а також намірів дотримуватися здійснених виборів.

Професійна ідентичність може виступати як ефект, корелят та чинник позитивного функціонування особистості, яке визначається як стан переживання психологічного благополуччя з однієї сторони та як властивості особистості та її життєдіяльності, які зумовлюють цей стан, – з іншого. Сформована та зріла професійна ідентичність супроводжується підвищенням позитивного функціонування особистості, виконуючи структурну, цільову, самоконтролюючу, гармонійну та орієнтовну функції.

2. Скорочений український варіант опитувальника VISA-19 показав гарні психометричні властивості і вимірювальну інваріантність за статтю та може застосовуватися для досліджень професійної ідентичності студентів. Структура становлення професійної ідентичності студентів у нашому дослідженні загалом відповідає структурі, виявленій в інших закордонних дослідженнях, та складається з 6 взаємопов'язаних процесів дослідження (розширене та поглиблене дослідження), формування (формування прихильності та ідентифікація з прихильністю) та перегляду (професійні сумніви та гнучкість прихильності) ідентичності.

3. Процеси професійної ідентичності тісно взаємопов'язані з позитивним функціонуванням студентів. Формування прихильності та ідентифікація з

прихильністю показали чисельні прямі взаємозв'язки, професійні сумніви та гнучкість прихильності – чисельні зворотні зв'язки, а розширене та поглиблене дослідження – прямі, однак менш чисельні зв'язки із суб'єктивним благополуччям, автентичністю, осмисленістю та суб'єктивним контролем.

4. Побудовано та емпірично верифіковано медіаторні моделі процесів професійної ідентичності як фактора позитивного функціонування особистості, за якими вплив процесів професійної ідентичності на суб'єктивне благополуччя опосередкований такими процесуальними характеристиками позитивного функціонування особистості, як осмисленість життя, самовідчуження, пошук сенсу, автентичне життя та суб'єктивний контроль.

5. Процеси професійної ідентичності студентів виступають унікальними предикторами різних процесуальних компонентів позитивного функціонування особистості:

- Формування прихильності як здійснення вибору щодо подальшого професійного шляху, формування певних очікувань від нього та готовність проявляти активність щодо його досягнення підвищує осмисленість життя;

- Ідентифікація з прихильністю як впевненість в зробленому професійному виборі і тому, що цей вибір відповідає власним життєвим планам та особистості, підвищує суб'єктивний контроль;

- Розширене дослідження як пошук та активне вивчення різноманітних варіантів професійних шляхів підвищує відповідність поведінки власним переживанням і досвіду та пошук сенсу;

- Поглиблене дослідження як активність з вивчення особливостей обраного професійного шляху та себе як майбутнього фахівця збільшує осмисленість життя та пошук сенсу;

- Професійні сумніви як сумніви у своєму професійному виборі та майбутньому є єдиним процесом профідентичності, який відіграє негативну роль у позитивних характеристиках, знижуючи осмисленість життя та суб'єктивний контроль, підвищуючи самовідчуження та прийняття впливів міжособистісних

стосунків на власну поведінку; професійні сумніви виявляються найсильнішим предиктором позитивного функціонування особистості.

6. Встановлено специфічні механізми опосередкування зв'язку процесів професійної ідентичності та суб'єктивного благополуччя, виокремлено унікальний внесок кожного з процесів профіідентичності до суб'єктивного благополуччя студентів. Формування прихильності підвищує суб'єктивне благополуччя завдяки підвищенню осмисленості життя. Поглиблене дослідження підвищує суб'єктивне благополуччя через підвищення осмисленості життя, але знижує його безпосередньо. Професійні сумніви знижують суб'єктивне благополуччя двома шляхами – знижуючи осмисленість життя та підвищуючи самовідчуження. Ідентифікація з прихильністю має здебільшого позитивний вплив на суб'єктивне благополуччя, підвищуючи суб'єктивний контроль, який, у свою чергу, або підвищує осмисленість життя, або знижує самовідчуження. Розширене дослідження також відіграє позитивну роль у суб'єктивному благополуччі через підвищення пошуку сенсу, яке зумовлює вищу осмисленість життя та менше самовідчуження; інший шлях підвищити суб'єктивне благополуччя виявляється через підвищення автентичності життя, яке спричиняє зменшення самовідчуження.

Отримані результати в своїй сукупності обумовлюють новизну та наукову значущість дослідження. Вони можуть бути корисними для психодіагностики та розробки програм психологічної підтримки студентів, спрямованих на розвиток професійної ідентичності та зміцнення особистісних ресурсів для підтримки позитивного функціонування. Матеріали дослідження впроваджено в процес підготовки фахових психологів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в рамках навчальних дисциплін «Психологія кар'єри», «Психологія праці та організаційна психологія», «Психологія особистості». Перспективами подальших досліджень за цією тематикою може бути підтвердження знайдених закономірностей та застосування лонгітюдного методу дослідження для встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аккая К.О., & Олефір В.О. (2023). Психометричні властивості української версії опитувальника "Оцінка статусів професійної ідентичності"(VISA-19). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(18), 15-24. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2\(18\).3](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2(18).3)
2. Аккая, К.О. (2023). Перегляд професійної ідентичності та позитивне функціонування особистості студентів: медіаторний аналіз. *Наука і освіта*, (4), 36-46. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-4-6>
3. Афанасьєва, Н. Є. (2023). Взаємозв'язок адаптаційних здібностей та задоволеності життям у внутрішньо переміщених осіб. *Науковий журнал «Габітус»*, 50, 69-73. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.12>
4. Борисюк, А. С. (2013). Теоретичні підходи до визначення ідентичності. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (19), 55-64.
5. Гога, Н. П. (2012). *Психологічні особливості становлення професійної ідентичності студентів гуманітарного профілю* (Публікація № 2118) [Автореф. дис. канд. психол. наук, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди]. DSpace ХГУ НУА. <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/2118>
6. Голоденко, О. (2013). Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках. *Соціологічні студії*, 1 (2), 37-40. http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_1_9
7. Горбаль, І. С. (2014). Психологічні аспекти задоволеності життям як когнітивного аспекту суб'єктивного благополуччя в літніх чоловіків та жінок. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 1 (1), 154-159. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_1\(1\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_1(1)_29)
8. Гранкіна-Сазонова, Н. В. (2018). *Смислові та емоційно-регуляторні утворення як передумови оптимального функціонування особистості* (Публікація № 0419U003378) [Дис. канд. психол. наук, Харківський

<https://uacademic.info/ua/document/0419U003378>

9. Джаббарова, Л. В. (2020). *Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю*. (Публікація № 9780) [Дис. канд. психол. наук, Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна].DSpace ПНПУ імені К. Д. Ушинського. <http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/9780>
10. Дружиніна, І. А. (2009). *Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів* (Публікація №0409U004828) [Автореф. дис. канд. психол. наук, Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України]. uacademic.info. <https://uacademic.info/ua/document/0409U004828>
11. Зливков, В. Л. (2007). Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості педагога. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1(19), 77–82.
12. Зливков, В. Л., Лукомська, С. О., & Федан, О. В. (2016). *Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях*. Педагогічна думка
13. Зливков, В. Л., Лукомська, С. О., Копилов, С. О., та ін. (2017). *Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій* (В. Л. Зливков, Ред.). Видавничий Дім «Слово».
14. Іванків, І. (2014). Ідентичність у соціально-психологічних проєкціях. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, 19 (1), 47-54. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19(1)_9)
15. Ічанська, О. М. (2002). *Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці* (Публікація № 7911) [Автореф. дис. канд. психол. наук. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова]. ENPUIR UDU. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7911>
16. Кавун, О.О. (2022). *Особливості «символічного» та «знакового» сприйняття мистецьких творів особами з різним рівнем сексуальної зрілості* (Публікація № 14570/3127)[Магістерська дисертація, Заклад вищої освіти

- «Український католицький університет»]. Електронний архів УКУ ErUCU .
<https://hdl.handle.net/20.500.14570/3127>
17. Карсканова, С. В. (2011). Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*, 1, 1-10.
 18. Кононов, І. Ф. (2013). Концепція ідентифікації та ідентичності в психоаналізі: Зигмунд Фройд та Ерік Еріксон. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*, 23 (3), 5-27.
[http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluc_2013_23\(3\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluc_2013_23(3)_3)
 19. Коняєва, Л. (2012). Становлення професійної ідентичності студентів в процесі соціалізації у вищому навчальному закладі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*, 6, 15-19. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknuppcr_2012_6_7
 20. Коробка, І. М. (2022). Суб'єктивне благополуччя: теоретичні інтерпретації, чинники й ресурси підтримання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2, 85-93.
<https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-2-12>
 21. Краєва, О. А. (2019). Основні теоретичні підходи вивчення ідентичності як міждисциплінарної проблеми сучасної науки. У В. Л. Зливкова, О. В. Завгородня, С. О. Лукомська, & О. В. Котух (Ред.), *Раціогуманістичні студії: Збірник наукових статей за матеріалами круглого столу 30 травня 2019 р.* (с. 149–162).
 22. Кривоконь, Н. І. (2002). *Соціально-психологічні чинники професійної самоідентифікації фахівців системи соціального захисту населення*. (Публікація № 0402U001455) [Автореф. дис. канд. психол. наук. Ін-т психології ім. ГС Костюка АПН України]. [uacademic.info.
https://uacademic.info/ua/document/0402U001455](https://uacademic.info/ua/document/0402U001455)
 23. Лукіянчук, А.М. (2010). Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць КПНУ ім. І. Огієнка, Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 7, 370–380.

24. Малофейкіна, К. О. (2021, May). Професійна і особистісна ідентичність та психосоціальне функціонування в зарубіжних дослідженнях. У *Проблеми особистісних ресурсів у навчальній та професійній діяльності: матеріали наук.-практ. конф. (с. 133–137)*. ФОП Бровін О. В.
25. Малофейкіна, К. О. (2022). Діагностика статусів професійної ідентичності в Україні: порівняння результатів двох опитувальників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 73, 17-25. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-02>
26. Овсяннікова, Я., & Чабань, А. (2022). Професійна ідентичність як одна із основних складових професійного становлення майбутніх офіцерів ДСНС. *Вісник Національного університету оборони України*, 7, 79-85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12570936>
27. Олефір, В., Боснюк, В., & Малофейкіна, К. (2021). Валідизація і вимірювальна інваріантність української версії шкали позитивних і негативних переживань (SPANE). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 71, 34-42. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-71-04>
28. Поліванова, О. Є., & Гуляєва, О. В. (2015). До проблеми визначення психологічного змісту поняття психологічного благополуччя. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*, 57, 34-39. <https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/5104>
29. Радзімовська, О. В. (2017). Емпіричне дослідження професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів. *International Journal of Education & Development*, 3, 101-108.
30. Ревенко, С. П. (2019). Соціально-психологічні особливості впливу зрілої ідентичності на психологічне благополуччя студентської молоді. У Н.Є. Завацька (голова ред.). *Теоретичні та прикладні проблеми психології (Вип. 3(3))*, 277-288). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-277-288>

31. Уліцька, Г. С. (2019, March). Позитивне психологічне функціонування особистості як запорука життєвого успіху. In *Психологія національної безпеки і благополуччя особистості: тези I Міжнародної науково-практичної конференції* (pp. 173-175). Видавництво Львівської політехніки.
32. Хазратова, Н., & Петровська І. (2021). Аналіз підходів до вивчення громадянської ідентичності особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*, 2(21), 53-61. <https://doi.org/10.33310/2078-2128-2021-21-2-53-61>
33. Харитинський, А. (2022). Теоретична модель суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Національного університету оборони України*, 70(6), 190–197. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-190-197>
34. Ховайло, О. В., & Ховайло, В. А. (2021). Професійна ідентичність майбутніх лікарів ветеринарної медицини. У *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 березня 2021 р.* (с. 225–227). НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Друкарня Мадрид.
35. Шапар, В. Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Прапор.
36. Штепа, О. С. (2008). *Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг* [Монографія]. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.
37. Штепа, О.С. (2022). Операціоналізація поняття «психологічні ресурси». У В. П. Мельник (Ред.), *Людина і суспільство: філософські, психологічні та політологічні виміри* (Кн. 1, *Особистість в соціумі: психологічні механізми активності*, с. 83-108). ЛНУ ім. Івана Франка.
38. Ющенко, І. М., & Панченко, Т. С. (2024). Професійна ідентичність як чинник життєстійкості особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, (1), 17-20. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.3>

39. Adams, G. R., & Marshall, S. K. (1996). A developmental social psychology of identity: Understanding the person-in-context. *Journal of adolescence*, 19(5), 429-442. <https://doi.org/10.1006/jado.1996.0041>
40. Akkaya, K. (2024, May). Vocational identity processes as factors of student's subjective well-being. In *XIV International Scientific and Practical Conference «Time of Challenges and Opportunities: Challenges, Solutions, Perspectives»* (pp. 128-131). Baltijas Starptautiskā akadēmija.
41. Al-Owidha, A., Green, K. E., & Kroger, J. (2009). On the question of an identity status category order: Rasch model step and scale statistics used to identify category order. *International Journal of Behavioral Development*, 33(1), 88-96. <https://doi.org/10.1177/0165025408100110>
42. Baer, R. A., & Lykins, E. L. B. (2011). Mindfulness and positive psychological functioning. In K. M. Sheldon, T. B. Kashdan, & M. F. Steger (Eds.), *Designing positive psychology: Taking stock and moving forward* (pp. 335-348). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195373585.003.0022>
43. Bañasová, K., Sollár, T., & Sollárová, E. (2016). Vocational identity in the context of values and career motivation. In C. Pracana (Ed.), *Psychology Applications & Developments II Advances in Psychology and Psychological Trends Series* (pp. 116-129). inScience Press.
44. Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
45. Becht, A. I., Luyckx, K., Nelemans, S. A., Goossens, L., Branje, S. J., Vollebergh, W. A., & Meeus, W. H. (2019). Linking identity and depressive symptoms across adolescence: A multisample longitudinal study testing within-person effects. *Developmental Psychology*, 55(8), 1733–1742. <https://doi.org/10.1037/dev0000742>

46. Berzonsky, M. D. (1989). Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of adolescent research*, 4(3), 268-282. <https://doi.org/10.1177/074355488943002>
47. Berzonsky, M. D., & Cieciuch, J. (2016). Mediation role of identity commitment in relationships between identity processing style and psychological well-being. *Journal of happiness studies*, 17(1), 145-162. <https://doi.org/10.1007/s10902-014-9588-2>
48. Bilgrami, A. (2006). Notes toward the Definition of 'Identity'. *Daedalus*, 135(4), 5-14. <https://doi.org/10.1162/daed.2006.135.4.5>
49. Bosma, H. A. (1992). Identity in adolescence: Managing commitments. In G. R. Adams, T. P. Gullotta, & R. Montemayor (Eds.), *Adolescent identity formation: Advances in adolescent development* (pp. 91–121). Newbury Park, CA: Sage.
50. Boyraz, G., Waits, J. B., & Felix, V. A. (2014). Authenticity, life satisfaction, and distress: A longitudinal analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 61(3), 498–505. <https://doi.org/10.1037/cou0000031>
51. Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine.
52. Brook, A. T., Garcia, J., & Fleming, M. A. (2008). The effects of multiple identities on psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(12), 1588-1600. <https://doi.org/10.1177/0146167208324629>
53. Burns, R. A., & Machin, M. A. (2010). Identifying gender differences in the independent effects of personality and psychological well-being on two broad affect components of subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 48(1), 22-27. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.08.007>
54. Casellas-Grau, A., Vives, J., Font, A., & Ochoa, C. (2016). Positive psychological functioning in breast cancer: An integrative review. *The Breast*, 27, 136-168. <https://doi.org/10.1016/j.breast.2016.04.001>
55. Chen, F. F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling*, 14(3), 464–504. <https://doi.org/10.1080/10705510701301834>

56. Chen, F. F., Jing, Y., Hayes, A., & Lee, J. M. (2013). Two concepts or two approaches? A bifactor analysis of psychological and subjective well-being. *Journal of happiness studies*, 14(3), 1033-1068. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9367-x>
57. Clark, L. A., & Watson, D. (2016). Constructing validity: Basic issues in objective scale development. In A. E. Kazdin (Ed.), *Methodological issues and strategies in clinical research* (4th ed., pp. 187–203). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14805-012>
58. Cohen J. (1992). A power primer. *Psychological bulletin*, 112(1), 155–159. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.112.1.155>
59. Crocetti, E., Luyckx, K., Scignaro, M., & Sica, L. S. (2011). Identity formation in Italian emerging adults: A cluster-analytic approach and associations with psychosocial functioning. *European Journal of Developmental Psychology*, 8(5), 558-572. <https://doi.org/10.1080/17405629.2011.576858>
60. Crocetti, E., Prati, F., & Rubini, M. (2018). The interplay of personal and social identity. *European Psychologist*, 23, 300–310. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000336>
61. Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008a). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of a three-dimensional model. *Journal of adolescence*, 31(2), 207-222. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.002>
62. Crocetti, E., Rubini, M., Luyckx, K., & Meeus, W. (2008b). Identity formation in early and middle adolescents from various ethnic groups: From three dimensions to five statuses. *Journal of youth and adolescence*, 37, 983-996. <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9222-2>
63. Crocetti, E., Sica, L. S., Schwartz, S. J., Serafini, T., & Meeus, W. (2013). Identity styles, dimensions, statuses, and functions: Making connections among identity conceptualizations. *European Review of Applied Psychology*, 63(1), 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2012.09.001>

64. Czyżowska, N. (2022). Identity processing style and meaning in life among emerging adults: mediational role of commitment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6585. <https://doi.org/10.3390/ijerph19116585>
65. De Lise, F., Luyckx, K., & Crocetti, E. (2024). Identity matters for well-being: the longitudinal associations between identity processes and well-being in adolescents with different cultural backgrounds. *Journal of youth and adolescence*, 53(4), 910-926. <https://doi.org/10.1007/s10964-023-01901-8>
66. Diener, E., Sapyta, J. J., & Suh, E. (1998). Subjective well-being is essential to well-being. *Psychological inquiry*, 9(1), 33-37. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_3
67. Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
68. Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social indicators research*, 97, 143-156. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y>
69. Dimitrova, R., Buzea, C., Taušová, J., Uka, F., Zakaj, S., & Crocetti, E. (2018). Relationships between identity domains and life satisfaction in minority and majority youth in Albania, Bulgaria, Czech Republic, Kosovo, and Romania. *European Journal of Developmental Psychology*, 15(1), 61-82. <https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1336997>
70. Donlin, A. A. (2014). *Vocational identity and well-being among diverse, upper-division health science undergraduates in the United States*. (Publication No. 1551208225) [Doctoral dissertation, California State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
71. Erikson, E. H. (1968). *Identity: youth and crisis*. W.W.Norton.
72. Erikson, E. H. (1993). *Childhood and society*. New York: Norton

73. Febrianti, R., & Ginanjar, A. S. (2024). Does Perceiving the Authentic Self Affect the Meaning of Life? *Jurnal Psikologi*, 51(2), 214 – 230. <https://doi.org/10.22146/jpsi.92292>
74. Fitzgerald, A. (2020). Professional identity: A concept analysis. *Nursing Forum*, 55(3), 447–472. <https://doi.org/10.1111/nuf.12450>
75. Fusco, L., Sica, L. S., Parola, A., & Aleni Sestito, L. (2022). Vocational identity flexibility and psychosocial functioning in Italian high school students. *International Journal of School & Educational Psychology*, 10(1), 144-154. <https://doi.org/10.1080/21683603.2020.1841050>
76. Ganzach, Y., Yaor, E., Shatz, T. M., Bulmash, B., & Greenberg, D. (2020). The retrospective independence of positive and negative affect. *Social Cognition*, 38(5), 470-488. <https://doi.org/10.1521/soco.2020.38.5.470>
77. George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference. 11.0 Update (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
78. Gillham, J. E., & Seligman, M. E. (1999). Footsteps on the road to a positive psychology. *Behaviour research and therapy*, 37(1), 163-173. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(99\)00055-8](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(99)00055-8)
79. Green, Z. A. (2020). The mediating effect of well-being between generalized self-efficacy and vocational identity development. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 20(2), 215-241. <https://doi.org/10.1007/s10775-019-09401-7>
80. Guerra García Novak, M. (2017). *Identidad vocacional, claridad del autoconcepto y satisfacción con la vida en adolescentes de quinto de secundaria* [Професійна ідентичність, чіткість я-концепції та задоволеність життям у підлітків на п'ятому році навчання в середній школі] (Публікація № 12404/9838) [Bachelor's thesis, Pontificia Universidad Católica del Perú]. PUCP. <http://hdl.handle.net/20.500.12404/9838>
81. Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., & Ray, S. (2021). Evaluation of reflective measurement models. In *Partial least squares*

- structural equation modeling (PLS-SEM) using R: A workbook* (pp. 75–90). Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-80519-7_4
82. Hayes, A. F. (2018). Partial, conditional, and moderated moderated mediation: Quantification, inference, and interpretation. *Communication monographs*, 85(1), 4-40. <https://doi.org/10.1080/03637751.2017.1352100>
 83. Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the academy of marketing science*, 43, 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
 84. Hirschi, A. (2011). Callings in career: A typological approach to essential and optional components. *Journal of vocational Behavior*, 79(1), 60-73. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.11.002>
 85. Hirschi, A. (2012). Callings and work engagement: Moderated mediation model of work meaningfulness, occupational identity, and occupational self-efficacy. *Journal of Counseling Psychology*, 59(3), 479–485. <https://doi.org/10.1037/a0028949>
 86. Hirschi, A., & Herrmann, A. (2012). Vocational identity achievement as a mediator of presence of calling and life satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 20(3), 309-321. <https://doi.org/10.1177/1069072711436158>
 87. Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resources theory: Its implication for stress, health, and resilience. In S. Folkman (Ed.), *The Oxford handbook of stress, health, and coping* (pp. 127–147). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375343.013.0007>
 88. Huang, C. C., Wang, Y. M., Wu, T. W., & Wang, P. A. (2013). An empirical analysis of the antecedents and performance consequences of using the moodle platform. *International Journal of Information and Education Technology*, 3(2), 217-221. <https://doi.org/10.7763/IJiet.2013.V3.267>
 89. Identity (2015). In G. R. VandenBos (Ed.), *APA dictionary of psychology* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14646-000>

90. JASP Team (2024). *JASP (Version 0.18.3)*[Computer software]. <https://jasp-stats.org/>
91. Jespersen, K., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013a). Identity status and ego development: A meta-analysis. *Identity, 13*(3), 228-241. <https://doi.org/10.1080/15283488.2013.799433>
92. Jespersen, K., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013b). Identity status and moral reasoning: A meta-analysis. *Identity, 13*(3), 266-280. <https://doi.org/10.1080/15283488.2013.799472>
93. Joshanloo, M. (2019). Investigating the relationships between subjective well-being and psychological well-being over two decades. *Emotion, 19*(1), 183–187. <https://doi.org/10.1037/emo0000414>
94. Karaś, D., & Cieciuch, J. (2018). The relationship between identity processes and well-being in various life domains. *Personality and Individual Differences, 121*, 111-119. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.09.027>
95. Kashdan, T. B. (2002). Social anxiety dimensions, neuroticism, and the contours of positive psychological functioning. *Cognitive therapy and Research, 26*, 789-810. <https://doi.org/10.1023/A:1021293501345>
96. Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology, 82*(6), 1007-1022. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.6.1007>
97. Kroger, J., & Marcia, J. E. (2011). The identity statuses: Origins, meanings, and interpretations. In Schwartz, S., Luyckx, K., Vignoles, V. (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 31-53). New York, NY: Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_2
98. Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of adolescence, 33*(5), 683-698. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.11.002>
99. Lannegrand-Willems, L., & Perchee, C. (2017). Évaluer les processus de l'identité vocationnelle de l'adolescence à l'entrée dans l'âge adulte: Validation française du

- "Vocational Identity Status Assessment" (VISA) [Evaluating the processes of vocational identity from adolescence to adulthood: French validation of the Vocational Identity Status Assessment (VISA)]. *European Review of Applied Psychology*, 67(2), 91-102. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2016.12.006>
100. Lannegrand-Willems, L., Perchee, C., & Marchal, C. (2016). Vocational identity and psychological adjustment: A study in French adolescents and emerging adults. *Journal of Adolescence*, 47, 210-219. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.10.005>
101. Lawrie, S. I., Eom, K., Moza, D., Gavreliuc, A., & Kim, H. S. (2020). Cultural variability in the association between age and well-being: The role of uncertainty avoidance. *Psychological Science*, 31(1), 51-64. <https://doi.org/10.1177/0956797619887348>
102. Lee, B., Jung, J. H., & Lee, J. R. (2014). Validation of vocational identity status assessment in Korean (VISA-K). *Korean Journal of Counseling*, 15(3), 1163-1181. <http://dx.doi.org/10.15703/kjc.15.3.201406.1163>
103. Lillevoll, K. R., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013). Identity status and anxiety: A meta-analysis. *Identity*, 13(3), 214-227. <https://doi.org/10.1080/15283488.2013.799432>
104. Linley, P. A., Maltby, J., Wood, A. M., Osborne, G., & Hurling, R. (2009). Measuring happiness: The higher order factor structure of subjective and psychological well-being measures. *Personality and individual differences*, 47(8), 878-884. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.07.010>
105. Llorens, S., Schaufeli, W., Bakker, A., & Salanova, M. (2007). Does a positive gain spiral of resources, efficacy beliefs and engagement exist? *Computers in human behavior*, 23(1), 825-841. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2004.11.012>
106. Luthans, F., Luthans, K. W., & Luthans, B. C. (2004). Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47(1), 45-50. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2003.11.007>

107. Luthans, F., Youssef-Morgan, C. M., & Avolio, B. J. (2015). *Psychological capital and beyond*. Oxford University Press.
108. Lutz, P. K., Newman, D. B., Schlegel, R. J., & Wirtz, D. (2023). Authenticity, meaning in life, and life satisfaction: A multicomponent investigation of relationships at the trait and state levels. *Journal of Personality*, 91(3), 541-555. <https://doi.org/10.1111/jopy.12753>
109. Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., & Beyers, W. (2006). Unpacking commitment and exploration: Preliminary validation of an integrative model of late adolescent identity formation. *Journal of adolescence*, 29(3), 361-378. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.03.008>
110. Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., Beyers, W., & Vansteenkiste, M. (2005). Identity statuses based on 4 rather than 2 identity dimensions: Extending and refining Marcia's paradigm. *Journal of youth and adolescence*, 34, 605-618. <https://doi.org/10.1007/s10964-005-8949-x>
111. Luyckx, K., Klimstra, T. A., Duriez, B., Schwartz, S. J., & Vanhalst, J. (2012). Identity processes and coping strategies in college students: Short-term longitudinal dynamics and the role of personality. *Journal of youth and adolescence*, 41, 1226-1239. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9753-z>
112. Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., & Goossens, L. (2008). Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of research in personality*, 42(1), 58-82. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.04.004>
113. Malofeikina, K. O. (2021, March). On defining the concept of positive psychological functioning. In *Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century: Materials of the 10th All-Ukrainian student scientific conference with international participation (pp. 92–100)*. Kharkiv National University V. N. Karazin.

114. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558.
<https://doi.org/10.1037/h0023281>
115. Maslow, A. H. (1970). New introduction: Religions, values, and peak-experiences. *Journal of Transpersonal Psychology*, 2(2), 83-90.
116. Mead, G. H., & Strauss, A. L. (1934). *The social psychology of George Herbert Mead*. The University of Chicago Press.
117. Meeus, W. (1996). Studies on identity development in adolescence: An overview of research and some new data. *Journal of youth and adolescence*, 25(5), 569-598.
<https://doi.org/10.1007/BF01537355>
118. Meeus, W., Van De Schoot, R., Keijsers, L., Schwartz, S. J., & Branje, S. (2010). On the progression and stability of adolescent identity formation: A five-wave longitudinal study in early-to-middle and middle-to-late adolescence. *Child development*, 81(5), 1565-1581. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01492.x>
119. Mercer, N., Crocetti, E., Branje, S., Van Lier, P., & Meeus, W. (2017). Linking delinquency and personal identity formation across adolescence: Examining between- and within-person associations. *Developmental psychology*, 53(11), 2182-2194.
<https://doi.org/10.1037/dev0000351>
120. Merino, M. D., & Privado, J. (2015). Positive Psychological Functioning. Evidence for a new construct and its measurement.[Funcionamiento psicológico positivo. Evidencia para un nuevo constructo y su medición]. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 31(1), 45-54.
<https://doi.org/10.6018/analesps.31.1.171081>
121. Miočević, M., O'Rourke, H. P., MacKinnon, D. P., & Brown, H. C. (2018). Statistical properties of four effect-size measures for mediation models. *Behavior research methods*, 50, 285-301. <https://doi.org/10.3758/s13428-017-0870-1>
122. Morsunbul, U., & Cok, F. (2014). The adaptation of the dimensions of identity development scale into Turkish. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27(1), 6-14. <https://dx.doi.org/10.5350/DAJPN2014270101>

123. Muttaqin, D. (2024). Factor Structure and Measurement Invariance of the Indonesian Version of VISA: An Exploratory Structural Equation Modeling Approach. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 42(5), 557-569. <https://doi.org/10.1177/07342829241241781>
124. Negru-Subtirica, O., Pop, E. I., Luyckx, K., Dezutter, J., & Steger, M. F. (2016). The meaningful identity: A longitudinal look at the interplay between identity and meaning in life in adolescence. *Developmental Psychology*, 52(11), 1926–1936. <https://doi.org/10.1037/dev0000176>
125. Nguyen, P. L. (2020). Identity processes and well-being: Exploring different types of identity exploration. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/jz5md>
126. Olefir, V., Bosniuk, V., & Malofeikina, K. (2021, December). Psychometric properties of the Ukrainian version of the Scale of Positive and Negative Experiences (SPANES). In *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 100-106). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.211218.017>.
127. Öngen, D. E. (2014). Vocational identity status among Turkish youth: Relationships between perfectionisms and decision making style. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 472-476. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.242>
128. Porfeli, E. J., Lee, B., Vondracek, F. W., & Weigold, I. K. (2011). A multi-dimensional measure of vocational identity status. *Journal of adolescence*, 34(5), 853-871. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.02.001>
129. Posit Team. (2024). *RStudio: Integrated development environment for R* (Version 2024.4.2.764) [Computer software]. Posit Software, PBC. <https://www.posit.co/>
130. R Core Team. (2023). *R: A language and environment for statistical computing* [Computer software]. R Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>
131. Roemer, E., Schuberth, F., & Henseler, J. (2021). HTMT2—an improved criterion for assessing discriminant validity in structural equation modeling. *Industrial*

- management & data systems*, 121(12), 2637-2650. <https://doi.org/10.1108/IMDS-02-2021-0082>
132. Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. A Way of Being
133. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52, 141-166. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141>
134. Ryeng, M. S., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013). Identity status and self-esteem: A meta-analysis. *Identity*, 13(3), 201-213. <https://doi.org/10.1080/15283488.2013.799431>
135. Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
136. Ryff, C. D. (2014). Self-realisation and meaning making in the face of adversity: A eudaimonic approach to human resilience. *Journal of psychology in Africa*, 24(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/14330237.2014.904098>
137. Ryff, C. D., & Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 9(1), 13-39. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0>
138. Serafini, T. E., & Adams, G. R. (2002). Functions of identity: Scale construction and validation. *Identity: an international journal of theory and research*, 2(4), 361-389. https://doi.org/10.1207/S1532706XID0204_05
139. Sestito, L. A., Sica, L. S., Ragozini, G., Porfeli, E., Weisblat, G., & Di Palma, T. (2015). Vocational and overall identity: A person-centered approach in Italian university students. *Journal of Vocational Behavior*, 91, 157-169. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2015.10.001>

140. Sharma, D., & Chandiramani, K. (2021). Impact of identity process on psychological wellbeing of adolescents. *The International Journal of Indian*, 9(1), 2349-3429. <https://doi.org/10.25215/0901.082>
141. Skorikov, V. B., & Vondracek, F. W. (2011). Occupational identity. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 693–714). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_29
142. Stanton, J. M., Sinar, E. F., Balzer, W. K., & Smith, P. C. (2002). Issues and strategies for reducing the length of self-report scales. *Personnel Psychology*, 55(1), 167-194. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2002.tb00108.x>
143. Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of counseling psychology*, 53(1), 80-93. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80>
144. Stephen, J., Fraser, E., & Marcia, J. E. (1992). Moratorium-achievement (MAMA) cycles in lifespan identity development: Value orientations and reasoning system correlates. *Journal of adolescence*, 15(3), 283-300. [https://doi.org/10.1016/0140-1971\(92\)90031-Y](https://doi.org/10.1016/0140-1971(92)90031-Y)
145. Strauser, D. R., Lustig, D. C., & Çiftçi, A. (2008). Psychological well-being: Its relation to work personality, vocational identity, and career thoughts. *The Journal of Psychology*, 142(1), 21-35. <https://doi.org/10.3200/JRLP.142.1.21-36>
146. Tapal, A., Oren, E., Dar, R., & Eitam, B. (2017). The sense of agency scale: A measure of consciously perceived control over one's mind, body, and the immediate environment. *Frontiers in psychology*, 8, 1552. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01552>
147. The jamovi project (2023). *jamovi* (Version 2.4) [Computer Software]. <https://www.jamovi.org>
148. Vleioras, G., & Bosma, H. A. (2005). Are identity styles important for psychological well-being? *Journal of adolescence*, 28(3), 397-409. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.09.001>

149. Wackerhausen, S. (2009). Collaboration, professional identity and reflection across boundaries. *Journal of interprofessional care*, 23(5), 455-473.
<https://doi.org/10.1080/13561820902921720>
150. Waterman, A. S. (1999). Identity, the identity statuses, and identity status development: A contemporary statement. *Developmental review*, 19(4), 591-621.
<https://doi.org/10.1006/drev.1999.0493>
151. Wedel, M., & Dong, C. (2020). BANOVA: Bayesian analysis of experiments in consumer psychology. *Journal of Consumer Psychology*, 30(1), 3-23.
<https://doi.org/10.1002/jcpy.1111>
152. Weisskirch, R. S. (2019). Grit applied within: Identity and well-being. *Identity*, 19(2), 98-108. <https://doi.org/10.1080/15283488.2019.1604345>
153. Wood, A. M., Linley, P. A., Maltby, J., Baliousis, M., & Joseph, S. (2008). The authentic personality: A theoretical and empirical conceptualization and the development of the Authenticity Scale. *Journal of counseling psychology*, 55(3), 385-399. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.55.3.385>
154. Worthington, M., Salamonson, Y., Weaver, R., & Cleary, M. (2013). Predictive validity of the Macleod Clark Professional Identity Scale for undergraduate nursing students. *Nurse education today*, 33(3), 187-191.
<https://doi.org/10.1016/j.nedt.2012.01.012>
155. Yap, S. C., Settles, I. H., & Pratt-Hyatt, J. S. (2011). Mediators of the relationship between racial identity and life satisfaction in a community sample of African American women and men. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 17(1), 89-97. <https://doi.org/10.1037/a0022535>
156. Yuan, W., Xu, T., Liu, M., & Hu, B. (2022). Vocational Identity Status in Chinese Emerging Adults with and without Hearing Impairment: Latent Profiles and Relationships with Self-Esteem and Subjective Well-Being. *International journal of environmental research and public health*, 19(21), 14473.
<https://doi.org/10.3390/ijerph192114473>

157. Zhang, J., Chen, G., & Yuen, M. (2019). Validation of the Vocational Identity Status Assessment (VISA) using Chinese technical college students. *Journal of Career Assessment*, 27(4), 675-692. <https://doi.org/10.1177/1069072718808798>
158. Zhao, X., Lynch Jr, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of consumer research*, 37(2), 197-206. <https://doi.org/10.1086/651257>
159. Zumbo, B. D., Gadermann, A. M., & Zeisser, C. (2007). Ordinal versions of coefficients alpha and theta for Likert rating scales. *Journal of modern applied statistical methods*, 6, 21-29. <https://doi.org/10.22237/jmasm/1177992180>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації (публікації у фахових виданнях України):**

1. Олефір, В., Боснюк, В., & Малофейкіна, К. (2021). Валідизація і вимірjuвальна інваріантність української версії шкали позитивних і негативних переживань (SPANE). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 71, 34-42. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2021-71-04>
(Особистий внесок здобувачки: написання чернетки вступу, оформлення анотацій та висновків; особистий внесок Олефіра В.: збір даних, математико-статистичний аналіз, чернетка статті; особистий внесок Боснюка В.: збір даних, перегляд та редагування тексту статті).
2. Малофейкіна, К. О. (2022). Діагностика статусів професійної ідентичності в Україні: порівняння результатів двох опитувальників. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, 73, 17-25. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2022-73-02>
3. Аккая, К.О. (2023). Перегляд професійної ідентичності та позитивне функціонування особистості студентів: медіаторний аналіз. *Наука і освіта*, 4, 36-46. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-4-6>
4. Аккая К.О., Олефір В.О. (2023). Психометричні властивості української версії опитувальника "Оцінка статусів професійної ідентичності"(VISA-19). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(18), 15-24. [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2\(18\).3](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.2(18).3)
(Особистий внесок здобувачки: аналіз літератури, формулювання методології, збір даних (частина), аналіз результатів, написання оригінальної чернетки)

статті; особистий внесок Олефіра В.: концептуалізація, збір даних (частина), перегляд і редагування чернетки статті).

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Malofeikina, K. O. (2021, March). On defining the concept of positive psychological functioning. In *Academic and scientific challenges of diverse fields of knowledge in the 21st century: Materials of the 10th All-Ukrainian student scientific conference with international participation* (pp. 92–100). Kharkiv National University V. N. Karazin.
6. Малофейкіна, К. О. (2021, May). Професійна і особистісна ідентичність та психосоціальне функціонування в зарубіжних дослідженнях. У *Проблеми особистісних ресурсів у навчальній та професійній діяльності: матеріали наук.-практ. конф.* (с. 133–137). ФОП Бровін О. В..
7. Olefir, V., Bosniuk, V., & Malofeikina, K. (2021, December). Psychometric properties of the Ukrainian version of the Scale of Positive and Negative Experiences (SPANE). In *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 100-106). Atlantis Press.
<https://doi.org/10.2991/assehr.k.211218.017>.
(Особистий внесок здобувачки: написання чернетки вступу, оформлення анотацій та висновків; особистий внесок Олефіра В.: збір даних, математико-статистичний аналіз, чернетка статті; особистий внесок Боснюка В.: збір даних, перегляд та редагування тексту статті).
8. Akkaya, K. (2024, May). Vocational identity processes as factors of student's subjective well-being. In *XIV International Scientific and Practical Conference «Time of Challenges and Opportunities: Challenges, Solutions, Perspectives»* (pp. 128-131). Baltijas Starptautiskā akadēmija.

ДОДАТОК Б

Опитувальник оцінки професійної ідентичності VISA-19

Наскільки Ви погоджуєтесь із наступними твердженнями?

- а) Повністю згоден
- б) Згоден
- в) І згоден, і не згоден
- г) Не згоден
- д) Повністю не згоден

1. Я знаю, яка робота для мене найкраща.
2. Моя професія допоможе мені у досягненні глибоко особистих цілей.
3. Коли я думаю про професійний вибір, мені стає не по собі.
4. Мої робочі інтереси, ймовірно, зміняться в майбутньому.
5. Жоден інший професійний шлях не є для мене настільки привабливим, як той, яким я планую рухатися.
6. Почавши працювати в обраній мною професії, я зможу стати тією людиною, якою мрію бути.
8. Скоріше за все, я зміню свої професійні цілі.
9. Ніхто не змінить мою думку щодо обраної мною професії.
13. Я давно знаю, який професійний шлях для мене найкращий.
14. Я обрав професію, яка дозволить мені залишатися вірним своїм цінностям.
15. Я сумніваюсь, що знайду професію, яка мені підходить.
16. Мій професійний вибір може виявитися не таким, як я очікував.
19. Можливо, я не зможу отримати роботу, яку насправді хочу.

Прямо зараз я...

21. мимохідь дізнаюся про різні незнайомі мені професійні шляхи, щоб підібрати декілька для їх подальшого розгляду.
22. виявляю свої найсильніші таланти, коли думаю про професію.
23. думаю про те, як я міг би вписатися в багато різних професійних шляхів.
24. намагаюся отримувати багато різноманітного досвіду, щоб я міг знайти декілька професій, що підходять мені.
25. дізнаюся, що я можу зробити, щоб поліпшити свої шанси на обраний професійний шлях.

26. намагаюся дізнатися якомога більше про конкретні освітні вимоги професії, яка мене найбільше цікавить.

Шкали:

Формування прихильності: 1, 5, 9, 13.

Ідентифікація з прихильністю: 2, 6, 14.

Розширене дослідження: 21, 23, 24.

Поглиблене дослідження: 22, 25, 26.

Професійні сумніви: 3, 15, 19.

Гнучкість прихильності до професії: 4, 8, 16.

За кожною шкалою можна отримати від 3 до 15 балів. За шкалою «Формування прихильності» можна отримати від 4 до 20 балів. Чим більший бал, тим більше виражений певний процес професійної ідентичності.

ДОДАТОК В

Факторні навантаження пунктів опитувальника у повному (30 пунктів) та скороченому (19 пунктів) варіантах опитувальника

Факторні навантаження повної моделі (Модель1)			Факторні навантаження скороченої моделі VISA-19		
Фактор	Пункт №	Std.lv	Фактор	Пункт №	Std.lv
F1	i1	0,747	F1	i1	0,749
	i5	0,692		i5	0,708
	i9	0,599		i9	0,595
	i13	0,716		i13	0,725
	i17	0,561	F2	i2	0,727
F2	i2	0,718		i6	0,798
	i6	0,805		i14	0,771
	i10	0,576	F3	i21	0,708
	i14	0,773		i23	0,600
	i18	0,538		i24	0,649
F3	i21	0,638	F4	i22	0,732
	i23	0,564		i25	0,725
	i24	0,638		i26	0,601
	i27	0,584	F5	i3	0,733
	i29	0,420		i15	0,728
F4	i22	0,741		i19	0,640
	i25	0,742	F6	i4	0,709
	i26	0,638		i8	0,818
	i28	0,622		i16	0,673
	i30	0,507			
F5	i3	0,741			
	i7	0,243			
	i11	0,592			
	i15	0,735			
	i19	0,644			
F6	i4	0,719			
	i8	0,815			
	i12	0,520			
	i16	0,678			
	i20	0,485			

Примітка: всі факторні навантаження значущі на рівні $p < 0,001$

ДОДАТОК Г

Розбіжності у змінних ПІ та ПФО в залежності від статі, досвіду роботи та спеціальності

	Відмінності за статтю			Відмінності за досвідом роботи			Відмінності за спеціальністю навчання		
	χ^2	p	ϵ^2	χ^2	p	ϵ^2	χ^2	p	ϵ^2
ФП	0,020	0,888	0,000	3,421	0,181	0,016	4,612	0,100	0,023
ПІ	3,844	0,050	0,018	5,285	0,071	0,025	11,987	0,002	0,058
РД	0,057	0,812	0,000	10,827	0,004	0,052	3,201	0,202	0,016
ПД	0,138	0,710	0,001	7,626	0,022	0,036	6,047	0,049	0,030
ПС	1,500	0,221	0,007	7,968	0,019	0,038	4,714	0,095	0,023
ГП	4,822	0,028	0,023	16,423	<,001	0,079	2,015	0,365	0,010
Задоволеність життям	7,588	0,006	0,036	2,255	0,324	0,011	5,135	0,077	0,025
Позитивний афект	1,023	0,312	0,005	0,235	0,889	0,001	1,117	0,572	0,005
Негативний афект	1,995	0,158	0,009	0,889	0,641	0,004	0,860	0,650	0,004
СБ	1,994	0,158	0,009	0,347	0,841	0,002	2,042	0,360	0,010
Цілі в житті	1,339	0,247	0,006	8,286	0,016	0,040	4,835	0,089	0,024
Наявність сенсу	0,117	0,732	0,001	8,146	0,017	0,039	1,886	0,389	0,009
ОЖ	0,452	0,501	0,002	9,193	0,010	0,044	3,276	0,194	0,016
Самоприйняття	3,540	0,060	0,017	3,223	0,200	0,015	2,082	0,353	0,010
СВ	0,152	0,697	0,001	2,024	0,364	0,010	3,454	0,178	0,017
ПВ	1,725	0,189	0,008	0,637	0,727	0,003	3,055	0,217	0,015
АЖ	0,189	0,664	0,001	0,379	0,827	0,002	0,687	0,709	0,003
Автентичність	0,052	0,820	0,000	1,375	0,503	0,007	0,872	0,647	0,004
ПоС	1,386	0,239	0,007	0,441	0,802	0,002	4,716	0,095	0,023
ПСб	1,660	0,198	0,008	0,050	0,975	0,000	6,767	0,034	0,033
НСб	1,361	0,243	0,006	2,463	0,292	0,012	5,328	0,070	0,026
СК	1,815	0,178	0,009	0,639	0,726	0,003	6,653	0,036	0,032

ДОДАТОК Д

**Результати послідовного медіаторного аналізу зв'язку ІІ та СБ через (1)
суб'єктивний контроль та (2) прийняття впливів/автентичне життя/пошук
сенсу**

		B	SE	Boot 95% CI	Станд.В (b)
Модель 3	a: ІІ -> СК	0,737	0,406	[0,0006; 1,5754]	0,180
	b: СК -> ПВ	-0,148	0,045	[-0,2323; -0,0557]	-0,272
	c: ПВ -> СБ	0,078	0,176	[-0,2632; 0,4254]	0,033
	Прямий ефект: ІІ -> СБ	0,002	0,456	[-0,8860; 0,9108]	0,002
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК ->СБ	0,128	0,116	[-0,0069; 0,4769]	0,024
	Опосередкований ефект: ІІ-> ПВ->СБ	0,032	0,081	[-0,1033; 0,2348]	0,006
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК -> ПВ -> СБ	-0,009	0,025	[-0,0854; 0,0249]	-0,002
	Загальний ефект	0,164	0,446	[-0,7148; 1,0421]	0,031
Модель 4	a: ІІ -> СК	0,737	0,414	[0,0003; 1,6034]	0,180
	b: СК -> АЖ	0,127	0,038	[0,0541; 0,2012]	0,326
	c: АЖ -> СБ	-0,252	0,252	[-0,7593; 0,2275]	-0,076
	Прямий ефект: ІІ -> СБ	0,019	0,450	[-0,8684; 0,9060]	0,004
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК ->СБ	0,143	0,121	[-0,0005; 0,5147]	0,027
	Опосередкований ефект: ІІ-> АЖ->СБ	0,026	0,052	[-0,0332; 0,1929]	0,005
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК -> АЖ -> СБ	-0,024	0,034	[-0,1421; 0,0122]	-0,004
	Загальний ефект	0,164	0,446	[-0,7148; 1,0421]	0,031
Модель 5	a: ІІ -> СК	0,737	0,406	[0,0160; 1,5820]	0,180
	b: СК -> ПоС	0,060	0,029	[0,0005; 0,1150]	0,185
	c: ПоС -> СБ	0,418	0,304	[-0,1641; 1,0363]	0,104
	Прямий ефект: ІІ -> СБ	-0,029	0,451	[-0,9171; 0,8602]	-0,005
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК ->СБ	0,1007	0,103	[-0,0187; 0,4383]	0,019
	Опосередкований ефект: ІІ-> ПоС->СБ	0,0730	0,081	[-0,0172; 0,3358]	0,014
	Опосередкований ефект: ІІ-> СК -> ПоС -> СБ	0,0184	0,023	[-0,0017; 0,1099]	0,004
	Загальний ефект	0,1637	0,446	[-0,7148; 1,0421]	0,031

ДОДАТОК Е

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗИНА

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, тел. +38 057 341-27-12
E-mail: univer@karazin.ua, сайт: <https://karazin.ua/>, код згідно з ЄДРПОУ 02071205

№ _____
на № _____

АКТ

впровадження результатів наукового дослідження

Даним актом підтверджується впровадження результатів дисертаційної роботи Аккая Катерини Олексіївни за темою «Професійна ідентичність як фактор позитивного функціонування особистості студентів» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Основні результати дисертаційної роботи Аккая К. О. розглядалися на засіданнях кафедри та методологічному семінарі з питань вивчення ролі особистісних ресурсів в навчальній та професійній діяльності, на якому підтверджено, що використання основних положень дисертаційної роботи в навчальному процесі сприяє підвищенню якості підготовки здобувачів вищої освіти в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Результати визнані корисними та впроваджені у навчальний процес факультетом психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на постійній основі у вигляді лекційних та практичних занять у рамках викладання навчальних дисциплін «Психологія кар'єри», «Психологія праці та організаційна психологія», «Психологія особистості».

Термін впровадження: вересень 2024 - грудень 2024, лютий 2025 р. - травень 2025 р.

Новизна впроваджених результатів полягає в тому, що вперше на емпіричному рівні демонструється опосередкований вплив професійної ідентичності на суб'єктивне благополуччя студентів через осмисленість, суб'єктивний контроль та автентичність.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Олександр ГОЛОВКО

02071205

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 17:55:07 04.03.2025

Назва файлу з підписом: Akkaya_diss.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 2.2 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Akkaya_diss.pdf
Розмір файлу без підпису: 4.3 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Аккая Катерина Олексіївна
П.І.Б.: Аккая Катерина Олексіївна
Країна: Україна
РНОКПП: 3509103648

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 16:55:01 04.03.2025

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 382367105294AF9704000000050F9D00E43DBF02
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00